Inv. 9969

N. IORGA

VIAŢA FEMEILOR ÎN TRECUTUL ROMÂNESC

DOAMNELE ROMÎNILOR. — DESPRE ÎMBRĂCĂMINTE ŞI LOCUINŢĂ.— VIAŢA SOCIALĂ A TRECUTULUI. — CREŞTEREA ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTUL FEMEILOR. — FEMEILE ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ. — «DOAMNA LUI IEREMIA.» — ANEXE.

— PUTÎND FI ÎNTREBUINŢATĂ CA O CARTE DE CETIRE ŞI STUDIU PENTRU ŞCOLILE DE FETE. —

1041654

VĂLENII-DE-MUNTE

„Neamul Românesc" — TIPOGRAFIE. — EDITURĂ. — LEGĂTORIE DE CĂRŢI.

1910.

BUCURESTI
Cot. 77722
Inventar 104654
9953
RC 96/01
B.C.U. Bucuresti
C104654

I.

Doamnele Romînilor.

I.

Generalităţĭ.

Despre Domnii ce aŭ stăpînit aceste ţerĭ, despre luptele, isprăvile şi nenorocirile lor, s'a vorbit destul, şi bine şi, maĭ ales, răŭ. Viaţa întregii ţerĭ se cuprinde în faptele lor, care s'aŭ făcut în numele eĭ. Din potrivă, o uitare nedreaptă a acoperit totdeauna, ca o buruiană de părăsire, mormintele Doamnelor, ce aŭ stat alăturĭ de soţiĭ lor, în mijlocul furtunilor unuĭ traiŭ aşa de zbuciumat, încît abia ni-l putem înfăţişà astăzĭ. Figurile víteze, figurile dureroase, figurile binefăcătoare şi sfinte, modestele figurĭ blînde se împărtăşesc de aceiaşĭ nepăsare din partea scriitorilor. Şi ca şi Doamnele sînt date uităriĭ Domniţele, a căror copilărie şi tinereţă a trecut maĭ totdeauna printr'un lung şir de pribegiĭ şi rătăcirĭ şi pe care nunta le-a strămutat în locurĭ foarte depărtate de noĭ, de unde adesea n'aŭ maĭ venit nicĭodată să-şĭ vadă părinţiĭ şi ţara.

Despre Doamnele noastre se poate vorbi din două puncte de vedere: întâiŭ din acel al *originii* lor şi apoĭ din acela, nu maĭ puţin însemnat, al *rostuluĭ* pe care-l aveaŭ la Curtea petrecerilor saŭ la Curtea afacerilor. Icĭ şi colo, se prind de la sine în această bătătură de ideĭ florile strălucitoare, viĭ ale caracterelor, isprăvilor şi suferinţelor acestor Doamne.

În ceia ce priveşte originea, neamul şi rangul înnainte de căsătorie al Doamnelor Ţeriĭ-Româneştĭ şi Moldoveĭ, trebuie

să se ție seamă de cele *treĭ epoce* în care se desface, din punct de vedere politic, și nu numaĭ din acesta, trecutul nostru. Cea d'intăiŭ e a neatîrnăriĭ de fapt, cea de-a doua a uneĭ supunerĭ cinstite și cruțătoare față de Turcĭ, cea de-a treia se deosebește prin ascultarea desăvîrșită de acești stăpînĭ. Aniĭ 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire. Iar după 1859 începe, firește, epoca a patra, de neatîrnare nouă, în care trăim.

În cea d'intăiŭ epocă, originea Doamnelor variază după cum bărbațiĭ lor eraŭ Domnĭ în Scaun, Domnĭ legiuițĭ, saŭ fiĭ aĭ unor stăpînitorĭ, orĭ numaĭ niște tinerĭ copiĭ din florĭ, cari nu știaŭ dacă vor ajunge să domnească și eĭ vre-odată. Fără îndoială că acești din urmă se însuraŭ maĭ răŭ decît ceĭ d'intăiŭ, Domniĭ saŭ fiiĭ din căsătorie aĭ Domnilor. Bieții oamenĭ trăiaŭ din greŭ, crescuțĭ cu frică mare de mamele lor, feriți de ochiĭ tuturora, arătațĭ, la orice prilej, ca feciorĭ de boierĭ saŭ chiar de oamenĭ de rînd, ca odrasle ale soțuluĭ cu care le măritase Domnul, iubitul lor. În sărăcia și teama lor eĭ se făceau călugărĭ, negustorĭ de blănurĭ, de stridiĭ, ciobanĭ, adecă vînzătorĭ de turme multe, și poporul, care nu uita ce fuseseră eĭ maĭ înnainte, li zicea și ca Domnĭ: Călugărul, Ciobanul, Stridiagiul.

De foarte multe orĭ, un astfel de om, care jertfia toate numaĭ pentru slaba nădejde nesigură a Domnieĭ, nicĭ nu-șĭ maĭ făcea păcatul să se însoare. Cînd însă el îșĭ lua nevastă în zilele grele, se înnălța odată cu dînsul în tronul țeriĭ o biată femeie fără nicio pregătire pentru măririĭ de acestea. Altfel era însă cu Domniĭ și tinerii Voevozĭ pe cari-ĭ însuraŭ părinții lor, Domniĭ. Acești-șĭ căutaŭ soțiĭ între neamurile marĭ ale țerilor vecine și, dacă se poate, între neamurile stăpînitoare ale lor.

Neapărat că se cerea ca mireasa să fie de aceiașĭ lege: ortodoxă decĭ, și nu catolică. În această privință, Domniĭ munteni aveaŭ alegerea maĭ ușoară. Dincolo de Dunăre eraŭ, în adevăr, până la 1500, o mulțime de dinastiĭ orto-

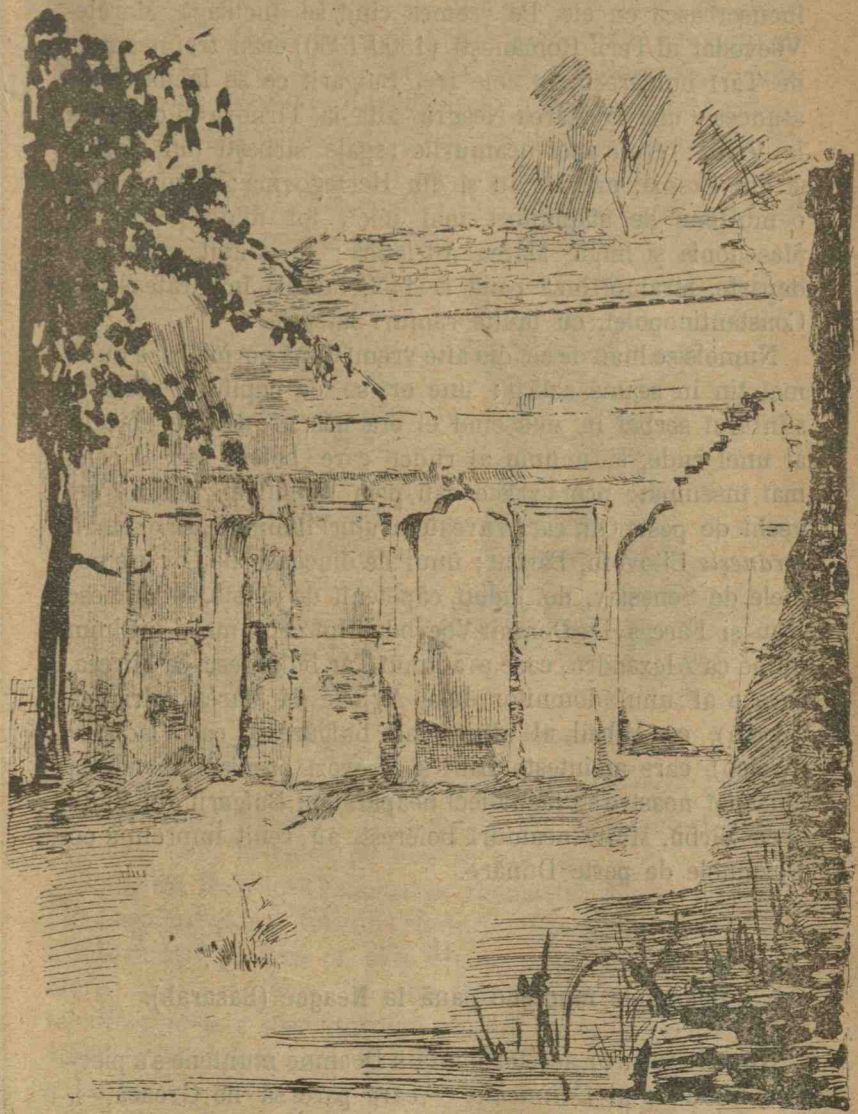

Ruine de biserică veche (Prahova).

doxe, maĭ vechĭ decît aceia de la Argeș saŭ de la Tîrgoviște și Bucureștĭ, așa încît pentru aĭ noștri era o cinste să se încuscrească cu ele. Pe vremea cînd se închiagă Marele-Voevodat al Țerii-Românești (1300-1350) eraŭ treĭ neamurĭ de Țarĭ bulgărești, în cele treĭ Bulgariĭ ce se făcuseră pe atuncea: una la Marea-Neagră, alta la Tîrnova și o a treia la Vidin; eraŭ apoĭ neamurile regale sîrbeștĭ din Serbia și din Bosnia, maĭ tărziŭ și din Herțegovina; veniaŭ apoĭ o mulțime de stăpînitorĭ maĭ micĭ, tot dintre Sîrbĭ, în Macedonia și lîngă Marea Adriatică; în sfîrșit, ceva maĭ departe, străluci încă până la 1453 familia împărătească a Constantinopoleĭ, cu multe ramurĭ laterale.

Numele se luaŭ de ceĭ din alte vremĭ după norme care nu se maĭ țin în seamă astăzĭ: une orĭ se da copiluluĭ acela al sfîntuluĭ serbat în ziua cînd el era născut, dar de obiceiŭ al uneĭ rude, și anume al rudeĭ care boteza sau al celeĭ maĭ însemnate prin vrîsta saŭ prin rangul eĭ. Domniĭ ceĭ vechĭ de peste Olt, cari n'aveaŭ înrudirĭ luminate, se chemaŭ *țerănește* Litovoiŭ, Bărbat; unul de dincoace de Olt are numele de Seneslav, doĭ județĭ, căpeteniĭ de județe, se numesc Ioan și Fărcaș. La Domniĭ Voevodatuluĭ celuĭ mare întîlnim nume ca Alexandru, care e al unuĭ Țar bulgăresc, ca Mircea, care e al unuĭ domnitor dela Avlona la Marea Adriatică (Mrcșa), ca Mihail, al altuĭ Țar bulgăresc, ca Vladislav (Vlaico), care amintește Banĭ și Voevozĭ bosniacĭ. Înrudirea dinastieĭ noastre s'a făcut decĭ neapărat cu Bulgariĭ din Vidin și cu Sîrbiĭ. Multe neamurĭ boieștĭ aŭ venit împreună cu Doamnele de peste Dunăre.

II.

Doamnele muntene până la Neagoe (Basarab).

Numele tuturor acestor d'intăiŭ Doamne muntene s'a pierdut, afară de al *Calinichieĭ* — care pare să fie Greacă —, soția luĭ Radu și mama luĭ Mircea, dacă nu și a fratelui săŭ Dan. Nu se cunosc decît puține Doamne muntene de

legea Răsăritului din veacul al XV-lea. Ştim pe *Eupraxia*, soţia luĭ Vlad Călugărul: dar aceasta pare să nu fi fost de neam mare, ci să se fi călugărit odată cu soţul eĭ înnainte ca acesta să fi ajuns, în 1481, la Domnie. O fată a Eupraxieĭ, purtînd numele drept românesc de *Caplea*, luă întăiŭ pe boierul Staico Logofătul şi, rămîind văduvă, tatăl eĭ despărţi de nevastă pe favoritul săŭ Bogdan Vornicul, din Moldova, însurîndu-l cu Caplea, care muri în 1511, fiind îngropată la mănăstirea din Deal.

Înnaintaşul şi duşmanul acestuĭ bătrîn călugăr, Basarab-cel-Tînăr, era însurat şi el cu o femeie de rînd, *Maria*. Despre dînsa se ştie că a stat prinsă o bucată de vreme la Braşov. Acel ce pusese mîna pe dînsa era tatăl luĭ Basarab, Basarab-cel-Bătrîn, şi se ştie că el a ţinut două soţiĭ, dintre care însă nicĭuna de neam mare: pe fata uneĭ Maria (*această* soţie a fost mama celuĭ de-al doilea Basarab) şi pe fiica unuĭ Grec, Sinadinos al Căpitanuluĭ. Bătrînul avea şi o fată cu această soţie, şi, în ciuda luĭ, Basarab-cel-Tînăr prinse şi ţinu în robie pe sora sa vitregă.

Mircea-cel-Bătrîn.

Soţia luĭ Radu-cel-Frumos se chema tot *Maria* saŭ *Maria-Despina*, şi era tot din rîndurile fetelor de boierĭ: ea a întovărăşit pe fiica eĭ, care ajunse soţia luĭ Ştefan-cel-Mare; acesta o luase în robie la 1473. Ajungînd soacra biruitoruluĭ şi a pierzătoruluĭ soţuluĭ eĭ, ea muri în anul 1500, la 11 Maiŭ, fiind îngropată în necropola domnească a Putneĭ.

În mănăstirea Govora se vede, lîngă chipul luĭ Radu-cel-Mare, fiul luĭ Vlad Călugărul, o Doamnă cu coroana pe

cap, benzĭ de fier pe piept și lungĭ cerceĭ cu pietre scumpe. E Doamna *Cătălina*, ceia ce înseamnă Ecaterina. De și Radu se căsători ca fiŭ de Domn, ea pare să fi fost tot mlădiță a uneĭ familiĭ boierești. Crudul Mihnea ținu pe o *Voica*, ce rămase văduvă tînără pe urma luĭ, după uciderea-ĭ în Sibiiu, la 1510; de la dînsa avem și o scrisoare către Brașovenĭ și altele pe care i le scrie un fiŭ al luĭ Mihnea, numit Mircea; pe el și pe o fată, *Ruxanda*, măritată atuncĭ cu Bogdan, fiul luĭ Ștefan-cel-Mare, Voica-ĭ iubia ca pe fiiĭ eĭ adevărațĭ. La căsătoria Ruxandeĭ cu Bogdan, tînărul, dar urîtul Domn moldovenesc, se trimeseră cu mireasa 24 de «cești de argint suflate cu aur», lucrate în Ardeal, care i se dăduseră de zestre. Craioveștiĭ, boeriĭ ce stăpîniaŭ Oltenia și făceaŭ Domniĭ, dădură creațiuniĭ lor, copilandrul Vlăduță, o tînără Doamnă *Anca*.

Astfel ajungem la căsătoria împărătească a luĭ Neagoe Basarab.

III.

Doamnele catolice în Țara-Românească.

Cele de maĭ sus sînt Doamnele ortodoxe, născute în Țară saŭ străine, ale Țeriĭ-Românești.

Întîmplător însă, pentru anumite scopurĭ politice, Domniĭ muntenĭ, carĭ îngăduiaŭ, ba chiar sprijiniaŭ, din acelașĭ motiv, propaganda catolică, își luaŭ și Doamne de legea Apusuluĭ. Regiĭ Ungarieĭ eraŭ, din partea lor, bucuroșĭ de asemenea încuscrirĭ, așa de folositoare din atîtea puncte de vedere.

Încă din veacul al XIV-lea se făcuse o astfel de legătură de familie. Nicolae Alexandru-Vodă, care avuse cu altă soție, ortodoxă, pe Vladislav, urmașul său, luă pe la 1350 pe o coborîtoare a vechilor Banĭ de Severin, Romînĭ unguriți și trecuți la religia catolică. Această Doamnă, *Clara*, avu două fete, care arată însă a fi fost ortodoxe amîndouă:

una, *Anca*, luă pe Strașimir, «Țarul» bulgăresc al Vidinuluĭ, iar alta, *Slava*, ajunse stăpînitoare în Serbia.

Și Țepeș se învrednici de o soție catolică. Ea era chiar ruda regeluĭ unguresc de atuncea, Matiaș Corvinul, și căsătoria se săvîrși, cu toată împotrivirea Turcilor, la începutul anuluĭ 1462 saŭ în cele din urmă zile ale anuluĭ precedent, odată cu încheierea unuĭ tratat între Țara-Românească și Ungaria. Nu știm cum o chema pe Doamna catolică a acestuĭ om strașnic. Cu dînsa avu Vlad doĭ fiĭ: unul stătu pe lîngă cel de-al doilea Ioan Corvin, fiul luĭ Matiaș, iar cellalt muri în slujba episcopuluĭ de Buda. Mihnea-Vodă nu era fiul catoliceĭ, dar și luĭ i se impuse, la Curtea ungurească, o nevastă de această lege, culeasă printre multele rude *românești*, dar catolice (fiindcă eraŭ nobile) ale regeluĭ.

Vlad Țepeș.

IV.

Cel d'intăiŭ Doamne ale Moldoveĭ.

Întemeietorul Moldoveĭ, Bogdan-Vodă, va fi venit de peste munțĭ cu soția sa, o fată de Voevod de acolo, fără îndoială, și cu acel fiŭ Lațcu, care-ĭ urmă. După un vechiŭ pomelnic, Mitropolitul Dosofteiu dă, în versurile sale adause la *Parimiile* (Proverbele luĭ Solomon) din 1683, numele acesteĭ d'intăiŭ Doamne a Moldoveĭ: *Maria*.

Lațcu ținŭ, de sigur, pe o Romîncă, și poate să fi fost și el însurat la coborîrea din Maramurăș. Cînd se făcŭ a trece la catolicism, nevastă-sa nu-l urmă pe această cale,

și despre dînsa se vorbește într'o scrisoare pe care Papa o îndreptă către noul convertit, în 1372.

Din căsătoria luĭ Lațcu cu această ortodoxă îndărătnică se născu o fată, *Anastasia,* care muri abia în anul 1420. Ea păstră legea mameĭ sale și dădu marea moșie a Coțmanuluĭ mănăstiriĭ din Rădăuțĭ. Cînd muri Lațcu, eĭ i se cuvenia moștenirea Moldoveĭ. Boieriĭ îĭ căutară un soț, și-l găsiră în singura țară vecină unde eraŭ neamurĭ marĭ de legea Răsărituluĭ, în Litvania rusească, cu care se mărgenia Moldova de Miazănoapte. Un tînăr principe din vestitul neam al Coriatovicilor, Iuga, veni decĭ în țară, se cunună cu Domnița și stăpîni, dar numaĭ puțin timp, căcĭ fu ucis.

Aceĭ cari luptaseră cu el găsiră însă o altă femeie din neamul luĭ Bogdan întemeietorul, poate o soră a luĭ Lațcu. O chema *Mușata,* dar, fiindcă trecuse la catolicism, i se zicea Margareta. Ea luase de bărbat pe un Ștefan-Vodă, cu care avŭ treĭ fiĭ: Petru, Roman și Ștefan. Aceștia se răsboiră întăiŭ, apoĭ domniră pe rînd. Un act al luĭ Roman pomenește pe mamă-sa Mușata, la 1392. Petru era ortodox, dar mamă-sa clădi, în Siretiŭ, biserica Sfîntuluĭ Ioan Botezătorul, unde fu și îngropată.

Nu știm de unde venia *Anastasia,* soția luĭ Roman, care fu înmormîntată în orașul și în biserica făcută de soțul eĭ, la Roman. Am bănui că era fiica luĭ Iuga și a celeĭ d'intăiŭ Anastasiĭ.

V.

Doamnele luĭ Alexandru-cel-Bun și ale urmașilor luĭ.

Obiceiul înrudiriĭ cu străiniĭ urmează și maĭ departe, căutîndu-se principese litvane saŭ chiar polone, catolice. Cea d'intăiŭ Doamnă a luĭ Alexandru-cel-Bun, îngropată la 1410, supt baptisteriul bisericiĭ latine din Baia, e catolica *Margareta,* cu care el se căsătorise încă din Polonia, fiind pretendent numaĭ la Coroana Moldoveĭ. A doua soție a ma-

reluĭ Voevod poartă numele de *Neacşa* saŭ — cum o tălmăciaŭ cărturariĭ — *Ana*, şi era poate o fiică a luĭ Mircea-cel-Mare: ea născu la 20 Iulie 1409 pe moştenitorul tronuluĭ, Ilie, iar, la o dată următoare, pe acea *Chiajna*, care muri abia în 1479, nemăritată, căcĭ nu găsise un bărbat de potriva eĭ. Mormîntul Aneĭ se vede şi astăzĭ în mănăstirea Bistriţeĭ, lîngă păretele din stînga: data morţiĭ, însemnată acolo, e 2 Novembre 1418. Îndată stăpînitorul moldovean, care era destul de bătrîn acum, peţeşte pe o rudă, o vară a regeluĭ Polonieĭ, *Ryngalla*, care era şi ruda luĭ «în al treilea grad», de pe bunică-sa, Muşata, fiică a vre uneĭ Polone. Căsătoria se desfăcu, fără copiĭ, în 1421, după cererea Ryngalleĭ, care arătase că soţul eĭ nu vrea în ruptul capuluĭ să se facă şi el catolic.

Dar, peste puţin, o altă nuntă cu mireasă venită de peste hotare se serbă în Suceava. Vladislav, regele Polonieĭ, se căsătorise a doua oară cu fata unuĭ duce litvan, Sofia, şi Alexandru ceru pentru moştenitorul săŭ Ilie pe *Marinca*, sora regineĭ. Mitropolitul cel d'intăiŭ al Moldoveĭ, Iosif, o rudă a Domnuluĭ, făcea slujba nunţiĭ la 23 Octombre 1425. Marinca fu o bună şi credincioasă soţie pentru bietul Ilie Voevod, care muri orbit de fratele săŭ, şi o mamă plină de îngrijire pentru fiiĭ săĭ, Roman şi Alexandru, cari se luptară mult timp pentru Coroană şi muriră amîndoĭ otrăviţĭ. Fata luĭ Ilie şi a Marincăĭ — care era ortodoxă — se numi *Anastasia*, ca şi bunica eĭ. O soră maĭ mare a eĭ a fost soţia luĭ Vlad Dracul, şi aceasta e cea d'intăiŭ căsătorie sigură între cele două Case domnitoare româneştĭ.

Doamnele urmaşilor luĭ Ilie nu ni sînt cunoscute. Dar se ştie că unul dintre eĭ, Petru Aron, luă pe bătrîna soră a luĭ Ioan Corvinul, o femeie de cincĭzecĭ de anĭ, şi o Romîncă din Ardeal, de lege catolică. Decĭ aceasta e a doua căsătorie princiară între Romînĭ din ţerĭ deosebite.

VI.

Doamnele luĭ Ştefan-cel-Mare.

Ştefan-cel-Mare era fiul luĭ Bogdan, fiŭ el însuşĭ al luĭ Alexandru-cel-Bun şi al uneĭ *Oltea* (în călugărie poate: *Maria),* care se mărită după scurta eĭ iubire cu Domnul şi avu două fete (Maria, soţia luĭ Şendrea, şi Sorea) şi treĭ fiĭ, Ioachim călugărul, Ioan şi Petru, ce sînt astfel fraţiĭ vitregĭ aĭ mareluĭ Domn.

El luă puterea în 1457, neînsurat, şi-şi căută nevastă la Ruşĭ ca şi Ilie. Dar Ştefan merse până la Chiev şi de aicĭ îĭ sosi mireasa, *Evdochia,* fiica luĭ Olelco şi sora luĭ Simion cnejiĭ, cu care făcu nuntă la 5 Iulie 1463. Viaţa eĭ a fost nenorocită şi scurtă. Ea muri în 1466, lăsînd numaĭ o fată, *Elena,* pe cînd alte femeĭ dădură băieţĭ luĭ Vodă.

Elena ajunse nevasta moştenitoruluĭ tronuluĭ moscovit, Ioan. La 1484 i se năştea un fiu, Dimitrie, menit să iea moştenirea buniculuĭ săŭ, Marele-Principe, căcĭ soţul Eleneĭ murise. Dar soţia cea de-a doua a bătrînuluĭ Principe, Sofia, din neamul împărătesc al Grecilor, care şi ea era mama unuĭ fiŭ, se puse împotrivă. Elena şi Dimitrie fură aruncaţĭ în temniţă la 1502 şi nu trăiră multă vreme după ce-şi căpătară libertatea. Fiica luĭ Ştefan-cel-Mare se stinse în durere la 1505, la un an după marele eĭ părinte.

A doua soţie a luĭ Ştefan veni din Mangup, un orăşel pe stîncă, în Crimeia, unde stăpînià o ramură a Comnenilor împărăteştĭ din Trapezunt. *Maria Comnena* fu cununată cu Ştefan la 14 Septembre 1472, de sigur în mănăstirea cea din noŭ zidită a Putneĭ. Ea n'avu nicĭun fel de noroc: ceĭ doĭ fraţĭ aĭ săĭ se luptară între sine, cel maĭ mic ucise pe cel maĭ mare; Turciĭ luară în 1475 Mangupul şi nu lăsară în viaţă, din tot neamul, decît un copil, care trecu la legea lor. Maria simţi zguduiturile primejdieĭ din 1475, cînd Ştefan bătu pe Turcĭ la Podul-Înnalt, şi ale nenorociriĭ din 1476, cînd el fu învins la Războienĭ şi cîtăva vreme Doamna nu ştiu nicĭ dacă el maĭ trăieşte. Cu cîteva zile înnaintea Cră-

ciunuluĭ din 1477, ea muria, şi trupul, acoperit cu un giulgiu împărătesc, fu coborît în gropniţa Putneĭ. Piatra eĭ de mormînt poartă această inscripţie: «În anul 6985 (1477), luna luĭ Dechemvrie 19, a răposat blagocestiva roaba luĭ Dumnezeŭ Maria, Doamna blagocestivuluĭ Io Ştefan Voevod, Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevod».

Pe atuncĭ creşteaŭ la Curtea luĭ Ştefan-cel-Mare, lângă mama lor, două roabe domneştĭ, fetele lui Radu cel-Frumos, care li lăsase ca zestre marea luĭ frumuseţă. Ştefan nu fu cel din urmă care să vadă aceasta, şi încă din 1480 el luă pe *Maria*, ca a treia soţie a luĭ. Ea-ĭ dădu un fiŭ, Bogdan, care rămase singurul în viaţă şi moşteni Domnia, precum şi o fată, *Maria*, care se stinse, nemăritată, ca şi Chiajna, în 1518[1]. Maria Doamna însăşĭ, care trăise douăzecĭ şi patru de anĭ cu gloriosul eĭ soţ, se maĭ învrednici de şepte anĭ de viaţă, murind abia în Februar 1511. Mormîntul eĭ se vede până astăzĭ în necropola domnească a Putneĭ.

Ştefan-cel-Mare.

1 6985 — 1932 5063 1477 1932 6985 7

VI.

Doamna Miliţa a luĭ Neagoe-Vodă.

Neagoe Basarab, Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ, luă, de sigur după suirea sa pe tron, pe acea «*Despină*», adecă fată de Despot sîrbesc. *Miliţa*, care e unul din cele maĭ curate chipurĭ de Doamne romîne. Foarte evlavioasă, iubind ca

[1] O fată a luĭ Ştefan luă pe un nobil ortodox din Rusia, Teodor Vişnievieţchi (Şarguszko) şi avură urmaşĭ carĭ rivniră Domnia Moldoveĭ. Familia Sapieha se coboară din această Domniţă.

și Neagoe clădirile, juvaierele, cărțile prețioase — aceste două însușirĭ sînt întrunite de închipuirea poporuluĭ în legenda care o face să-șĭ vîndă podoabele ca să se poată mîntui clădirea mănăstiriĭ dela Argeș—, bună soție și duioasă mamă, ea nu-șĭ desminția neamul înnalt din care se cobora. Tatăl săŭ era numit de Sârbi «Țarul Lazăr Despot», și era unul dintre ceĭ din urmă represintanțĭ aĭ neamuluĭ ce stapînise două sute de anĭ asupra Serbieĭ. Un văr al eĭ, Maxim, adăpostit în Țara-Românească, al cărĭ Mitropolit ajunse, făcu luĭ Neagoe scumpul dar al acesteĭ femeĭ alese.

Nicĭ Despina însă n'avu zile fericite. Doĭ fiĭ aĭ eĭ, Ioan și Petru, o fiică, *Anghelina*, muriră în vrîstă fragedă. După nouă anĭ de căsătorie, se stîngea și soțul eĭ, încă tînăr. Singurul fiŭ al eĭ rămas în viață, Teodosie, desbrăcat de moștenirea luĭ, muria la Constantinopol, fără să fi putut avea măcar mîngîierea că i-a adormit pe brațe. Apoĭ ea fugi în lume, rătăcind multă vreme prin Ardeal, desbătîndu-se cu datorniciĭ unuĭ soț risipitor pentru lucrurile frumoase. Două fete ale eĭ se aflaŭ lîngă dînsa, *Stana* și *Ruxanda*; și cea maĭ mică era așa de frumoasă și înțeleaptă, încît amîndoĭ Domniĭ romînĭ de atuncĭ începură — ca în poveștile cu fata de Împărat — războiŭ pentru dînsa, în 1525.

Fu învins Moldoveanul, Ștefan-cel-Tînăr, fiŭ al luĭ Bogdan Orbul și nepot de fiŭ al luĭ Ștefan-cel-Mare (mamă-sa însă nu era Doamna luĭ Bogdan, *Ruxanda*, nicĭ altă Doamnă, *Anastasia*, îngropată în 1512 la Dobrovăț, ci numaĭ iubita luĭ, *Stana*, pe care o îngropă totușĭ în Putna [1]). Soliĭ muntenĭ veniseră la Sibiiŭ încă de la 17 Ianuar 1526 pentru a lua pe frumoasa Domniță Ruxanda. Nunta eĭ cu biruitorul, Radu dela Afumațĭ, fu zăbovită puțin de războiŭ, și ea nu se făcu decît în Maiŭ-Iunie următor.

Doamna Milița nu trecu însă în țară, cu toate că ginerele eĭ ceruse pentru aceasta și învoirea regeluĭ ungu-

---

[1] Bogdan încurcase, înnainte de a lua pe Anastasia, Moldova într'un greŭ războiŭ cu Polonia pentru că regina-mamă nu voiă să-ĭ dea pe fiica eĭ Elisabeta.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

resc. Încă în 1528, ea stătea tót în Sibiiŭ, trimeţînd numaĭ din cînd în cînd ştafete în ţara unde domnise. Fiica eĭ cea maĭ mare fusese măritată cu Ştefăniţă Moldoveanul. Încă din 1527 însă acest ginere era ucis şi se bănuia că Doamna Stana, înţeleasă cu boierii, i-ar fi pregătit sfîrşitul. Ea dispărea însă peste puţin, la 1531. Cu doĭ anĭ înnainte, ginerele muntean era ucis şi el de ucigaşĭ, de neam mare, împreună cu un fiŭ al luĭ din întăia căsătorie.

«Băsărăbeasa» rătăci decĭ şi maĭ departe între străinĭ. Abia în 1535 tronul muntean era căpătat de Radu Paisie, care luă de soţie pe *Ruxanda*, cred. Radu făcu nunta la 1541; copilul luĭ cu fata luĭ Neagoe primi numele de Marcu, aşa de obişnuit în baladele sîrbeştĭ. Bătrîna Doamnă veni şi ea în ţară, unde o găsim, stînd în Bucureştĭ, la 17 Novembre din acest an chiar. Dar căderea, în 1545, a luĭ Radu o aruncă iarăşĭ în pribegie. Acolo muri ea peste vre-o zece anĭ, la Sibiiŭ, unde-ĭ plăcuse totdeauna să petreacă. Numele eĭ din urmă fu, se pare, acela, călugăresc, de Platonida. Mitropolitul ţeriĭ, Anania, merse de-ĭ aduse oasele la 1554, punîndu-le în gropniţa Argeşuluĭ, de unde de curînd le-aĭ dat afară «restauratorul» clădiriĭ, d. Lecomte de Noüy.

VIII.

Doamna luĭ Petru Rareş şi fetele eĭ: Chiajna luĭ Mircea Ciobanul şi Ruxanda luĭ Alexandru Lăpuşneanu.

104654

O nepoată a Despineĭ, *Elena*, fata «Ţaruluĭ Ioan Despot», fu măritată prin 1530 cu Domnul moldovenesc Petru Rareş, a căruĭ soţie d'intăiŭ, fata vre-unuĭ boier, *Maria*, murise în 1529, fiind îngropată la Putna. Elena, căreia i se maĭ zicea şi Ecaterina — saŭ Cătălina — fu o Doamnă după chipul Despineĭ. Ea a ridicat bisericile Sf. Gheorghe şi Ospenia din Botoşanĭ şi o bisericuţă în Suceava şi a dăruit atîtea odăjdiĭ lucrate cu mîna eĭ, dintre care una, un aier, se păstrează încă la Putna. Şi eĭ îĭ era păstrată o viaţă bogată în multe primejdiĭ şi nenorociri. Năvălirea, în 1538, a Sultanuluĭ So-

liman o sili să fugă cu băieţaşii Ilie şi Ştefan şi fetele *Chiajna* şi *Ruxanda*, în cetatea ardeleană a Bistriţei, unde multă vreme ea nu ştiu dacă soţul eĭ maĭ trăieşte. Cînd Petru se duse la Constantinopol să ceară iertarea Sultanuluĭ şi Domnia, ea avu iarăşĭ lungĭ zile de straşnică nesiguranţă, şi la începutul anuluĭ 1541 cineva cerea ştirĭ despre «Măria Sa Petru-Vodă, pentru că Măria Sa Doamna Măriei Sale mă roagă să întreb de dînsul, căcĭ mult se întristează».

În Domnia sa cea de-a doua, Petru maĭ trăi cincĭ anĭ. Doamna, rămasă singură în 1546, avu durerea să vadă că fiul eĭ cel mare, Ilie, se făcu Turc. Peste doĭ anĭ, cel mic, Ştefan, era omorît de boierĭ, la 1-iŭ Septembre 1552. Doamna avuse şi două fete. O altă Domniţă poate, din întăia căsătorie a luĭ Petru-Vodă, fusese soţia Domnuluĭ muntean Vlad, un beţiv care se înnecă în Dîmboviţa. Cea maĭ mare din fetele Eleneĭ, Chiajna, luă cu puţin timp înnaintea morţiĭ tatăluĭ eĭ pe noul Domn muntean, urmaşul luĭ Radu Paisie: Mircea Ciobanul.

Cu dînsul avu ea, în 1550, un fiŭ pe care-l numi Petru, după Petru-Vodă Rareş, apoĭ alţĭ doĭ, cari primiră numele muntene de Radu (Mircea se zicea fiul luĭ Radu-cel-Mare) şi de Mircea, după tată. Ea avu şi maĭ multe fete: una din ele, *Maria*, fu căsătorită, în 1566, cu străbunul Cantacuzinilor, Mihail, zis Şaitan-Oglu saŭ «Fiul Draculuĭ», dar, mirele fiind bătrîn şi urît, ea fugi de lîngă dînsul în calea spre Constantinopol. O alta, *Alexandra*, şi o a treia fură măritate după boierĭ, iar a patra căzu pradă ambiţieĭ mameĭ sale şi trecu în haremul Sultanuluĭ Murad. Pe una din ele Chiajna voise s'o mărite cu ciudatul Grec Iacob Heraclidul Despotul, care luase Domnia Moldoveĭ şi — interesant amănunt — ea trimese acestuia portretul mireseĭ luĭ.

Condeiul luĭ Alexandru Odobescu a făcut din Chiajna un tip de răutate îndrăzneaţă. De fapt, soţia cumplituluĭ Mircea Ciobanul va fi căpătat ceva din însuşirile soţuluĭ eĭ.

Dar din ceia ce săvîrșește ea, într'o viață neobosită, după moartea acestuĭ soț, se desface numaĭ o nestînsă patimă de a stăpîni. Plătind, uneltind, făgăduind, viclenind, ea face ca plăpîndul Petru Șchiopul să capete moștenirea luĭ Mircea, apoĭ tot ea îl pune Domn în Moldova, ea cumpără o clipă tronul muntean pentru un Vlad Voevod, care luase în căsătorie pe o nepoată a eĭ. Ea se luptă în 1587 pentru ca Turciĭ să ajute pe un concurent la Coroana Polonieĭ, pe care dînsa îl crescuse. Moare pe la 1588 abia, după ce cunoscuse toate cele bune și cele rele ale vieții, de la Domnie până la negustoria cu mărunțișurĭ pe care o făcu pentru a trăi, în surgunul eĭ de la Alep, în 1575. Lăsă Domn în Moldova pe fiul eĭ Petru, care numise *Chiajna* pe o copilă a luĭ, născută în 1588. Ceilalțĭ doĭ fiĭ se turciseră de mult. Locul unde e îngropat acest zbuciumat trup de femeie nu se cunoaște.

Decĭ în 1552 lîngă Doamna Elena se afla numaĭ fata cea mică, Ruxanda. Maică-sa o măritâ răpede cu un anume Joldea, care luă Domnia ca Ioan-Vodă. Dar pribeagul Alexandru Lăpușneanu, fiul luĭ Bogdan Orbul și al frumoaseĭ *Anastasia* din Lăpușna, iubita luĭ, năvăli în țară și cuceri și Scaunul și mireasa. Elena fu zugrumată din porunca luĭ, și rămășițele eĭ încăpură sub piatra ce-și săpase de multă vreme lîngă soțul eĭ iubit. Ruxanda, o femeie evlavioasă ca și mamă-sa, făcu loc în mănăstirea Pobrata și fratelui eĭ ucis.

Și ea putea să deprindă de la bărbat — ca și sora din Țara-Românească — toate tainele răutățiĭ. Legenda o învinuiește că s'ar fi învoit la uciderea prin otravă, în 1568, a soțuluĭ eĭ. Când acesta muri, fiind acum de frica Sataneĭ, călugărul Pahomie, ea îngriji de trebile Domnieĭ supt fiul eĭ, Bogdan. El era singurul care-ĭ rămăsese, căcĭ urma altuia, Petru, se pierduse, iar fetele eĭ se măritaseră cu boierĭ romînĭ și grecĭ saŭ, ca *Teofana* și *Teodora*, trecuseră supt lespezile de mormînt ale Slatineĭ, orĭ, în sfîrșit, ca *Sul-*

tana, se călugăriseră. Bogdan maĭ măritâ şi el două dintre dînsele cu Poloni, cari-ĭ plăceaŭ maĭ mult decît orĭce neam pe lume şi între cari — ca şi Despot — îşĭ peţi Doamna.

Până să se însoare, el fu atacat însă peste Nistru de un nobil polon căruia îĭ făgăduise pe una din aceste surorĭ ale sale fără să se ţie de cuvînt. Ruxanda nu trăi însă să vadă isprăvile nebune ale acestuĭ cocon răŭ crescut din prea multă iubire: ea murise la 12 Novembre 1569, şi în astfel de împrejurărĭ nu se găsi cine să-ĭ scrie cîteva rîndurĭ de pomenire pe mormînt.

IX.

Doamna luĭ Mihaĭ Viteazul.

La Munteni, Mihnea-Vodă, fiul luĭ Alexandru şi nepotul de fiŭ al luĭ Mircea Ciobanul, iea pe o Romîncă, Neaga, fiica unuĭ Logofăt din părţile Buzăuluĭ, şi mama Domnuluĭ scrie uneĭ surorĭ că o asemenea legătură nu scade pe fiul eĭ, căcĭ «bărbatul dă preţ femeiĭ» şi, orĭce ar fi fost înnainte, Neaga va fi de-acum Doamna ţeriĭ.

Pătraşcu-cel-Bun, tatăl luĭ Mihaĭ Viteazul [1], după moartea Doamneĭ sale *Voica*, cu care avea o fată *Maria*, ce se mărită în ţară, iea, ca Domn, pe o altă fată de Logofăt, *Stana*, care pribegi multă vreme prin lume, după moartea soţuluĭ eĭ.

Doamna luĭ Mihaĭ Viteazul, fiul luĭ Pătraşcu, *Stanca*, fusese întâiŭ nevasta altuĭ boier, anume Dumitru. Şi ea era Olteancă, şi bărbatul eĭ cest d'intâiŭ: mama Stanceĭ se chema Maria şi ea avea şi un fiŭ, Dragomir. Căsătoria

---

[1] Mihaĭ fusese născut cu o *Teodora* (călugăriţă: *Teofana*). Dacă ar fi fost fiŭ legiuit, nu putea ocupa boieriĭ la duşmaniĭ neamuluĭ săŭ, nicĭ nu putea să jure, cu marturĭ, că Pătraşcu nu-ĭ e tată. Şi el a făcut şi una şi alta.

era făcută acum la 1588, și jupăneasa luĭ Mihaĭ ca boier îl văzu la 1593 ajungînd Domn. Ea fugi la 1595, cînd cu năvala cea mare a luĭ Sinan-Pașa, în Ardeal, dar nu întovărăși pe soțul eĭ cînd el năvăli, în 1599, în această țară, ci rămase la Bucureștĭ și Tîrgoviște, lîngă fiul eĭ Nicolae Pătrașcu, pe care Mihaĭ îl lăsase aicĭ ca Domn. Stanca veni dincolo de munțĭ numaĭ în 1600, cînd, după înfrîngerea sa de către Nemțĭ și Ungurĭ, nenorocitul eroŭ avea nevoie să dea zăloage ca să fie lăsat să-și apere tronul muntean. De atuncĭ ea n'a maĭ văzut pe Mihaĭ, care peri ucis în anul următor. Întoarsă în țară la 1603, Stanca muri de ciumă, și numaĭ alțiĭ putură să se îngrijească de rămășițele Domnuluĭ eĭ pe care le așezară la Dealu, Radu Buzescul și soția luĭ, Preda. Fata luĭ Mihaĭ, *Florica* și fratele eĭ Nicolae înmormîntaŭ la 1605—6 pe bunica lor după tată, călugărița Teofana. Peste puțin, Domnița luă pe Preda din Grecĭ, și o vedem ceva maĭ tărziŭ purtînd judecățĭ cu *Marula*, fata din florĭ a luĭ Mihaĭ.

Mihaĭ Viteazul.

X.

Doamne muntene după Mihaĭ Viteazul.

Urmașul luĭ Mihaĭ, Radu-Vodă Șerban, își trăgea drepturile de Domnie de la bunică-sa, *Anca*, probabil o fată din florĭ a luĭ Neagoe Basarab și văduva Banuluĭ Barbu, cel din urmă dintre Craioveștĭ. Ea stătea în Ilfov, unde și astăzĭ se văd de-asupra Argeșuluĭ, la Coenĭ, rămășițele strălucituluĭ eĭ castel. Fiica Ancăĭ și mama luĭ Radu fu *Maria*,

Petru Șchiopul cu fiul săŭ.

moștenitoare a multe moșiĭ. Șerban, fiind încă boier, luase pe *Elena*, care, din partea eĭ, foarte bogată, îșĭ trăgea neamul din vechiĭ boierĭ de la Mărginenĭ, la capătul cărora se pomenia Udrište bătrînul. Cînd Radu-Vodă muri, pribeag și lipsit, la Viena, în 1620, Doamnă-sa era încă în viață. Fata eĭ maĭ mare, numită *Anca* după bunică-sa, fu măritată apoĭ cu un tovarăș de pribegie, fiul luĭ Mihaĭ Viteazul, și copilul lor, care muri ca tînăr viteaz și vestit, primi gloriosul nume al acestui bunic. Pe la 1640 numai, fata cea mai mică, *Elina*, care purta numele Doamnei, ajunse soția lui Constantin Postelnicul Cantacuzino.

Viața acesteĭ Domnițe e un curat tabloŭ de patriarcală bunătate. Bună gospodină, mamă a multĭ copiĭ, fiĭ și fete, —cari toțĭ, afară de pătimașul Șerban, cel maĭ mare, care ajunse Domn în 1678, se îndreptaŭ după sfaturile eĭ cuminți, cînd moartea soțuluĭ zugrumat o lăsă stăpînă a caseĭ—, miloasă cu casniciĭ și țeraniĭ eĭ, ea se desface ca un chip blînd din Scripturĭ în mijlocul unor aspre vremĭ viclene și răzbunătoare. În Domnia luĭ Șerban, ea făcu drumul la Ierusalim și la muntele Sinaĭ, întovărășită de fiul eĭ Mihaĭ, ctitorul mănăstiriĭ românești a Sinaiĭ. Moartea o prinse la o vrîstă foarte înnaintată, în ziua de 2 Mart 1687, și îngroparea eĭ lîngă soțul răposat de multă vreme, «în tinda bisericeĭ den a dreapta», la Mărginenĭ, se făcu cu o cinste și o durere adevărată care nu se vedeau adesea.

XI.

«Doamna luĭ Ieremia.»

Doamne deosebit de pătimașe sînt ale Movileștilor. *Elisaveta*, soția luĭ Ieremia, a fost fata unuĭ nemeș ungur cu numele de Csomortány. Fetele eĭ se măritară toate în Polonia. *Regina-Chiajna* luă pe Mihail Wiszniewiecki, înrudit cu vechea dinastie moldovenească și fu bunica unuĭ al doilea cu acest nume, care ajunse rege al Polonieĭ. *Maria* fu soția luĭ

Ştefan Potocki, *Ecaterina* a luĭ Samuil Korecki, iar *Ana*, o femeie care se amestecă în multe, stăpîni pe rînd, cu desăvîrşire, patru bărbaţĭ. O altă fată, *Zamfira*, murise încă din 1596: mormîntul eĭ se vede la Suceviţa.

Ana sămăna bine cu mamă-sa, care nu era o femeie obişnuită, ci se poate alătura cu Chiajna cea veche în ceia ce priveşte energia sălbatecă. Murind Ieremia, fratele acestuia luă puterea, pe când Doamna gătise moştenirea fiuluĭ eĭ Constantin. Pentru a face Domn pe acest copil, ea ar fi otrăvit pe Simion şi, orĭcum, începu o luptă înviersunată cu cumnată-sa, *Marghita*,—după nume, altă Unguroaică—, care înnălţase acum pe fiul eĭ, Mihăilaş. Acesta fu gonit şi muri în Ţeara-Românească, unde Radu Şerban, care voiă să-i dea pe fiică-sa *Anca*, iĭ făcu loc la 1608 în necropola Dealuluĭ. Cînd Turciĭ scoaseră peste treĭ anĭ pe Constantin, ea năvăli cu acesta, care muri înnecat, apoi cu fiul eĭ cel de-al doilea, Alexandru, şi cu cel maĭ mic, Bogdan, cari fură prinşĭ în 1615 de Schender-Paşa şi turciţĭ. Doamna suferi atuncĭ cea maĭ mare ruşine din partea păgînilor, şi-şi desfăcu de jale şi părul, închinîndu-l mănăstiriĭ Suceviţa, unde se vede şi astăzĭ, spune cineva care a fost acolo: «două codiţe castaniĭ deschis, lungĭ de o palmă şi jumătate, împletite la partea de sus, fiecare în deosebĭ, şi legate la un loc cu un fir de sîrmă de argint».

Elisaveta muri la Turcĭ: «aŭ căzut», scrie Miron Costin, «după un Agă turc, pînă la moartea eĭ». Cumnata văduvă se învrednici de maĭ multă şi maĭ lungă fericire. Ea izbuti să facă pe fiul eĭ Gavrilaş Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ, unde domnise o clipă şi soţul eĭ, mort, Simion-Vodă, şi, aducînd lîngă dînsa pe copiiĭ ceĭlalţĭ, stăpîni din mijlocul lor. Dar Gavrilaş fugi la 1628 în Ardeal, cu fratele săŭ Ioan, şi pierdu pentru totdeauna nădejdea Domnieĭ. Marghita, care dădea poruncĭ în numele eĭ, intitulîndu-se «Io Doamna Marghita, soţia răposatuluĭ Io Simion Voevod», trecu atuncĭ în Polonia, la Lemberg, cu ceĭ doĭ coconĭ ce-ĭ maĭ rămăseseră supt îngrijire. Moise Movilă ajunse maĭ tîrziŭ, de două

Casă boierească de pe la 1630-50 (din Coţofeni; Dolj).

orĭ, Domn în Moldova, iar Pătrașcu se călugări și înnaintă până la înnalta treaptă archierească de Mitropolit al Chievuluĭ, unde dădu o îndreptare nouă Bisericiĭ răsăritene. Și ea petrecu în veșmînt călugăresc ceĭ din urmă anĭ aĭ vieţiĭ, numindu-se astfel Melania.

Marghita avuse o singură fată, *Teodosia*, care se stinse în copilărie: piatra eĭ de mormînt, la Suceviţa, a păstrat data morţiĭ: 1596. Decĭ Simion și Ieremia pierdură în acelașĭ an două fetiţe, cărora singure li era lăsat să se odihnească în pămîntul strămoșilor lor.

Alte femeĭ din neamul Movileștilor se întîmpină însă pe lîngă Elisaveta, în zilele eĭ de pribegie la Polonĭ, cînd ţinea Curte aproape domnească la moșia eĭ, Ustie. Astfel, Maria Postelniceasa, văduva luĭ Chiriţă Paleologul — care murise luptînd pentru Movileștĭ —; această Marie saŭ Măricuţa, care se numește în 1614 «Maria de Lojna, din neamul Curicin», era însăși cumnata Doamneĭ, pe care o întovărășise în nenorocirea eĭ. Apoĭ Logofeteasa Ileana, altă soră a luĭ Ieremia, care Ileană pare să fi fost văduvă după alt sprijinitor al Movileștilor, mort pe cîmpul de luptă: Vasile, fiul luĭ Luca Stroicĭ, și în sfîrșit mama luĭ Ieremia-Vodă, Maria, care avea și un fiŭ din căsătoria cu Balica bătrînul.

Altă tovarășă de pribegie, altă văduvă era *Elena* Barnovschi, care moșteni maĭ târziŭ acest bogat adăpost din Ustie. Ea pare să fi fost o vară a luĭ Ieremia. Fiul eĭ, Miron, însurat cu o fată a lui Radu Mihnea, ajunse Domn în Moldova, fugi la Hotin, fu chemat din noŭ și merse pentru întărire la Constantinopol, unde Turciĭ îl tăiară, în 1633, ca să se învețe boieriĭ Moldoveĭ a nu maĭ alege Domnĭ. Durerea făcu din Elena o călugăriţă, monahia Elisaveta, și casele din Ustie se umplură iarășĭ de jalea uneĭ mame nenorocite. Dar sora luĭ Miron, Scripca, rămase poate în Moldova, unde fiica alteĭ surorĭ (Marica), Safta, luă pe Costin, tatăl luĭ Miron Costin, pe cînd o a doua fiică, Eftimia, se căsători cu unul din bogaţiĭ și puterniciĭ Cantacuzinești, Toma.

Cu dînsa se mîntuia încă un neam de Doamne cărora soarta nu li-a cruțat durerile cele maĭ marĭ ale vieții.

XII.

Doamne străine în amîndouă țerile.

De-acuma, timp de 250 de anĭ, încep Domnii de străinĭ saŭ de Romînĭ înstrăinațĭ. Cînd nu aŭ eĭ Tronul, el se găsește în stăpînirea vre-unuĭ boier de țară, înnălțat, în ciuda Turcilor, cu sprijin nemțesc saŭ unguresc la Muntenĭ, cu ajutor polon în Moldova.

Înnainte de Domnii străinĭ avem însă, chiar în al XVI-lea veac, Doamnele străine.

Numele Doamnelor străine sînt cunoscute, dar nu și faptele lor, care nu există. Cele maĭ multe din ele sînt Grecoaice, din Constantinopol saŭ din Insule, dar întîlnim și cîte o Bulgarcă saŭ Polonă, ba chiar cîte o Rusoaică, din Moscova.

Astfel Alexandru fiul luĭ Mihnea, ctitorul d'intăiŭ al mănăstiriĭ Radu-Vodă, vine cu o Doamnă *Ecaterina*, care avea rude în Pera, în Veneția și Genova, care avea simpatiĭ catolice, de și rămăsese ortodoxă; mama eĭ trebuie să fi avut însă un rost prin țerile noastre, căcĭ sora Ecaterineĭ, măritată cu un Vallarga, poartă numele românesc de Mărioara.

Ioan-Vodă cel Cumplit († 1574) fusese căsătorit, în timpurile sale de aventurĭ prin Moscova, cu fata cneazuluĭ Rostovuluĭ, *Maria*, care-ĭ dădu un fiŭ, Petru. Țarul Ioan Groznicul îĭ propunea în 1574 să iea pe altă fiică de cneaz, dar el se însură cu fata pîrcălabuluĭ Lupea Huru; aceasta trăi încă multă vreme după moartea soțuluĭ eĭ, rupt de cămile, și avem dela dînsa o scrisoare în limba noastră.

Iancu Sasul e soțul *Marieĭ Paleologa:* ea trăiește să vadă pe Iancu tăiat în piața din Lemberg și-și duce apoĭ viața în întunerec, tot în acest oraș, încunjurată de prietenĭ, cunoscuțĭ și rude de-ale eĭ, cu toțiĭ Grecĭ din deosebite părțĭ;

Maria fusese măritată înnainte cu un Grec și avea cu el un fiŭ, Filip, și o fată, Chrysaphina.

Petru Șchiopul, a căruĭ întăie soție fusese fată de nobil ardelean, *Elena Cherepovicĭ* — fiica lor se chiamă Tudorița —, luă apoĭ pe *Maria Amirali*, din Rodos, și în sfîrșit, în pribegie, pe tînăra roabă răscumpărată *Irina* Doica, din care i se născuse fiul și moștenitorul, Ștefan.

Cu Doamna Maria Petru avu o fiică purtînd acelașĭ nume, care fu măritată întăiŭ cu Spătarul Zotu Tzigaras din Epir. Ea întovărăși pe tatăl eĭ în exilul din Tulln lîngă Viena și din Tirol, până ce Zotu o sili să plece la Veneția. Aicĭ muri soțul eĭ, care e îngropat în biserica grecească a Sfîntuluĭ Gheorghe. Iar Maria găsi un noŭ tovarăș în nobilul venețian Polo Minio, care a venit cîndva și la noĭ. Fiul eĭ d'intăiŭ cu acesta fu botezat Ștefan, după numele aceluĭ frate al eĭ, născut din doica Irina, care se stînsese la douăzecĭ de anĭ în Innsbruck. I se adause numele de Teodor, «cel dat de Dumnezeŭ», fiindcă până atuncĭ Maria nu maĭ avuse copiĭ. Prin el, care a avut cincĭ fiĭ, prin ceĭ opt fiĭ aĭ nepotuluĭ săŭ Polo vor fi trăind și azĭ în Veneția nobilĭ cu numele de Minio cari aŭ în eĭ sîngele luĭ Ștefan-cel-Mare.

Ștefan Surdul și Aron-Vodă țin pe două fete ale luĭ Andronic Cantacuzino, căsătorindu-se cu ele la căpătarea Domnieĭ saŭ în cursul acesteia.

La începutul veaculuĭ al XVII-lea, Doamna luĭ Radu Mihnea se chiamă *Arghira*; Radu însoară pe fiul săŭ Alexandru cu *Ruxanda* fata luĭ Scarlat Saigiul saŭ furnisorul de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol. De și fiul luĭ Alexandru Iliaș[1] se numește Radu, mamă-sa *Elena* trebuie să fi fost tot Greacă. Dintre urmașiĭ lor ceĭ d'intăiŭ, Moise Movilă ține pe *Ecaterina*, fata grecisată a luĭ Radu Mihnea, și acesta mărită altă fată cu Miron Barnovschi, care ajunse apoĭ și el Domn al Moldoveĭ. În sfîrșit Leon-

[1] Acesta lăsă și o fiică, măritată cu Hrisoscoleŭ, *Casandra*; e mama Sultaneĭ care a luat pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul.

Vodă, fiul luĭ Ștefan Tomșa — se zice —, e soțul uneĭ *Victoria:* tatăl săŭ adusese cu dînsul în Moldova o ală Levantină din Pera, pe Doamna cu frumos nume *Ginevra.*

XIII.

Doamna luĭ Mateiŭ Basarab.

Mateiŭ din Brîncovenĭ care și-a zis nepotul luĭ Basarab, apoĭ Basarab, așeză pe tron lîngă dînsul pe *Elina*, fata luĭ Radu Năsturel, Postelnicul din Fierăștiĭ Ilfovuluĭ. Mama Elineĭ eră Calea Calomfirescu, și tatăl acesteĭ Calea, Radu, a fost poate unul dintre ceĭ maĭ strălucițĭ ostașĭ aĭ luĭ Mihaĭ Viteazul, pentru care luptă împotriva Tatarilor și îndeplini o solie la nunta luĭ Sigismund Báthory. El căzu însă supt grele bănuielĭ și trebuì să fugă în Ardeal. Chemat înnapoĭ de Domn, Radu se învoi numaĭ cu greutate și, după cîtva timp, putu să vadă că se temuse pe dreptate, căcĭ Domnul trimese, în urma unuĭ ospăț, patru slujitorĭ ca să-l omoare. El peri, dar luptîndu-se, căcĭ, spune cel ce a păstrat amintirea acestor lucrurĭ, «era om foarte viteaz și în toată Țara-Românească nu maĭ era altul ca dînsul». Poporul n'a uitat aceasta, și până tărziŭ a cîntat tristul sfîrșit al viteazuluĭ fără noroc. Calea trăi ca «fată din casa domnească», — domnișoară de onoare, am zice,— la Curtea luĭ Mihaĭ.

Foarte evlavioasă, Elina a ridicat două bisericĭ, la Negoieștĭ și la Fierăștĭ. Iubitoare de învățătură, ca și fratele eĭ Udrište, care a fost cel d'intăiŭ cărturar de slavonește al timpuluĭ săŭ, ea a cheltuit pentru tipărirea uneĭ cărțĭ de cîntărĭ, unuĭ Triod slavon. Gospodină harnică, o vedem cerînd odată de la «Catrina judeceasa», soția magistratuluĭ săsesc din Brașovul vecin, «izvoade de peteare, și maĭ marĭ și maĭ micĭ, și de cîlțĭ și de tot fealiul» și, nu maĭ puțin, «sămenți de florĭ de tot feliul». Femeie îndrăzneață, ea purtă de grija țeriĭ, în 1633, cînd soțul eĭ, care-și luase Scaunul cu armele, merse la Constantinopol să-și capete întărirea, și avem încă o foarte cuminte scrisoare romă-

nească pe care o îndreptă ea atunci către prietenul din Ardeal al luĭ Mateiŭ, Gheorghe Rákóczy I-iŭ.

Elina n'avu noroc să-ĭ trăiască fiul, care fu numit şi

Mateiŭ Basarab.

el Mateiŭ, dar bătrîna stătu, aproape până la sfîrşit, în 1653, lîngă bătrînul eĭ. Mormîntul eĭ se vede în mîna dreaptă, cum întri 'n biserica domnească dela Tîrgovişte,

și în inscripția săpată pe marmură se pomenesc prin frumoase cuvinte slavonești toate însușirile și faptele eĭ bune.

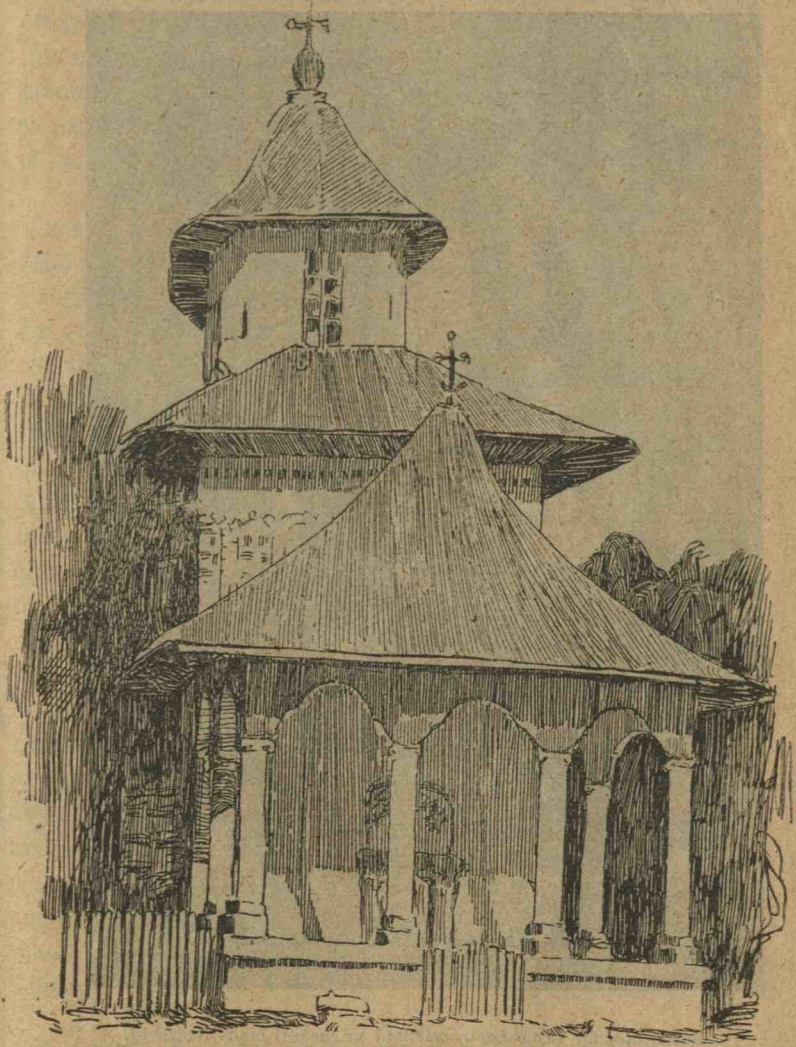

Biserică munteană de la sfîrșitul veaculuĭ al XVI-lea (Mihaĭ-Vodă din București).

Frumosul și impunătorul Vasile Lupu, dușmanul luĭ Mateiŭ-Vodă, luase în boierie pe *Tudosca* fata luĭ Bucioc,

un socru de viitor Domn, care a murit tras în țeapă de Turcĭ. Ea trece aproape nevăzută înnaintea noastră, răs-

Maria, fiica luĭ Vasile Lupu, măritată cu cneazul Ianus Radziwill.

pîndind milostenii la bisericĭ. Fiul eĭ Ioan nu trăi multă vreme, fiind de la început de o fire bolnăvicioasă; dar

ea nu ajunse să și-l vadă mort. Dar tot așa n'apucă nicĭ bucuria nunțiĭ celor două fete ale eĭ, vestit de frumoase: *Maria* și *Ruxanda*. Cea d'intîiŭ se mărită cu Janus Radziwill, unul din ceĭ maĭ marĭ magnațĭ aĭ Polonieĭ, și făcu după căsătorie — cea d'intîi dintre Romînce — o călătorie în Apus. Într'un portret la Academie ea apare într'un bogat costum polon: o față lungăreață, obrajiĭ rumenĭ, ochiĭ marĭ negri și părul bogat. S'a stins între străinĭ, după ce tot neamul eĭ se mîntuise afară de sora Ruxanda.

Aceasta n'avu noroc în toată viața eĭ, și a fost totdeauna jertfa celeĭ maĭ brutale sălbătăciĭ. Ea trebui să primească de soț pe fiul de Hatman căzăcesc Timuș, care o pețiarzînd satele Moldoveĭ și gonindu-ĭ tatăl în codri, și care veni la nuntă, stîngaciŭ în hainele ce nu-l prindeaŭ, mic, cu fața de Tatar stricată de vărsat, și prinse a-și tăia unghiile la fereastră pe cînd sunaŭ musicele și se întindeaŭ danțurile pentru bucuria de nuntă a Domnițeĭ. Se duse departe, ea, luxoasa și învățata fată a luĭ Vasile-Vodă, și trăi între Cazaciĭ bețivĭ, zgomotoșĭ și lacomĭ de sînge, între femeile lor ținute ca slugile. Apoĭ i-l aduseră mort de supt zidurile Suceveĭ, unde o ghiulea îĭ sfărmase genunchiul, și adăpostul eĭ de văduvie fu la Rașcov, chiar pe malul Nistruluĭ, așa încît priveliștea țeriĭ îĭ era totdeauna supt ochĭ. În zădar o chemă de acolo fratele eĭ vitreg, Ștefăniță, în scurta luĭ Domnie. Dar, cînd dezbinările intrară în Căzăcime și cînd cumnatul eĭ Iurie peri și el, Ruxanda se întoarse în Moldova, unde avea moșie la Deleniĭ Botoșanilor. Acolo îmbătrîni ea în apucăturĭ de stăpînă. O moarte grozavă o aștepta. Fugi înnaintea Polonilor ce năvăliseră la 1687 în țară și se adăposti la Neamț, dar și aci răzbătu o ceată de Cazacĭ, carĭ tăiară pe pragul caseĭ capul stăpîneĭ lor din vremea luĭ Timuș.

A doua soție a luĭ Vasile a fost o rudă a Hanuluĭ tătăresc, o mare frumuseță circasiană, care, botezîndu-se, luă

numele creştinesc de *Ecaterina*[1]. Cu dînsa avu Domnul singurul fiŭ care-i rămase pe urmă, acel Ştefăniţă. La că-

Vasile Lupu.

derea luĭ, ea fu îrcunjurată în Suceava, prinsă după uci-

[1] Şi Constantin, urmaşul luĭ Mateiŭ, avu ca a doua soţie pe o Cerchesă, *Natalia*.

derea luĭ Timuș, închisă cu multă batjocură la Buciulești și apoĭ lăsată, în sfîrșit, să plece lîngă soțul eĭ la Constantinopol, în urma căruia maĭ trăi o bucată de vreme, — și după ce-ĭ murise fiul.

XIV.

Doamne din veacul al XVII-lea după ale luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu.

Soția cea d'intăiŭ a luĭ Constantin Basarab, fiul luĭ Radu Șerban și al *Eleneĭ*, fiica unuĭ preot din Dobrenĭ (Ilfov), nu era din mare neam boieresc: tatăl eĭ era numaĭ Stolnicul Nicolachi. Numele e grecesc, dar acest boierinaș era de sigur Romîn, căcĭ altfel n'ar fi dat fiiceĭ sale un nume drept românesc ca acesta de Bălașa. După ce fusese jupănească de boier multĭ anĭ de zile, Bălașa avu parte să fie și Doamnă. Mulțămi luĭ Dumnezeŭ pentru aceasta ridicînd clădirĭ sfinte, Sf. Vinerĭ din Tîrgoviște și mănăstirea Jitianul. În cea d'intăiŭ fu îngropată, cu pompă deosebită — Patriarchul de Antiochia făcînd slujba —, la 1654, și, peste cîteva lunĭ numaĭ, soțul eĭ, de curînd căsătorit din noŭ, pierdea Domnia și apuca un lung drum de nenorocire. Fiica eĭ, «coconița» Balașa, nu știm ce s'a făcut.

Odată cu Constantin cădea și vecinul săŭ moldovean, Gheorghe Ștefan, om roșcovan, grăsuliŭ, plin de bună voie și gata de chefurĭ cu vin și de curte pe lîngă femeĭ. Încă din boierie, Gheorghe-Vodă ținea pe o jupănească din neamul Boeștilor, *Safta*. O furase în mijlocul drumului fiindcă-ĭ plăcuse. Bătrînul cronicar Neculce zice așa: «Gheorghie Ștefan-Vodă, cînd era boier, murindu-ĭ giupăneasa, aŭ rămas văduvoiŭ, și, tîlnind o giupănească săracă, frumoasă, tînără, anume Safta, aŭ tîmpinat-o pe drum, mergînd cu rădvanul la Iașĭ, și au poprit rădvanul cu sila, și s'aŭ suit fără de

voie în rădvan, și aŭ întors rădvanul înnapoĭ la casa luĭ. Și pe urmă aŭ primit și ea, și s'aŭ cununat cu dînsul.»

N'avu norocul Bălașeĭ de a muri în fericire. Cu soțul eĭ gonit ea trecu în Ardeal, unde nădăjdui o clipă să vadă iarăși strălucirea Domnieĭ. Apoi Gheorghe Ștefan porni tot maĭ departe în țerĭ străine, până în Moscova, până la Marea Baltică. Dar pe dînsa n'o ținu mult timp cu el, căcĭ o fată din casă, Rusoaică de neam, *Ștefana* Mihailova, câștigâ prin tinerețea eĭ inima bătrînuluĭ Domn izgonit. Cu Ștefana, care se dădea drept Doamnă, trăi și muri pribeagul, pe cînd Satta stătea liniștită în Moldova, între credincioșiĭ ce-i rămăseseră din timpurile bune. Și cronicarul Neculce, pe care-l auzirăm mai sus, a văzut pe biata bătrînă, care pecetluia încă scrisorile eĭ cu bourul Moldoveĭ și-și zicea Doamnă a acesteĭ țerĭ.

Ghica bătrînul, urmașul luĭ Gheorghe Ștefan, n'avea Doamnă. Fiul săŭ Grigore ținea pe o Moldoveancă, *Maria*, fiica lui Matiaș Sturdza, și aceasta avu iarăși zbucium și durere destulă cu bărbatul eĭ. Trecu prin Moldova la Munteni, de pe tron în toate pribegiile și primejdiile. Născu un copil în Ardeal, unde numaĭ mila luĭ Mihail Apaffy, principele țerĭ, o scăpă de a fi dată în mîna Turcilor, pe cari Grigore-ĭ trădase. Rătăcirile eĭ aŭ dus-o și prin Veneția, de unde veni în Țara-Românească purtînd scumpe haine de modă străină, pe care datina țerĭ nu o îngădui să le păstreze. Avu un singur fiŭ, Mateiŭ, care nu domni, și două fete, dintre care una luă un boier moldovean, pe Antohie, Jora poate, iar cealaltă pe fiul luĭ Antonie-Vodă Roset, Iordachi. Ele trăiră tot prin țară, până la moarte, și poate și ea pe lîngă ele, după ce ajunse în văduvie.

Istratie-Vodă Dabija, bătrînul care ajunse Domn al Moldoveĭ în 1661, avea lîngă dînsul pe bătrîna luĭ, *Catrina* saŭ *Dafina*. Ea fusese măritată și cu un Buhuș, și avea din această căsătorie d'intăiŭ o fată, *Anastasia*[1]. Anastasia Buhuș,

[1] Fiica Dafineĭ cu Dabija, *Maria*, a fost soția luĭ Iordachi Roset. A murit foarte tînără, la 1677, și se vede mormîntul eĭ, lîngă domnescul tată, la Bîrnova lîngă Iașĭ.

fiastra luĭ Dabija, luă pe Grecul rumeliot Duca, și, la moartea luĭ Istratie-Vodă, Moldoveniĭ avură pe Vodă-Duca. Anastasia-ĭ dădu maĭ multĭ urmașĭ, — una fu soția luĭ Nicolae Costin — dar n'avu de loc grija numeluĭ eĭ bun, nicĭ față de soț în tinerețe, nicĭ, la bătrînețe, față de copiĭ. La Bucureștĭ, cînd Duca se prileji a domni acolo, se zicea că Doamna iubește pe frumosul Logofăt Șerban Cantacuzino cu lunga barbă neagră și adînciĭ ochĭ marĭ. Iar, după ce se duse la Constantinopol cu copiiĭ, foarte puțin scîrbită că e văduvă, ea prinse dragoste pentru un beiu de Maina, Limberachi, care-ĭ mîncă baniĭ și o părăsi.

Șerban Cantacuzino ținea ca Doamnă pe o *Maria* fiica unuĭ boier Ghețea, de loc din Bulgaria, din Nicopol. Se știe atîta că Doamna Maria a fost foarte evlavioasă și că a știut să-șĭ crească foarte bine, dacă nu băiatul, cel puțin cele patru fete. Treĭ dintre ele se măritară cu boierĭ munteni [1], dar *Casandra* fu Doamna luĭ Dimitrie Cantemir cel învățat. Domnița Maria împărtășĭ soarta foarte schimbătoare a soțuluĭ eĭ, neastîmpăratul și nenorocitul boier Constantin Bălăceanu, ucis într'o luptă cu Turciĭ.

XV.

Doamna luĭ Constantin Brîncoveanu.

Marica luĭ Constantin Brîncoveanu și *Păuna* luĭ Ștefan Cantacuzino încheie rîndul Doamnelor de țară la Munteni, precum la Moldoveni se întîlnește la urmă *Ana*, a doua soție a luĭ Mihaĭ Racoviță.

Marica, fiica luĭ Neagoe Postelnicul și nepoata de fiŭ a luĭ

---

[1] *Smaranda* a luat pe Istrati Urdăreanu; fiul eĭ, Istrati, a avut un singur copil, care n'a trăit. *Maria* a fost soția luĭ Constantin Bălăceanu Aga: fiul eĭ Ioan n'a lăsat decît fete. *Balașa* ajunse soția luĭ Grigore Vlastò: fiica eĭ a luat pe un Cantacuzino-Pășcanu din Moldova.

Antonie-Vodă din Popeștĭ, căsătorit cu *Elina*[1], se vede a fi fost o bună gospodină patriarhală, darnică și harnică, bucuroasă de mulțiĭ copiĭ — patru băieți și șepte fete[2] — pe cari i-ĭ dăduse Dumnezeŭ. Bătrîneța-ĭ pregătia însă grozava lovitură a uciderii întreguluĭ eĭ neam la Constantinopol, în 1714, de securea călăuluĭ, într'o zi de bucurie, care era tocmaĭ ziua eĭ, Sîntă-Maria din August. Stătu un timp surgunită de Turcĭ la Chiutaie, apoĭ ea se întoarse cu fratele eĭ Pană Negoescu în țara unde fuseseră Domnĭ și bunicul eĭ de pe tată, Antonie-Vodă din Popeștĭ, și răposatul eĭ soț. Era acum o biată văduvă săracă, și cu multă durere ea se roagă de Brașovenĭ, în două rînduri, să-ĭ plătească o veche datorie, ca să scape și ea de datorniciĭ eĭ. Nicĭ moartea, nicĭ locul de îngropare al Doamneĭ cucernice, care a făcut de piatră la Bucureștĭ Biserica dintr'o zi, nu ni sînt cunoscute.

Păuna era fiica luĭ Andronic Greceanu. Încă înnainte de căderea soțuluĭ eĭ, se zice că ea avuse vedeniĭ care prevestiaŭ o nenorocire. La 1716 Ștefan-Vodă era gîtuit, lăsînd în urmă o femeie cu mintea slăbită și doĭ copiĭ nevrîstnicĭ. Aceștia se aleseră răŭ. Iar mama lor, după ce vînturâ o bună parte din Europa, cerșind ajutoare de drum, de la Împăratul, și pensie, se așeză în Ardeal, unde avea moșia Recea, în Țara Făgărașuluĭ. Acolo muri, bătrînă și singură, într'un tărziŭ.

XVI.

Doamnele din epoca fanariotă.

Doamnele veaculuĭ al XVI-lea știŭ să se lupte pentru

---

[1] Antonie era fiŭ al pretendentuluĭ Mihaĭ din Tîrșor, a căruĭ soră, *Tudora*, fu iubita luĭ Mihaĭ Viteazul (fata lor, *Marula*, fu soția luĭ Socol din Cornățenĭ). Fratele luĭ Antonie, Neagoe, vînase și el Domnia.

[2] *Stanca* luă pe Radu-Vodă Iliaș; *Maria* pe Constantin-Vodă Duca (ea avu un fiŭ, pe «Duculeț» trecut în Rusia); *Safta* pe Iordachi Crețulescu; *Ancuța* pe Nicolae Roset; *Balașa* pe Manolachi Lambrinò; *Smaranda* pe Constantin Băleanu; *Ilinca* pe Scarlat Mavrocordat și Șerban Greceanu.

Domnie, să poruncească oștilor, să pedepsească dușmanii, să cîrmuiască țara și să judece. Și de la Doamnele din cestălalt veac, al XVII-lea, pornesc poruncĭ și, întîmplător, hotărîrĭ de judecată. Regența e păstrată statornic Doamnelor, cînd soțul pleacă în războiŭ saŭ cînd ele rămîn, ca văduve, epitroapele fiilor. Așa s'a întîmplat în Moldova cu o Ruxanda Lăpușneanu, cu soțiile Movileștilor, iar la Muntenĭ cu Chiajna și cu Doamna Ecaterina, ca și cu Marghita, mama luĭ Gavrilaș Movilă.

Cînd așa-numita «era fanariotă» începe după 1700, soțiile Domnilor, maĭ mult străine, nu maĭ aŭ însă nicĭun amestec, în trebile țeriĭ, ci lîncezesc în gineceŭ, în *seraiul* Curțiĭ, apărînd numaĭ la hramurĭ și la cîte un alaiŭ.

Așa cerea moda turcească stăpînitoare în toate. Despre cele treĭ soțiĭ ale luĭ Nicolae Mavrocordat, despre cele două ale fiuluĭ săŭ Constantin, despre soția a doua a luĭ Grigore Mateĭ Ghica, *Zoița*, nu se poate spune nimic. Întîmplarea face să știm că *Ralița*, Doamna celuĭ d'intăiŭ Callimachi, era o ageră stăpînă de casă [1]. Nicĭ acele Doamne pe care le atinge cea maĭ mare nenorocire, soțul lor fiind înjunghiat saŭ decapitat, nicĭ acelea nu fac să se audă până la noĭ o plîngere.

Maria, *Pulheria* [2], *Smaranda*, soțiile luĭ Nicolae-Vodă, eraŭ Grece, dar Constantin Mavrocordat luă în căsătorie pe *Smaranda*, nepoata luĭ Ștefan-Vodă Cantacuzino, fiică a luĭ Răducanu, fratele săŭ, apoĭ pe o Moldoveancă: *Ecaterina*, fiica luĭ Constantin Roset; și azĭ se vede la Cetățuie lîngă Iașĭ icoana Precisteĭ dăruită de dînsa. Pe mormîntul Zoițeĭ, moartă la 1729 și adusă la mănăstirea

---

[1] Nurorile eĭ, Doamnele luĭ Grigore și Alexandru-Vodă Callimachi, fură Grece, dar întăia soție a luĭ Alexandru, *Ruxanda*, era fiica luĭ Scarlat-Vodă Ghica și nepoata de fiŭ a Zoițeĭ. Soția luĭ Grigore chiar, deși fata luĭ beizadeà Alexandru Nicolae Mavrocordat, se chema *Ileana*.

[2] A fost îngropată la Mitropolie; mormîntul s'a distrus la vre-o sălbatecă reparație. Smaranda avu o fiică, Sultana.

Pantelimon de fiul eĭ Scarlat, atuncĭ Domn în Moldova, e o inscripție românească. Ea lăsă o fiică, *Ruxanda*. Constantin Racoviță ținu pe Țărigrădeanca *Sultana*, poate fiica luĭ Gheorghe Bașa-Mihalopulo, care se odihnește la Golia din Iașĭ, moartă în tinerețe, spre marea durere a soțuluĭ care căută să moară din beție. Din fetele luĭ Grigore Alexandru Ghica, cel tăiat de Turcĭ la 1777, una luă pe Lupu Balș, alta pe Filip Catargiu. Soția luĭ Constantin Moruzi era o Greacă, dar fete de-ale luĭ aŭ luat pe Scarlatachi Sturza, pe Săndulachi Sturza, pe lîngă alte treĭ date după Grecĭ. *Zoița* luĭ Răducanu Ruset, o biată orfană, fu soția luĭ Alexandru Moruzi, iar o prea-frumoasă Văcărească, *Safta*, a luĭ Constantin Ipsilanti [1]. O fată a luĭ Nicolae Carageà fusese una din soțiile luĭ Ienăchiță Văcărescu, poetul. Iar Scarlat Callimachi ținea pe *Smaranda*, fata luĭ Nicolae Mavrogheni, care muri săracă și e îngropată la Golia din Iașĭ. Era astfel o națio nalisare a dinastiilor străine ce ajunseseră a domni peste noĭ.

Cu Ioan Sturdza și Grigore Ghica, cel d'intăiŭ avînd încă pe bătrîna luĭ, *Ecaterina* Doamna (Roznovanu), cel de-al doilea despărțit de soția sa, *Maria* Hangerli, fiica Domnuluĭ cu acest nume, ucis în Bucureștĭ, — Doamna Marghioala, vestit de vorbăreță, de primitoare și de neastîmpărată, care primi, la Colentina, în palatul eĭ care se ruinează acum, și pe Rușiĭ luĭ Lüders și pe Turciĭ luĭ Fuad-Efendi din 1848 —, începe vremea cea nouă, la 1822.

Doamnele acestuĭ timp sînt prea cunoscute ca să trebuiască a se vorbi de dînsele. Adevăratele chipurĭ eroice saŭ duioase sînt însă ale unor timpurĭ acum depărtate.

---

[1] Mama eĭ era Safta Cretulescu, care purta numele feteĭ luĭ Constantin Brîncoveanu, din care se cobora. Tatăl eĭ era Constantin Văcărescu. Sora Doamneĭ, Smaranda, luă pe Mihaĭ Manu.

ADAUS CU PRIVIRE LA DOAMNELE NOASTRE.

I. DOAMNA VELICA, IUBITA LUĬ MIHAĬ VITEAZUL ŞI STĂPÎNA ARDEALULUĬ.

Bătrînul domn I. Puşcariu, membru al Academieĭ Romîne, a adus, în 1907, o comunicaţie intitulată, poate cam neaşteptat, «Două Zamfire», în care se vorbeşte, maĭ la urma urmeĭ, cum recunoaşte şi autorul miculuĭ studiu, nu de două, ci de «*o* Zamfiră».

E cunoscută cealaltă *Zamfiră*, în treacăt pomenită,—fiica luĭ Moise-Vodă, cel ucis la 1530 în lupta de la Viişoara, soţia Ungurului Ştefan Keserü, căruia i-a dat şi urmaşĭ, şi apoĭ a Polonuluĭ Stanislav Nisowski, stăpîna moşiilor Sîngiorgiŭ şi Valea-Streiuluĭ, în părţile hăţegane, ale pămîntuluĭ dacic străvechiŭ, ctitora mănăstiriĭ Prislopuluĭ, tot de acolo, mănăstire frumoasă şi trainică, unde i se vede încă mormîntul de piatră cu inscripţie latină[1]; ziditoarea aceleĭ bisericĭ din Dănsuş, care poartă încă zugrăveala din vremea eĭ, şi care nu e de loc un templu roman, ci un lăcaş de închinare creştin, înjghebat cu preţios material de pietre acoperite cu însemnărĭ antice; ocrotitoarea Vlădicieĭ româneştĭ a egumenilor din Prislop. Despre această fată de Domn, rămasă ca stăpînitoare de pămînturĭ întinse în Ardeal, d. Puşcariu putea să maĭ spuie că, o clipă, ea se gîndise la un al treilea măritiş, cu aventurierul ungur Pavel Markházy, care nădăjduia să ajungă prinţ al Ardealuluĭ cu ajutorul luĭ Sinan Vizirul —, învinsul de maĭ tărziŭ la Călugăreni.

Foarte bogată, Zamfira, căreia piatra de mormînt îĭ dă numaĭ 43 de anĭ la Mart 1580, cînd îşĭ încheie veacul, căuta să se întinerească pentru a plăcea îndrăzneţuluĭ mire. Şi ar fi fost, de sigur, un noroc pentru bieţiĭ iobagĭ carĭ înfăţişaŭ, pe atuncĭ, Romînimea Ardealuluĭ, să aibă drept «Crăiasă» a ţeriĭ pe această Romîncă după tată şi mamă, al căriĭ părinte domnise dincolo de munţĭ. Ctitoria eĭ de la Prislop, bine păs-

[1] S'ar fi găsit şi una slavonă, îmĭ spunea păr. vicariu Radu din Haţeg.

trată, şi mormîntul se pot vedea în vol. I din cartea mea «Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească», pp. 311-2.

Cealaltă Domniţă Zamfira iese la iveală numaĭ prin actele pe care, cu mulţĭ anĭ în urmă, le punea la îndămîna d-luĭ Puşcariu colegul săŭ Ioan Gál de Hilib, Ungur ca toţĭ Ungurii, dar, ca nealţĭ Ungurĭ, urmaş direct al straşniculuĭ Voevod muntean Mircea Ciobanul şi, decĭ, maĭ Basarab decît toţĭ ceilalţĭ.

La 1-iŭ Maiŭ 1564, Gaşpar Barcsai, alt fruntaş romîn trecut la neamul stăpînitor al Ungurilor, vindea satul Cetea, în părţile Bălgraduluĭ, Logofătuluĭ Ioan din Piteştĭ, care era soţul *Domniţeĭ Stana* şi ginerele luĭ Mircea Ciobanul (care avuse şi un frate, Stan). Maĭ tărziŭ apar, pe rînd, în documentele d-luĭ Puşcariu copiiĭ lor: *Zamfira*, care se măritâ întâiŭ cu Petru Rácz, cîtva timp agent ardelean la Constantinopol, apoĭ cu neînsemnatul Ioan Balintit, care, ca şi Rácz, avea moşie la Teiuş, locul unde se leagă acum maĭ multe liniĭ de tren ardelene; *Velica*, soţia luĭ Fabio Genga, care căpătase o nobleţă de Ardeal şi moşie la Hăţegel (decĭ: de Hadzaczel), şi fiica lor, *Ecaterina*; în sfîrşit Petru, zis Logofătul, ca şi cum numele tatăluĭ săŭ ar fi fost un nume de familie, şi despre care nu ştim alta nimic.

Destul de interesant şi atîta: cu Domniţa luĭ Mircea-Vodă, cu fiicele de Domniţă Zamfira şi Velica, cu fratele lor Petru, cari-şĭ aŭ drumul lor prin aristocraţia, de altă credinţă, a pămîntuluĭ acestuia străin, — totuşĭ aşa de românesc şi el.

Dar putem şti maĭ mult, mult maĭ mult, despre acest neam înstrăinat, cu povestea romantică. Din publicaţiĭ ale mele, care n'aŭ ajuns la cunoştinţa d-luĭ I. Puşcariu, li putem da tuturor acestor pribegĭ o viaţă.

Hîrtiile, daniile slavoneştĭ, în Ţara-Românească, din partea luĭ Petru-Vodă Şchiopul, şi el fiŭ al luĭ Mircea, decĭ fratele Staneĭ, către Ioan Logofătul se păstrează toate, neatinse de vreme, cu frumoasa lor hîrtie aspră pe care se întinde negrul slovelor fine şi roşul tare al chinovaruluĭ în monogramele artistice, în Museul Ardelean din Cluj, unde le-am văzut în 1901. Din ele se desluşeşte că Ioan, saŭ, maĭ bine, căcĭ aşa îşĭ zicea — şi pe atuncĭ fiecare formă a unuĭ nume de botez era un nume deosebit —, *Ivan*, era la 1563, în Novembre, Mare-Postelnic, stînd în ţară, unde căpăta o parte din moşia Trestenicul, iar apoĭ dania Ţiganuluĭ Berbecea din Brăila. Logofăt ajunge în 1564, cînd,— fără a se strămuta în Ardeal, unde stătuse ca pribeag încă din 1559, după peirea ocrotitoruluĭ săŭ, a căruĭ fiică o luă apoĭ, în surgun, şi după venirea duşmanuluĭ în Scaun,—el îşĭ cumpără, ca o moşie de adăpost, Cetea. În 1565-8 i se întăresc de Petru cumpărăturile muntene la Boruleştĭ, şi i se maĭ daŭ Ţiganĭ: Paşadia, care fusese plătit scump: cu

o mie de aspri turcești, Coifan — ce nume războinic! — și mai mulți alții. În același an, cumnatul lui Ivan pierdu însă Domnia, și casa din Ardeal, sigură, adăpostește pe fugarî, cari nu voiesc să stea în țară supt noul Alexandru-Vodă.

Încă din 1559 mersese în Ardeal «Ioan Logofătul, casnic al lui Mircea-Vodă Ciobanul», tatăl lui Petru Șchiopul. Tot atunci făcea drumul la noi Petru Rácz, de bună seamă Petru Rácz de Gilgău, viitorul său ginere. Ioan Logofătul care vine în Ardeal supt Mihnea-Vodă, nepotul lui Petru, după 1580, pare a fi altul decît acest Ioan.

Tatăl Zamfirei pare a nu se mai fi întors din Ardeal, unde-și cumpărâ moșii.

Deci pe la 1580 încă, Ivan nu mai era în viață. Nici Domnița Stana nu mai trăia atunci. Ea se stinsese la Cetea saŭ în Orăștie.

La 1599, apar în actele d-lui Pușcariu fetele lor, Zamfira, — botezată poate de fiica lui Moise-Vodă — și Velica, cea d'intâiŭ ca văduvă, cealaltă ca soție a lui Fabio Genga. Peste un an, le aflăm la Bălgrad — orașul locuit acum de Mihai-Vodă, stăpînitorul Ardealului. Își zic: «jupanița Samfira» și «gospojda Velica» (nu înțelegem deocamdată de ce «gospojda», adecă «Doamnă», căci ipotesa, ce făcusem altă dată, că ar fi fost soția lui Petru Cercel, fratele lui Mihai, cade); fratele lor Petru e mort, dar surorile aŭ la ele pecetea, și din ea, care poartă cu mîndrie vulturul muntean și insemnarea «Petru Voevod», se vede că acest frate, fiŭ de Domniță, avuse ambiții de Domnie; îl trăiește însă fiul, Ștefan, care a fost poate și el, peste cîțiva ani, doritor de tron. Cu toții daŭ mănăstirii Golgota moșie la Răzvad.

Din căsătoria Zamfirei cu Petru Rácz se născu Adam, care la 1602 avea moșiile Bogata-Românească și Ungurească, Poiana-Blenchii, Valea-Porcului, Fălcușa, Tîrlișua, Măgura și Gilgăul, în comitatul Solnoc-Dobîca, — precum ni arată o notiță a căpitanului Marțian.

Rácz Adam, fiul «Doamnei» Zamfirei, poate fi acel «Rattz Dan» care se întorcea din Moldova de la Petru-Vodă, fratele maicei sale, la 1584 [3]. El luase pe Drusiana Toroczkai. Și din Balintit, al doilea soț al Zamfirei, se născură urmași ungurî ai Domnilor noștri.

Articolul d-lui Marțian ni destăinuește această descedență a Zamfirei (care trăia la 1602) din cele două căsătorii.

Astfel neamul lui Ștefan-cel-Mare, dinastia Moldovei, ca și a lui Basarab-Vodă, dinastia munteană, trăiesc, cu nesfîrșit amestec străin, în familiile lui Iosif Kiss, Francisc Balintit, Ieremia Corniș și Dominic Gal din 1815.

Și iată încă un amănunt, — acesta și mai interesant pentru cine vrea să vadă trecutul, să trăiască în el. Fabio Genga, soțul Velicăi, e un om foarte cunoscut, favorit italian de-ai principelui ardelean Sigismund

Báthory, care-şĭ dădea aiere să pregătească răscoala Ardealuluĭ, în folosul Creştinătăţiĭ, împotriva Turcilor. Mihaĭ Viteazul l-a păstrat la Curte, dar nu pentru talentul săŭ diplomatic saŭ pentru graţiile luĭ de curtesan. La 15 Mart 1600 un agent al Împăratuluĭ, venit la Mihaĭ-Vodă, trimete şi această ştire: «Toate afacerile ţerii le are în mînă o jupănească romincă, măritată cu Fabio Genga, cu care se ţine cu ştiinţa tuturora, şi până 'ntr'atita, încît a poruncit supt pedeapsă de moarte soţuluĭ să n'aibă a face cu dînsa».

Puternica ţiitoare a luĭ Mihaĭ Viteazul, stăpîna prin iubire a Ardealuluĭ, cucerit de sabia românească, nu era o femeie de rînd, ci o nepoată de Domn, — sîngele luĭ Mircea Ciobanul şi, prin bunica eĭ, Doamna Chiajna, fiica luĭ Petru Rareş, sînge al luĭ Ştefan-cel-Mare.

«Doamna» Velica — înţelegem acuma de ce-şĭ zice aşa—îşĭ iea locul între figurile trecutuluĭ nostru, şi nimenĭ nu-ĭ va face un păcat prea mare din aceia că, între Fabio Genga şi Mihaĭ Viteazul, a preferat pe acesta din urmă [1].

II. FIICELE CHIAJNEĬ ŞI ALE LUĬ MIRCEA CIOBANUL

Cunoaştem numele a două din surorile, după tată şi după mamă, ale luĭ Petru Şchiopul. *Maria* fu măritată după puternicul Şaitan-Oglu, Mihail Cantacuzino, dar Chiajna, în urma uneĭ certe pe drum între bătrînul şi uritul Grec şi noua sa soţie, puse să se oprească caravana nupţială, ce se îndrepta spre imperiala reşedinţă din Anchial a ginereluĭ, şi să i se aducă fata înapoĭ. Afacerea avu răsunet la Poartă şi provocă trimeterea unuĭ firman către iresponsabilul copil de pe tronul muntean. «Creştinul poreclit Şaitan-Oglu», scria Padişahul tinereĭ sale raiele de la Bucureştĭ, «unul din raielele Împărăţieĭ Mele, spuindu-mĭ înnainte că sora ta, pe care i-o dăduseşĭ în căsătorie, a fost apoĭ despărţită cu sila de tine, chiar în Ţara Turcească, iţĭ scrisesem să împacĭ lucrul. Îmĭ spuĭ acum că după porunca mea aĭ trimes înapoĭ prin oameniĭ tăĭ şi aĭ dat pomenituluĭ Şaitan-Oglu tot aurul şi hainele ce dăruise surorii tale la nunta eĭ, şi că astfel lucrul e împăcat. Dar bagă de seamă că, orîcum, nu te-aĭ purtat bine în această afacere. Pentru astă dată ţi s'a iertat însă greşala» (17 Zicaldè 973).

La această dată de 5 Iunie 1566 două din celelalte surorĭ ale luĭ Petru eraŭ măritate. Una luase, după sfatul Patriarhuluĭ constantino-

[1] Pentru ceĭ cè ar dori să caute dovezile celor de maĭ sus, sînt de consultat: Hurmuzaki, XI, tabla; *Doc Bistriţeĭ*, I, p. LIII; *Treĭ chipurĭ din veacul al XVII-lea*, în *Convorbirĭ literare* pe 1904, p. 113 şi urm.; *Cronica luĭ Constantin Căpitanul*, ed. Iorga, p. 66, nota 3; căpitanul Marţian, în *Răvaşul* n-l 7.

politan Ioasaf, pe un Greç, Stamati, nepotul prelatului, şi căsătoria fu serbată în aceeaşi vreme cu efemera căsătorie a Domniţei Maria. O altă Domniţă ajunse înnainte de 1562 soţia tînărului Socol, fiul Vizirului lui Petraşcu, întrebuinţat încă supt acest Domn în misiuni peste hotare şi, mai tărziŭ (1563), candidat la tronul muntean al generalilor împărăteşti din Ardeal.

În 1574, o altă fiică a Chiajnei fu închinată tînărului Sultan Murad, atunci sangeac de Magnesia. Ca «soţie» a Sultanului, ca femeie din harem, această coborîtoare a lui Ştefan-cel-Mare sprijini tronul moldovenesc al bicisnicului ei frate Petru, şi el odinioară crescut la Curtea moştenitorului osman.

Alexandra, soţia Cămăraşului Gheorghe şi mama lui Ioan şi Aslan, amîndoi însemnaţi boieri munteni din întăia jumătate a secolului al XVII-lea, era poate deosebită de cele trei Domniţe pomenite până aici. O găsim, împreună cu bărbatul şi copiii ei, în suita Voevodului fugar, la 1591.

O soră a lui Petru fu mama lui Gheorghe Hatmanul, alt Curtean de restrişte al Domnului. Pe una o ceru în 1566 Grantrie de Grandchamp, ambasador frances pe lîngă Poartă şi om cu nevoie de bani. Acelaşi ambasador al regelui Franciei urmă aceste stăruinţe, peţind, pe cînd Mirceoaia era la Alep, pe una dintre principese, prin tălmaciul şi secretariul săŭ Jean-Baptiste Bedier, care se întoarse fără ispravă. În sfîrşit, cum s'a sous, Despot dori şi el să fie ginerele Mirceoaii şi, încrezător în el cum era, hotărîse faţă de înnalte personagii străine şi ziua cînd se va serba căsătoria.

III. FETELE LĂPUŞNEANULUI.

Fetele lui Alexandru Lăpuşneanu cu Ruxanda, fiica cea mai mică a lui Petru Rareş, aŭ fost acestea :

1. *Teofana*, moartă încă din 1560-1, îngropată supt o frumoasă piatră de mormînt, de marmură bună, în pronaosul mănăstirii Slatina, ctitoria părintelui ei.

După chipurile ctitorilor, zugrăvite la Slatina, se vede că ea a fost cel mai mare copil al Domnului, mai mare şi decît fiul Bogdan.

2. *Teodora*, mai mică decît băieţii Bogdan şi Petru. Ea se stinse în copilărie, la 1565-6, şi piatra de mormînt săpată pentru dînsa se vedea până mai dăunăzi tot la Slatina.

3. *Marica*, mama Anei din documentul nostru, veni după un alt fiŭ, Ionaşcu. Ea s'a căsătorit cu un Polon, Orzechowski. Supt Aron-Vodă, care se dădea drept fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, ea veni în Moldova. Pe atunci fiica ei Ana era căsătorită cu acel Czolhanski, despre

care un document mărturiseşte că se chema Vasile şi că a murit prin 1610. Moartea i se va fi întîmplat în luptele pontru gonirea din Moldova a luĭ Constantin Movilă, Domnul eĭ.

Dintr'un document românesc se vede că din căsătoria Aneĭ cu Czolhanski se născură doĭ fiiĭ, cari primiră nume româneştiĭ: Ionaşco are pe acela al unchiului săŭ, Pătraşco pe al altuĭ unchiŭ, Petru Lăpuşneanu, precum şi o fată, numită Maria, ca şi bunica.

4. *Chiajna* se mărită la 31 Ianuar 1569, în Domnia fratelui eĭ Bogdan, cu un boier din ţară. Soţul eĭ fu Grecul Apostolachi Comisul, şi din această căsătorie se născu un fiŭ Dumitraşco, care muri la 1601, amîndoĭ părinţiĭ săĭ fiind în viaţă. Am crezut că această Chiajnă nu era fiica Ruxandeĭ, ca una ce nu e zugrăvită între ctitoriĭ Slatineĭ, dar, gîndindu-mă la numele eĭ, care e şi al surorii Ruxandeĭ, sînt aplecat astăzĭ a lăsa chestia deschisă.

5. *Trofana* era să se căsătorească în 1583 cu Alexandru, un frate, necunoscut altfel, al luĭ Mihnea Turcitul. Maĭ tărziŭ ea ajunse soţia nobiluluĭ polon Paniewski. Era văduvă şi tără copiĭ în 1592, cînd fratele eĭ Petru, zis Cazacul, luă Domnia Moldoveĭ şi n'o uită în darurile luĭ.

6. *Anghelina*, numită aşa după un nume tradiţional în familia Despoţilor sîrbeştĭ, care dădu Romînilor pe Doamnele Milița a luĭ Neagoe şi Elena a luĭ Petru Rareş, nu e cunoscută decît prin pomelnicul care o aminteşte.

7. *Sultana*, în sfîrşit, se făcu, precum s'a arătat, călugăriţă la Socola.

II.

Despre îmbrăcăminte și locuință.

I[1].

Generalităţi.

Îmbrăcămintea şi locuinţa sînt strîns legate între dînsele. Ele pornesc de la aceleaşi foarte vechi obiceiuri şi se supun, în desvoltarea timpului, la aceleaşi mode şi înrîuriri trainice venite din străinătate. Boierii iubitori de Poloni din veacul al XVI-lea poartă veşminte ca acelea de peste Nistru şi, în acelaşi timp, aduc mobilării anumite schimbări care o apropie de a poporului-model. Şi mai de mult, cei ce clădiau cu meşteri saşi, aşa cum vedeau clădirile, în pribegie sau în călătorii, la Braşov, la Sibiiu, la Bistriţa, aceia căutau să-şi potrivească şi veşmîntul şi podoabele după acelea, de forme apusene, care se întîlniau în Ardeal. Turcii au impus pe urmă gusturile lor în veşmînt şi în acelaşi timp în împărţirea şi împodobirea casei. Cea din urmă influenţă, care trăieşte şi până astăzi şi nu se mai poate înlătura, curentul apusean, a atins în acelaşi timp, prefăcîndu-le, haina şi casa, elementele şi podoabele uneia caşi ale celeilalte.

Studiul acesta îndoit se poate face deci în acelaşi cadru, şi din această tratare îmbinată nu poate să iasă decît folos, o înţelegere mai deplină.

Cînd se vorbeşte însă de îmbrăcăminte şi locuinţă, trebuie să se înţeleagă acea îmbrăcăminte şi locuinţă care se preschimbă în urma jocului înrîuririlor străine. Deci e numai a Domnilor, boierilor, negustorilor mai bogaţi şi a clericilor mai înnalţi. Clasa numeroasă, şi hotărîtoare în

[1] S'au păstrat în acest articol, reprodus dintr'o culegere mai veche, ca şi cel precedent, şi ştirile despre îmbrăcămintea bărbătească. Ni s'a părut că şi ele pot interesa publicul către care se îndreaptă în rîndul întâiu această carte.

ceia ce privește munca și păstrarea însușirilor neamului, a țeranilor, aceia a păstrat în multe părți până astăzi vechiul ei port și vechiul ei meșteșug de clădire, pe care singură și le face. În îmbrăcăminte, căciula, minteanul, sumanul, zeghea, cojocul, iții, bernevicii țeranului sînt aceiași astăzi ca pe vremea lui Basarab și lui Bogdan, întemeietorii, în al XIV-lea veac, ai Principatelor. Tot așa de statornic și credincios au păstrat femeile satelor vălurile, pieptănătura în cozi și conciuri, cămășile înflorite cu cusături și fluturi, pieptarele, cojocelele, fotele, zăvelcile, opregurile celui mai vechiu trecut. Deosebirea ce se vede astăzi între Ținuturi și în ceia ce privește înfățișarea pe din afară, împodobirea cu văpseli sau forme aplicate asupra tencuielii, împărțirea pe din lăuntru, natura și croiala uneltelor și cioveielor casei, — toate acestea n'au suferit decît în timpurile din urmă unele schimbări care sînt îmbunătățiri, silinți către mai frumos și mai trainic.

Afară de aceste vechi forme, pe care le-am apucat în chip vădit, și care nu se poate tăgădui, de la strămoșii traci, ce au lăsat anume din aceleași obiceiuri de îmbrăcăminte și locuință și vecinilor noștri slavi de peste Dunăre, afară de această moștenire de două ori milenară de la aceia cari au început, în Balcani ca și Carpați, viața de cultură, — poporul nostru n'a putut crea. El a părăsit pe alocurea mîndreța simplă și practică a trecutului pentru a lua mai dăunăzi din mînile negustorului, evreu mai ales, forma cea mai proastă și mai ieftenă a îmbrăcămintii, și chiar a clădirii și mobilării apusene. Femeile îmbodolite sau înfășurate în barizuri, cusute grosolan în polcuțe și fuste de tîrg, ba chiar în rochii cu volane după jurnale de modă răsuflate, care primesc astăzi în Moldova de Răsărit, cu oarecare mîndrie, pe străin puindu-l în fața păreteluí căptușit cu fotografii stîngace sau înnaintea mesuței de modă nouă, înflorită cu cutii, strălucitoare de chipuri frumoase pentru săpun sau ciocolată, și cu cărți poștale ilustrate, — acelea au părăsit o adevărată avere, fără a da în schimb ceva de la sine.

II.

Cele patru înrîuriri.

Portul şi clădirea aŭ evoluat, ajungînd din vreme în vreme la înfăţişărĭ cu totul deosebite de acelea de la care se plecase, numaĭ în acele clase superioare ca bogăţie, ca neam saŭ ca dregătorie, de care am vorbit.

Această evoluţie se poate împărţi foarte neted şi sigur în cîteva perioade. Şi anume:

1. Întăiŭ avem înrîurirea orientală bizantină. E cea maĭ veche şi aceia pe care o putem cunoaşte maĭ greŭ prin cercetarea de-a dreptul. Ea a fost luată prin Slaviĭ, Sîrbĭ şi Bulgarĭ, de peste Dunăre, şi a durat puţin, fiindcă focarele de influenţă s'aŭ prăpădit cu totul încă din veacul al XV-lea, prin cucerirea turcească.

2. Paralel cu cea d'intăiŭ, şi înlocuind-o în curînd cu totul, e influenţa Apusuluĭ, care trece la noĭ prin Saşĭ şi prin Poloni maĭ ales, întru cîtva prin Italieniĭ, maĭ ales Genovesĭ, cari făceaŭ negoţul în părţile Mării Negre. Ea stăpîneşte cu totul până în a doua jumătate a veaculuĭ al XVI-lea chiar, amestecîndu-se numaĭ de la o bucată de vreme, după 1500, cu a doua influenţă bizantină. Moldova, care nu era de-a dreptul mărginaşă cu Răsăritenii, a avut-o într'un chip maĭ deplin, maĭ desăvîrşit şi maĭ trainic decît Ţara-Românească, despărţită numaĭ prin apa Dunăriĭ de Balcanĭ.

3. Cea de-a doua influenţă bizantină vine prin Greciĭ din Constantinopol şi din insule, tot mai mult amestecaţĭ în toate ramurile vieţiĭ noastre, apoĭ prin Romîniĭ, vînătorĭ de Domnie şi boierĭ, cari petrec o mare parte din viaţa lor în locurile răsăritene. La sfîrşit, această influenţă capătă o înfăţişare turcească (în fond însă, şi aceasta, tot bizantină), ceiace se întîmplă în veacul al XVIII-lea, cînd ne dăm după aşa numiţiĭ-Fanarioţĭ, cari şi eĭ se dădeaŭ după stăpînii lor, Turciĭ.

4. În sfîrşit, Ruşii maĭ ales, dar şi Austriacii, cari aŭ ocupat de atîtea orĭ Principatele în veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea, meşterii nemţĭ, negustorii braşovenĭ şi lipscanĭ, cari aŭ pătruns, de pe la 1774 maĭ ales, în ţară, Evreii, cari aŭ năpădit Moldova, consulii, călătorii, profesorii, actorii ambulanţĭ, toţĭ aceştia aŭ impus felul de viaţă al Apusuluĭ, în care trăim astăzĭ în chipul cel maĭ complet, cît priveşte îmbrăcămintea şi locuinţa. Negoţul Europeĭ are interesele sale ca să adoptăm la vreme toate rafinăriile, adesea orĭ urîte, costisitoare, netrebnice, şi nesănătoase, ale uneĭ civilisaţiĭ pripite, zgomotoase, aspre şi trufaşe, care n'are prin urmare numaĭ părţĭ bune.

III.

Moda bizantină.

În veacul al XVI-lea, Bulgarce, Sîrboaice, poate Bosniace, de sigur şi vre-o rudă bizantină, făceaŭ parte din familia domnească a Muntenilor. În boierimea lor se găsiaŭ atîţia cari, în multele nenorocirĭ care căzuseră asupra Peninsuleĭ Balcanice, descoperiseră că e maĭ bine să trăiască dincoace de Dunăre. Prin aceştĭ factorĭ aŭ pătruns obiceiurile şi datinile răsăritene. Acestea nu eraŭ altele decît, cum am spus, cele împărăteştĭ bizantine, în legătură cu Imperiul Roman de odinioară. Din causa acesteĭ înnalte obîrşiĭ a lor, ele nu puteaŭ fi privite decît cu un respect, cu o admiraţie fără de margenĭ de o societate care începea abia să se desfacă din masele poporuluĭ.

Apoĭ Ţara-Românească, alcătuită maĭ de mult, a dat la rîndul eĭ Moldoveĭ ceia ce ea însăşĭ primise de la vecinii de peste Dunăre—, căcĭ pe atuncĭ era încă aceiaşĭ cultură romano-greacă întinzîndu-se în chip firesc de la Miazăzi la Miazănoapte.

Astfel, viaţa claselor noastre înnalte s'a *bizantinisat* în parte, dacă nu în întregime.

Începînd cu locuința, dacă mănăstirile ce se durează în acest veac sînt imitate după cele sîrbeștĭ, dacă Mitropolia[1] Argeșuluĭ e o umilă clădire bizantină, puținele case maĭ bogate, înnălțate chiar de aceiașĭ meșterĭ, vor fi avut înfățișarea exterioară obișnuită în Răsărit: clădirea umbroasă cu ferestĭ micĭ, pridvor pe stîlpĭ și bogată grădină împrejur. Ca și în celelalte părțĭ răsăritene, mobilarea va fi fost de tot neîndestulătoare. Divanurile, lungile paturĭ de odihnă neîntreruptă, care șerpuiesc în jurul pereților, mesuțele săpate și incrustate cu sidef și fildeș, multele covoare care căptușesc întreaga încăpere nu puteaŭ să pătrundă încă la noĭ. Căcĭ ele nu fuseseră primite nicĭ de aristocrația harnică și războinică a Sîrbo-Bulgarilor.

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez.)

În costum, moda bizantină a fost luată în întregime de Domnĭ, cari voiaŭ să se arăte cît se poate maĭ asemenea cu Împărațiĭ bizantinĭ, model veșnic al orĭcăriĭ stăpînirĭ în Răsărit. Și Mariĭ noștri Voevozĭ aŭ purtat, de la început, la zile marĭ cununĭ de aur, lungĭ rochiĭ de brocard de aur, papucĭ de piele supțire, cu călcîiul mic și vîrful rotunzit; și eĭ și-aŭ lăsat părul pe spate învîrtit în bucle, cum cerea eticheta împărătească. Așa vor fi eĭ înfățișațĭ de-acum înnainte — cu o singură deosebire, pe care vom vedea-o îndată, — în chipurile amintitoare din bisericile și mănăstirile clădite de dînșiĭ. E o îmbrăcăminte care samănă cu a sfinților — Împărațiĭ bizantinĭ și Țariĭ bulgarĭ poartă chiar aureola în jurul capuluĭ — și cu a arhiereilor. Brîul luĭ

[1] Vezĭ *Istoria Romînilor*, p. 67.

Neagoe-Vodă, acea bandă de țesătură deasă și delicată de mătasă și aur, lucrată la Sluck, în Polonia, care se arată și astăzi supt acest nume în comoara de la Argeș, samănă cu patrafirul ce împodobește pe preot în timpul slujbei, și, în jurul gîtului, Manuil Paleologul, contemporanul lui Mircea-cel-Bătrîn, are, într'o miniatură din 1408[1], un omofor ca acel ce se poartă de preoți.

Stemă bizantină (a Cantacuzinilor munteni; la Hurez).

Un singur chip domnesc din acest timp a ajuns până la noi. E Mircea-cel-Bătrîn, avînd lîngă dînsul și pe fiul său, încă nevrîstnic, Mihail, chip zugrăvit în biserica de la Cozia și în paraclisul de îngropare al aceleiași mănăstiri. Zugrăveala nu e cea de la început nici într'un loc, nici în celălalt: în paraclis ea e făcută în veacul al XVI-lea, cînd s'a înnălțat această bisericuță, luîndu-se chipul după acela din biserică, iar acesta însuși a căzut la reparația din vremea lui Brîncoveanu și a fost făcut din noŭ atuncea. O reproducere foarte necre-

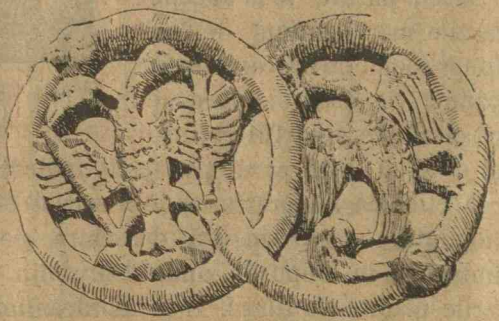

Alte două sculpturi asemenea (stema bizantină și cea munteană).

[1] Hertzberg, *Geschichte des Byzantiner und des Osmanischen Reiches*, în col. Oncken, la p. 516.

dincioasă, prin prea multa împodobire, se dă la începutul volumuluĭ I, partea a II-a, din culegerea de documente externe, zisă Hurmuzaki, a Academieĭ.

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez).

Mulțĭ ar fi aplecațĭ să vadă în îmbrăcămintea luĭ Mircea[1] numaĭ o înrîurire apuseană, decĭ ungurească. Pare, maĭ ales așa cum e reprodus, un cavaler în zale, cu mantia pe umerĭ și sabia la coapsă. Cînd îl comparĭ însă cu vre-un chip balcanic din același chip, precum e al Despotuluĭ Constantin, în miniatura reprodusă exact la sfîrșitul volumuluĭ VII din colecția *Sbornic*, a Ministeriuluĭ de Instrucție bulgăresc, vezĭ lesne că cele maĭ multe elemente sînt totușĭ bizantine. Mircea are ca și Constantin cununița neînchisă, cu cincĭ ramurĭ ascuțite, care era păstrată pentru stăpînitorii neatîrnațĭ ce n'aveau totușĭ demnitatea de Împărațĭ. Același e felul de a se lăsa părul, încă neîmpletit, dar umflat — cum îl poartă astăzĭ uniĭ clericĭ tinerĭ —, aceleașĭ mustățĭ plecate în jos, aceiașĭ linie fină a uneĭ bărbĭ ce caută să se asemene cu a Mîntuitoruluĭ. Aureola trebuie să fi fost luată luĭ Mircea de către imitatorĭ. O haină strînsă, roșie la Constantin, roșie cu cercurele negre împiestrite cu albastru la Mircea, înfășură trupul. Benzĭ de fir cuprind brațul la mijloc între umăr și cot, iar altele cercuiesc de maĭ multe orĭ încheietura mîniĭ. Papuciĭ, ascuțițĭ în acest timp, se daŭ ca o mănușă pe picior: Constantin îĭ are, îm-

[1] Vezĭ *Istoria Rominilor*, p. 73.

părătește, roșiĭ, pe cînd la Mircea eĭ sînt de fir aurit. Vulturiĭ bizantinĭ, cari se văd pe genunchiĭ luĭ Mircea, dovedind o neîndoielnică înrudire bizantină, împodobesc doĭ cîte doĭ o lungă haină, de pe de-asupra, pe care Constantin o îmbracă, lăsînd să se vadă numaĭ mînecile de la cealaltă. Din potrivă, Mircea n'are peste această din urmă haină strîmtă decît o manta roșie, brodată cu aur, care-ĭ atîrnă pe umerĭ, așa încît se pot vedea margenile tunicii scurte, sabia, înfășurarea strîmtă a piciorului, ceia ce-ĭ dă o înfățișare războinică, sprintenă. Mircea n'are în mînă sceptrul, precum îl are Constantin, fiindcă el trebuia să ție cu mîna dreaptă biserica închinată de dînsul luĭ Dumnezeŭ.

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez).

Dacă Mircea se îmbrăca astfel, de sigur că Doamna sa purta veșmîntul Împărăteselor și înnaltelor Doamne bizantine saŭ slavo-bizantine. Și anume: cununiță cu maĭ multe ramurĭ ascuțite, haină de desupt croită larg, din brocard cu florĭ de aur pe fond roș, verde saŭ brun, în deosebite nuanțe; ca podoabă a haineĭ acesteia d'intîiŭ, o dungă de fir la gît și o alta, tot așa de lată, căzînd în lungul veșmîntuluĭ, o treia, în sfîrșit, cu pete ovale colorate tivindu-ĭ margenea. Une orĭ dunga cea lungă din mijloc putea să fie înlocuită prin maĭ multe dungĭ paralèle. Astfel Teodora, soția Împăratuluĭ bulgăresc Șișman, are două

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea. (de la Hurez).

dungĭ de fir la mijlocul haineĭ, pe cînd alte două se desfac din niște cercurèle de aur ce cuprind umărul de jur împrejur. Ca și în veșmîntul bărbaților, un cerc de aur înfășură brațul, iar cel de la încheietura mîniĭ se prelungește dedesupt până la cot. Mantia e totdeauna de altă coloare și primește une orĭ și ea benzĭ de fir; fetele ascund mînile în această mantie, pe cînd ele apar în cealaltă haină la femeile măritate, fiind acoperite de mantie numaĭ deasupra umerilor.

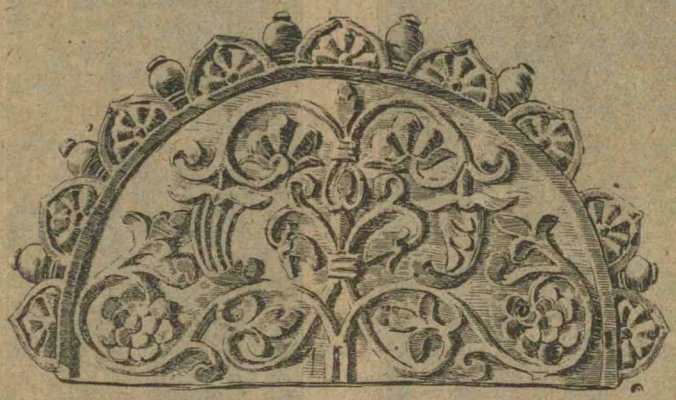

Spetează de strană din mănăstirea Hurezuluĭ.

Acest costum, luat atuncĭ, în veacul al XIV-lea, odată cu eticheta sau ceremonialul, odată cu limba de Stat și cu caligrafia, cu miniaturistica și parte din sculptură, în sfîrșit cu toată arta slavo-bizantină, s'a păstrat fără deosebire în toată epoca neatîrnăriĭ noastre, devenind pe încetul o sfîntă datină, care nu se putea clinti.

IV.

Portul moldovenesc în vremea luĭ Ștefan-cel-Mare.

Cel d'intăiŭ Domn moldovenesc de la care avem chipurĭ autentice—iarăș în cărțĭ sfinte și în bisericile de ctitorie,—Ștefan-cel-Mare, poartă, în adevăr, în Evangheliariul de la

Humor, unde e înfățișat înnaintea Maciĭ Domnuluĭ, costumul a căruĭ descripție urmează:

Pe cap, cununa cu cincĭ ramurĭ ascuțite, împodobită în cercul de jos cu pietre scumpe. Același păr lung, umflat, neîmpletit, ce cade pe umerĭ. Mustața supțire. Barba înfurcată, sămănînd cu a Mântuitoruluĭ, lipsește, ca și aureola. Haina de desupt e de brocard cărămiziŭ: Domnul fiind în-

Sfinți din zugrăvelĭ ale veaculuĭ al XVII-lea (de la Hurez).

genunchiat, nu se poate înțelege lungimea acestuĭ veșmînt. Cea de-asupra e o lungă, largă mantie de brocard cu fundul vișiniŭ, prin care trec mînecile. Pe margenĭ zugravul, care nu era tocmaĭ priceput, a pus benzĭ de aur, dar, coloarea fiind slabă, ea s'a cojit și căzut, lăsînd pete albe, care s'aŭ tălmăcit greșit ca o margene de blană de cacom. Papuciĭ, maĭ largĭ și maĭ rotunzĭ decît ceĭ ce se purtaŭ în veacul al XIV-lea în toată Europa, nu sînt nicĭ aice de coloarea roșie obișnuită la Împărați.

Ștefan-cel-Mare, după Evangheliariul din Humor.

Pe o dveră saŭ perdea de uşă de la Putna, unde liniile sînt încă maĭ stîngace, dar colorile apar în toată desăvîrşirea lor, Ştefan are aceiaşĭ coroană, cu treĭ ramurĭ înflorite visibile şi o alta ascuţită la margenĭ. Se vede numaĭ mantia de aur, cu benzĭ de argint la gît, la încheietură în lung şi pe margenea de jos. Dar acum o mînecă greoaie atîrnă într'o cădere solemnă, maiestoasă.

Chip de sfîntă din veacul al XVII-lea (din Hurez).

Aceiaşĭ dveră dă unul din cele d'intăiŭ chipurĭ de Doamne ale Moldoveĭ care se cunoaşte până acuma. Maria, fiica luĭ Radu-cel-Frumos, poartă tocmaĭ aceiaşĭ cunună. Un văl lung şi larg cade pe umerĭ. Mantia e întocmaĭ ca a luĭ Ştefan. E încălţată cu papucĭ roşiĭ ca şi soţul eĭ [1].

Pe un părete al bisericiĭ Sfîntuluĭ Nicolae din Iaşĭ, clădită de Ştefan, soţia cea d'intăiŭ a luĭ Ştefan, Evdochia, purta [2] cam acelaşĭ veşmînt, şi el se vede şi pe stofa cusută cu aur care era menită să acopere mormîntul celeĭ de-a doua Doamne a luĭ, Maria de la Mangop: de la cununa acesteia atîrnă nişte podoabe în chip de şuviţe.

În cursul veaculuĭ al XV-lea apare, la Muntenĭ, ca în portretul din Ambras al luĭ Vlad Ţepeş, tipărit de mine înnaintea volumuluĭ II din colecţia *Acte şi fragmente*, gătirea părului în bucle. Tot astfel se desfac de supt co-

[1] *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, I, partea I.

[2] Biserica a fost dărîmată pentru a face loc unuĭ capriciŭ al d-luĭ Lecomte du Noüy.

roană viţele întunecate ale luĭ Radu-cel-Mare în pictura de la Govora, şi ale luĭ Neagoe în aceia, prefăcută dăunăzĭ, de la Argeş.

Tot în costumul luĭ Ţepeş se vede pentru întăia oară obiceiul noŭ luat de la Apusenĭ, şi pentru femeĭ, de a înfăşura umerĭĭ cu un dolman de blănĭ scumpe, maĭ ales de samur, cea maĭ căutată blană în Răsărit. Banda de fir dela gît dispare, făcînd loc unuĭ guler răsfrînt. Împodobirea cu şirurĭ de mărgăritare, cu nasturĭ scumpĭ e iarăşĭ un adaus din acest timp, în care s'ar putea recunoaşte influenţa asiatică a Turcilor. Cununa domnească are tot cincĭ ramurĭ înflorite.

Vultur bicefal bizantin (de la Hurez).

Vultur cu crucea în cioc (de la Hurez).

Cît priveşte în deosebĭ îmbrăcămintea Doamnelor, ea înfăţişează totuşĭ deosebirĭ. Haina de desupt e încreţită fin, în lung, şi cam la mijloc ea pare că se desface printr'o cusătură în lat, formînd un pieptar şi o fustă. Greoĭ cerceĭ cu maĭ multe ramurĭ, de aur şi mărgăritare, ajung aproape până la umerĭ. Cătălina, Doamna luĭ Radu-cel-Mare, poartă în zugrăveala de la Govora «un văl vărgat ce se lasă pe

umerĭ»; haina de de-asupra e de brocard roşu cu garnitură de samur; cea de desupt e de aceiaşĭ coloare.

La luptă, în mijlocul afacerilor obişnuite, între aĭ săĭ, neapărat că Domnul nu păstra acest greoiŭ costum de pompă, cum nu-l păstra Doamna în casă. Elemente apusene se amestecaŭ cu haina de toate zilele. Ştefan va fi purtat în luptă, după datina ungurească şi polonă, coiful rotund cu un ac ascuţit, care se vede, de pildă, pe mormîntul, de la mănăstirea Vieroşul, al luĭ Albu Golescu, care se războieşte călare cu duşmaniĭ Domnuluĭ săŭ. Ţepeş îşĭ acopere capul cu o căciuliţă de catifea vişinie, pe care de jur împrejur, în maĭ multe şirurĭ, sînt cusute mărgăritare. Ea va fi fost obişnuită şi de femeĭ.

V.

Stofele întrebuinţate în vechea îmbrăcăminte; juvaiere şi alte podoabe.

Stofele ce se purtaŭ pe atuncĭ sînt bine cunoscute. Le aduceaŭ Greciĭ şi Italieniĭ cu postavurĭ răsăritene, «de peste Mare», Ragusaniĭ cari vindeaŭ marfă de Veneţia, adecă, în rîndul întâiŭ, brocardul, apoĭ Armeniĭ şi Nemţiĭ din Lemberg şi Cracovia, Saşiĭ din Braşov, Sibiiŭ şi Bistriţa.

Astfel, cît priveşte cele două d'intâiŭ categoriĭ de negustorĭ, de la dînşiĭ se cumpăra «camha», pe care Italieniĭ o numiaŭ *camocato,* stofă ce se lucra în Răsărit, adesea cu florĭ de aur, cusăturĭ cu fir saŭ, cum se zicea pe atuncĭ, de «sîrmă[1]», apoĭ alte stofe de mătasă, precum şi barhet, taftă, *serasir* de aur. Ceilalţĭ vindeaŭ postavurĭ flamande, de Ypres şi de Louvain, de Beauvais, saŭ germane, din Colonia, din Breslau, în sfîrşit chiar fabricate silesiene, care se chemaŭ de *Cehia*, fiindcă Silesia fusese reunită o bucată de vreme cu Boemia Cehilor, şi postav litvan[2]. Saşiĭ nu-

[1] Cf. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ed. II-a, p. 49.

[2] V. I. Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi Ungaria*, Bucureştĭ, 1902; ediţia a II-a, 1905; Iorga, *Braşovul şi Romînii*, Bucureştĭ, 1905.

miaŭ în veacul al XVI-lea calitățile ce se desfăceaŭ la noĭ: *Scharlach* adecă *écarlate*, postav stacojiŭ, *Stamett*, *Berchkammer*, și maĭ ales postavul *Schay*, căruia și noĭ îĭ ziceam *șaĭ* și-l întrebuințam maĭ des decît pe toate celelalte felurĭ[1]. Dintre lucrurile confecționate, nu aduceaŭ decît pălăriĭ

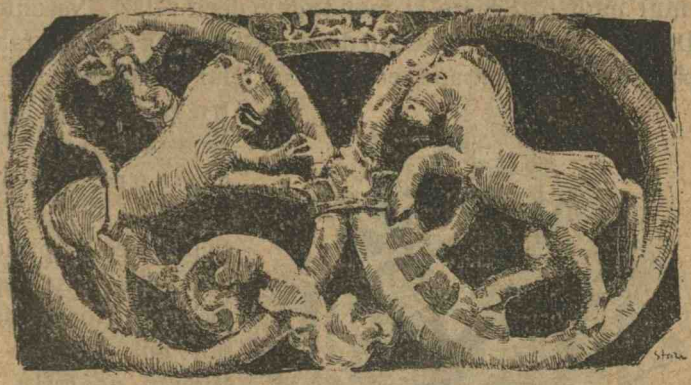

Sculpturĭ de la Hurez (influență apuseană).

gata, lucrate la eĭ saŭ poate și în Apus. Vor fi sămănat cu căciulița luĭ Țepeș în portretul din Ambras, pe cînd pălăriile grecești aveaŭ vîrful înnalt și margenile marĭ, ridicîndu-se tot maĭ mult spre ceafă, precum sînt acelea, foarte urîte, care

Alte sculpturĭ (influență apuseană).

s'aŭ pus la modă acum, de cîteva lunĭ de zile. Haine croite veniaŭ une orĭ din Polonia, ca și nădragĭ și poate camășĭ, care

[1] Socotelĭ ardelene, în Apendice la vol. XI din colecția Hurmuzaki.

încep a se întrebuința, ca articol de îmbrăcăminte deosebit de haină, abia în veacul al XIV-lea. Brîiele leșești erau mult căutate. Șașii mai trimeteau, dar numai ca dar Domnilor și Doamnelor, evantalii de pene de păun.

Juvaierele și scumpeturile jucau un mare rol în podoabă, unul mult mai mare și mai trainic decît astăzi. Necontenit Domnii și Doamnele cereau de la meșteșugarii de peste munți pahare, vase, năstrape, cești și tot felul de argintării, pentru podoabă și înfrumusețare. Ca să-și facă cineva o părere despre bogăția de lucruri scumpe ce cuprindea casa unui om mare din Țara-Românească sau din Moldova la sfîrșitul veacului al XVI-lea, pe timpul lui Mihai Viteazul deci, ajunge să răsfoiască lista, în întregime păstrată, a lucrurilor ce rămaseră în Tirol pe urma lui Petru Șchiopul, Domn moldovean pribeag. Cu ele se împodobise Domnul și soțiile lui Maria și Irina, ca și fiul, Ștefan.

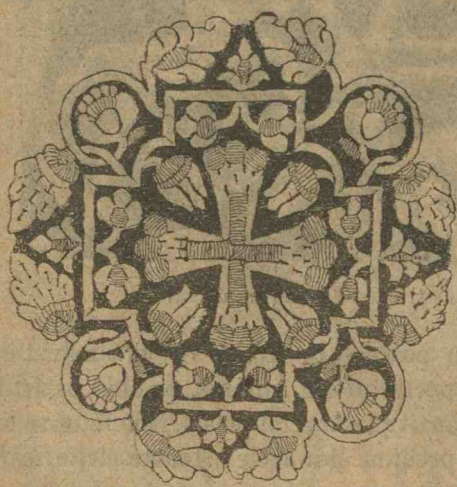

Lucru de mînă de la Hurez.

Găsim în acest strălucitor pomelnic, din care se desfac pare că focuri de pietre scumpe și scînteierea lăptoasă a mărgăritarelor mari, juvaiere propriu zise, numite cele mai multe în turcește: inele, *bilezicuri*, *ziliflicuri*, cercei—Petru Cercel, venit din Apus, purta, după moda de acolo, el însuși cercel—, *halhale*, *zingire*—lanțuri—, *nezghepuri*, *mutcale*, *țimiruri*, hangere cu pietre scumpe, *pazvaturi* de cai, felegene de aur, lefturi cu «iamanduri» sau diamante, rubine *balașe* (balais), «zmaragde», «olmazuri» (tot diamante), «za-

firuri», «iacuturi», lanțuri saŭ lanțuguri — pe care Domniĭ le purtaŭ la gît pe vremea luĭ Petru Rareș ca un semn deosebitor al puteriĭ lor — apoĭ: *siniĭ*, tipsiĭ, talere, chipuri de dobitoace și lucruri de argint și aur bătut: șoimĭ, cerbĭ, boĭ, corăbiĭ, năstrape, sfeșnice, linguri, cupe, teascuri, chiar «călimări de argint cu cerneală», buzdugane, cuțite cu teci de argint scumpe, friie de «mătasă cu lanțuri de argint», friie de argint cu piruzele, «scări», șele, zăbăli de argint aurite, «săbiĭ de aur pătrate», perne cusute cu fir, cearșafuri cusute cu mătasă, gugiumane saŭ căciuli de sobol, caftane — îmbrăcăminte turcească — de *serasir* de aur, «cămăși roșiĭ ale Doamneĭ», «15 cenghere muierești», «feregele de catifea ale Doamneĭ», «feregele de atlaz ale aceleiași», «dulame de aclaz și taftă» ale Domnuluĭ însuși, băsmăluțe turcești, fin lucrate, mese de cristal, oglinzĭ în patru colțurĭ, cu cadrul de mătasă roșie și turcoase, iacinte și granate prinse în aur, ceasoarnice care se atîrnaŭ la gît și aveaŭ forma unuĭ oŭ, peceți, amulete, «nasturĭ de cristal prins în aur, încunjurat de perle și pietre scumpe», pînă și verigĭ pentru picior, brățare, «o scufie femeiască cu rose de aur și mărgăritare marĭ», «o scufie neagră de catifea, cu mărgăritare marĭ și rose micĭ de aur, pe care e prins un juvaier de aur, cu diamante și rubine», «surguciurĭ cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare și rubine», «podoabe femeiești cu lanțurĭ lungĭ și mărgăritare ce atîrnă de ele, pe care le întrebuințează femeile la cap» — și într'adevăr le poartă, în picturile de la Argeș, Ruxandra,

Vultur bicefal (dela Hurez).

fata luĭ Neagoe, — brîie cu turcoase, rubine și copcĭ de aur — cum se vede una, minunat lucrată în filigrană de Venețiа, între odoarele bisericiĭ Curtea Veche din Bucureștĭ—,«gulere cu mărgăritare pentru feciorașul Domnuluĭ», «gulere bătute în aur în chipurĭ», crucĭ de purtat la gît, cu chipul Maiceĭ Domnuluĭ pe ele, «degetare de aur», felurite haine de aclaz și damasc, de brocard, toate în culorĭ viĭ, «scufiĭ ungurești» pentru Domnĭ, mântălĭ turcești, de sobol, căptușite cu roșu, mănușĭ, albe, galbene, care se aduceaŭ din Ardeal, și cîte altele asemenea cu acestea.

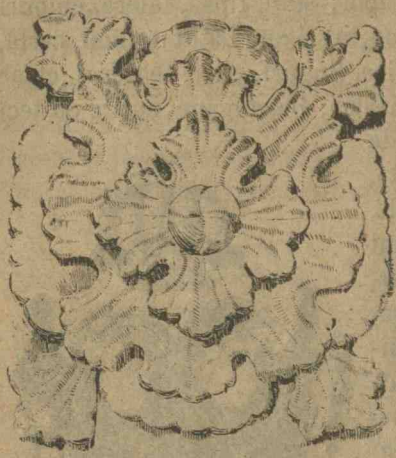

Sculptură ornamentală (dela Hurez).

VI.

Moda de îmbrăcăminte de pe la 1600 la 1700.

Ni s'a păstrat chipul bietuluĭ Petru Șchiopul, care a murit, în 1594, de dorul țerii sale între atîta bogăție care nu-ĭ folosia la nimic, căcĭ nu se găsia nimenĭ să i-o cumpere cu prețurĭ cinstite [1]. Un meșter apusean l-a înfățișat așa cum era el în viața de toate zilele, în viața fără strălucire și autoritate a pribegieĭ între străinĭ. O căciulă de samur, destul de mare, îșĭ pleacă moțul de-asupra frunțiĭ luĭ. Din îmbrăcăminte se vede o haină de desupt, care trebuie să fi fost de aclaz cu colorația tare; peste dînsa Petru-Vodă a îmbrăcat o alta cu mînecĭ scurte, care n'ajung nicĭ până la cot; ea e prinsă numaĭ sus și are pe amîndouă margenile chiotorĭ cusute cu mătasă saŭ cu fir; se zărește brîul, care strînge numaĭ haina cea d'intăiŭ. E un bătrîn slab, cu fața sperioasă, cu

[1] Hurmuzaki, III², la început. Tot acolo, pp. 90-1, catagrafia averiĭ luĭ Petru Cercel.

părul scurt, alb și cu o lungă barbă ascuțită; în mînă, ca un neînvățat care iubia învățătura, el ține o carte.

Fiul său, Ștefan-Vodă, care fusese numit de Turcĭ în toată forma Domn al Moldoveĭ, e lîngă dînsul, înfășurat într'un singur veșmînt întunecat, cu gulerul alb răsfrînt. Poartă în cap, în loc de căciulă, o lungă pălărie cilindrică, blănită jos, iar încolo cusută în romburĭ ca o plapomă [1].

Cînd acest frumos copil bălan era în hainele sale domnești, el părea însă cu totul altfel, și alt meșter apusean, acesta un pictor de talent, ni l-a zugrăvit așa [2]. Pe masă stă o scufie ungurească, deosebită și de șlicul copiilor, și de căciula luptătorilor. Are forma obișnuită a acestor pălărĭi: rotundă, cu margenile ridicate în sus, paralel cu fundul, dar maĭ puțin înnalte decît acesta, și despicate în față. Un mare surguciŭ de pene de struț răsfirate ca un evantaliu e prins cu un juvaier. Din aceiașĭ stofă verde cu florĭ de aur și-a făcut tînărul Voevod pantalonĭ scurțĭ și o haină lungă și largă, care e strînsă cu un briŭ lat. Tot din acelașĭ material e marea mantie aruncată pe umerĭ și frumos tivită pe margenĭ cu mărgăritare. Copilul are în picioare cizmulițe turcești, și ține mîna dreaptă pe un scump hanger.

Stema amînduror țerilor (la Hurez).

De acuma înnainte costumul apusean, unguresc la Muntenĭ, polon în Moldova, înlocuiește tot maĭ mult pe acel răsăritean, din care luase atîtea elemente, și maĭ ales fîlfîirea liberă a unuĭ veșmînt tăiat ca o rochie. Cînd capătă numirea de la Sultan, Domniĭ noștri, primițĭ prin aceasta

[1] Vezĭ *Istoria Romînilor*, p. 166.

[2] Vezĭ *Istoria Romînilor*, p. 275.

chiar în ordinul ostășesc ales al Ienicerilor[1], poartă o clipă lunga căciulă de pîslă albă cu marginea de fir, *cuca* Ienicerilor, și veșmîntul lor albastru, cu copcile de fir—*cabaniță*, —peste haina de desupt, rosă ; un dolman *(dulamă)* de blană li stă pe umerĭ. Odată ce aŭ ajuns însă în Scaunul Domnieĭ, acest port e părăsit; pe cap eĭ pun căciula saŭ *scufia*, *calpacul* Ungurilor. Căciula poate fi plecată pe laturĭ saŭ în față; e din deosebite blănurĭ, dar de la dreapta eĭ nu lipsește scumpul *surguciŭ* de pene rare și pietre strălucitoare. Astfel de căciulă are pe cap Mihaĭ Viteazul, care i-a dat gloria și a transmis-o, ca o amintire de cinste dorobanților noștri, apoĭ Ieremia Movilă, Mateiŭ bătrînul și mîndrul Vasile Lupu[2]. Un dolman de blană aparentă saŭ acoperită cu o stofă scumpă, ca la Mihaĭ Viteazul, acopere umeriĭ. De supt el se desface larga rochie de brocard saŭ de aclaz, care poate avea margenĭ de blană și șireturĭ ca ale călărașilor saŭ roșiorilor noștri, prinse cu nasturĭ de pietre scumpe și aur acolo unde, în uniforma de astăzĭ, sînt alămurĭ și nodurĭ. Ea e încheiată sus într'un singur nasture saŭ în doĭ, și ca, în portretul luĭ Vasile Lupu, nasturiĭ pot face parte

Stemă munteană (la Hurez).

---

[1] Vezĭ chipurile colorate de la vol. I din *Acte* și *fragmente*.

[2] Hurmuzaki, III[1], IV[1], IV[2], *Supl.* II, vol. I.; Gașpar Gratiani, *ibid.*, vol. II; Simion Movilă, cu coroana, în Kozak, *Archiv für slavische Philologie*, XIV. Zotu Țigară, ginerele luĭ Petru Șchiopul, în Hasdeŭ, *Cuvente den bătrînĭ*, I, la p. 184. Un Gheorghe Ștefan și un Constantin Basarab, puțin cam de fantasie, în Papiu, *Tesaur*, I. Un Grigore Ghica în platoșă, gravură deosebită, în *Istoria Romînilor*, p. 249. Cf. și descrierea luĭ Mateiŭ-Vodă mort, în Călătoriile Patriarchuluĭ Macarie de Antiochia, traducerea Cioran, p. 115.

din șirurĭ întregĭ de astfel de juvaiere, fin și bogat lucrate. Haina de desupt e din aceiașĭ stofă, și poate și ea— ca în chipul boieruluĭ Zotu Țigară, ginerele luĭ Petru Șchiopul — să aibă nasturĭ scumpĭ — o garnitură de acestea poate face până la 100.000 de scuzĭ de aur [1] — și benzĭ de fir. Pe podul mînilor se întinde une orĭ o prelungire a mînecĭĭ, o clapă ca o manșetă. Brîul nu poate lipsi niciodată, și în el e prins mînerul de la hangerul scump, închis adesea în teacă de catifea, cu oricît de multe mărgăritare și pietre scumpe. Cizmulițele sînt todeauna de modă răsăriteană, moĭ, mlădioase, rotunde.

Întocmaĭ aceleașĭ elemente se întîlnesc în îmbrăcămintea femeilor maĭ tărziŭ. Pe la 1600 ele maĭ purtaŭ, supt coroanele Doamnelor chiar, vălurĭ ce acoperiaŭ capul și cădeaŭ pe umerĭ — astfel e zugrăvită Maria, mama luĭ Ieremia Movilă, la Suceviță [2] — și rochiĭ de brocard cu dungĭ de fir la gît și pe margenĭ. Doamna Elisafta a luĭ Ieremia are coadă de păr slobodă pe spate, acea coadă, pe care, în clipa prinderiĭ de Turcĭ, Doamna a închinat-o aceleĭ ctitoriĭ a sale unde se află și acum. Ea poartă căciulă, două rochiĭ una peste alta, cea de de-asupra cu podoabe de blană, șiragurĭ de mărgăritare, nasturĭ cu pietre scumpe, — ca în chipul, cusut, al uneĭ femeĭ din neamul luĭ Vasile Lupu, chip ce face parte din zestrea Treĭ-Ierarhilor.

Între Domnĭ și boierĭ nu e altă deosebire în ceia ce privește îmbrăcămintea decît bogăția maĭ mare la ceĭ d'intăiŭ. Și uniĭ și alțiĭ, mergînd la războiŭ, pun pe dînșiĭ veșminte maĭ potrivite, pentru mișcărĭ răpezĭ. Astfel, două gravurĭ germane ni-aŭ păstrat, cu prilejul campaniilor turcești din Ungaria, în 1663-4, la care luară parte și Domniĭ noștri,

---

[1] *Călătorĭ, ambasadorĭ și misionarĭ*, în «Buletinul societățiĭ geografice», sem. II, anul 1898, p. 73 din tiragiul aparte.

[2] Chipul Doamneĭ și al feteĭ luĭ Petru Șchiopul din mănăstirea Galata (în Hurmuzaki, XI) sînt prefăcute. Doamna, fără coroană, are văl pe cap, fata o căciuliță cu pene.

IV XCII

două chipurĭ interesante, și pentru fețe, și pentru costume. Ghica-Vodă, care făcea o stăruitoare curte Creștinilor, dușmaniĭ stăpînuluĭ săŭ, e închis într'o platoșă tocmaĭ ca acelea ce se obișnuiaŭ încă de generaliĭ din Apus. Iar Dabija, călare pe un strașnic cal cu frînele bogate, scoate fața-ĭ rotundă, grasă, cu mustața supțire albă și ochiĭ micĭ, de supt un fel de coif jos, cu treĭ pene de struț, dintre care una fîlfîie mîndru în vînt. Părul alb, bogat, atîrnă în tufe groase. Un lung anteriŭ simplu, cu guler și cincĭ benzĭ de fir asupra pieptuluĭ în curmeziș, e legat cu un brîŭ lat. De-asupra-ĭ aruncată mantaua, care se revarsă asupra uneĭ șelĭ luxoase. Așa fel de eroŭ a fost atuncĭ bătrînul Domn bețiv [1].

În îmbrăcămintea Doamnelor nu e nimic schimbat, decît înlăturarea cerceilor celor marĭ și hainelor încrețite. Altfel, aceleașĭ rochiĭ lungĭ, aceleașĭ mantiĭ de brocard și aclaz. Coroana dispare însă și din icoanele de ctitor, și în locul eĭ se vede, la Cetățuia de pildă, care ni arată cum se îmbrăca Anastasia, frumoasa Doamnă a luĭ Duca, și fetele eĭ,— o pălăriuță de blană, joasă, cu cîteva pene de struț formînd surguciŭ. Cînd Doamna vine la biserică pentru o serbătoare mare, ea poartă rochiĭ care, prin bogățiа blănurilor de samur și numărul cel mare al mărgăritarelor, rubinelor și altor juvaiere, prețuiesc 400.000 de scuzĭ de aur, adecă de patru orĭ cît nasturiĭ luĭ Vodă. Soțiile boierilor celor marĭ aĭ Sfatuluĭ se întrec prin «hainele lor prea frumoase, împodobite cu lanțurĭ de aur și blănĭ de cacom» [2].

VII.

Locuințe și mobile în veacul al XVII-lea.

Epoca aceasta e încă destul de stăpînită de Orient, cu toate încercările ce se făcuseră, de la Mihaĭ Viteazul în-

---

[1] *Istoria Romînilor*, p. 248.

[2] *Călătorĭ*, etc., *l. c.*

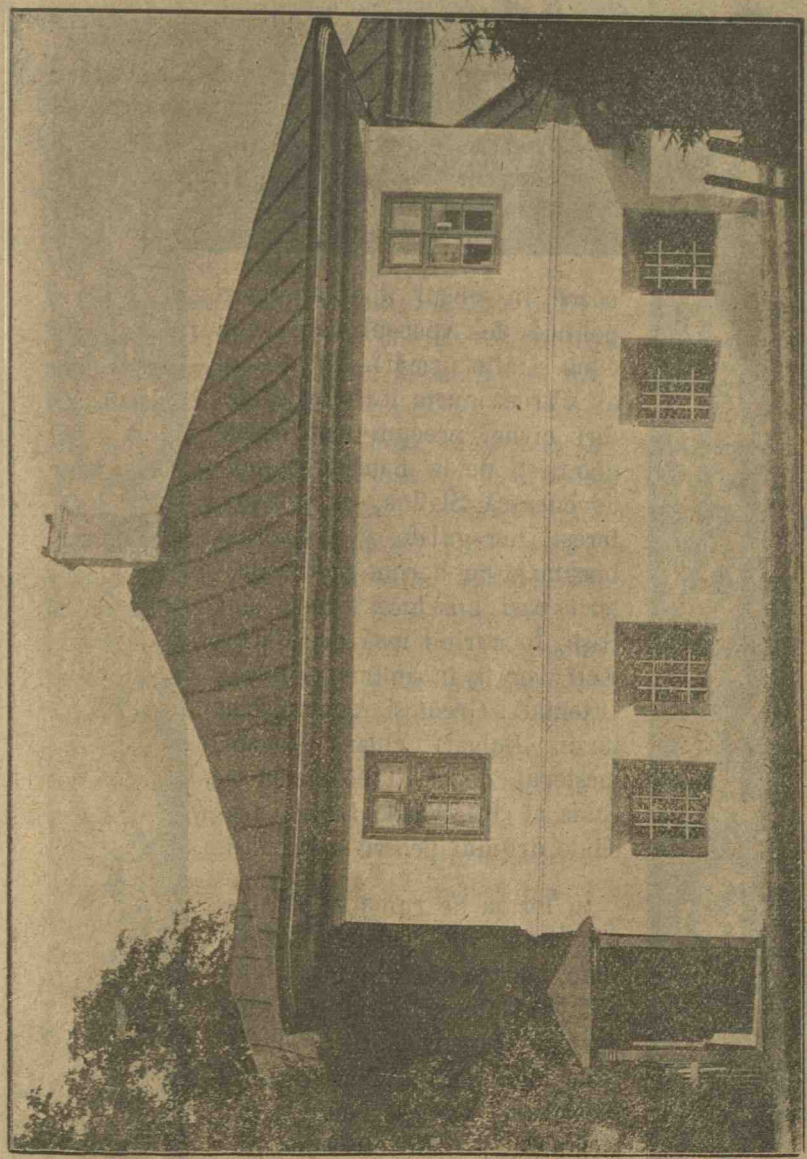

Veche casă de negustor romîn din Botoșani (pe la 1800).

coace, în sensul unei apropieri politice de Apuseni, care ar fi adus și alte urmări. Din veacul al XVI-lea avem încă unele clădiri civile, precum sînt casele domnești de la mănăstirea moldovenească Slatina, cu pridvor, ferești neregulate și o colosală bucătărie cu hornul boltit. Meșterii cari au lucrat aici, sînt Sași. În curînd însă marii arhitecți vor fi, în amîndouă țerile, Orientali: Greci și Armeni, mai tărziu Bulgari chiar. Ienachi, meșterul de la Trei-Ierarhi și Golia al lui Vasile Lupu, deschide drumul pentru mulți alții.

În formă de ruină ni s'a păstrat unul din palatele acestui timp, Curtea din Tîrgoviște [1], făcută de Mateiu Basarab și înnoită apoi de Brîncoveanu. Se deslușește bine și astăzi felul, cu totul răsăritean. turcesc, cum a fost alcătuită: jos sînt strașnice pivniți, care slujesc drept temnițe și

Podoabă de ușă la o biserică munteană în veacul al XVII-lea.

[1] *Istoria Rominilor*, p. 198.

drept odăĭ pentru multele felurĭ de slujitorĭ, de servitorĭ înnarmațĭ aĭ Domnuluĭ. De-asupra lor se boltesc odăĭ micĭ, joase, cu puține ferestĭ. Piețe sînt închise între zidurile lor, și un turn de strajă, păstrat și astăzĭ într'o formă refăcută, se înnalță asupra întregiĭ clădirĭ ca sulița de rugăciune a unuĭ minaret.

Asupra palatuluĭ din Bucureștĭ avem însă, nu numaĭ însemnările din fugă ale luĭ Pavel de Alep, care-l găsi mare, bun de locuit, dar nu prea frumos, ci știrĭ multe și sigure în opera secretaruluĭ italian del Chiaro. Se ridica pe malul Dîmboviţeĭ, unde i-aŭ luat locul apoĭ alte reședințe; era, firește, de piatră, avînd și o scară de marmură saŭ, în limba epoceĭ, de «marmure». Dintr'o frumoasă grădină pătrată, cu un foișor de odihnă răcoroasă în după-amiezile calde, se ridicaŭ zidurile, joase și fără podoabe. Înnăuntru era o «Curte mare», o «sală a tronuluĭ», răzimată pe oarecari stîlpĭ. Apoĭ era Divanul, unde se întindea masa de ospețe la zile marĭ, Spătăriile, Vistieria, ietacurile de audiență, odăile particulare ale Domnuluĭ și Doamneĭ, — copiiĭ, fiiĭ însurațĭ și fetele măritate, locuind aiurea, deosebĭ. În curte jos, era straja, și, la petrecerĭ, ostașĭ și musice.

Cămările luĭ Vodă aŭ o înfățișare simplă. Abia vre-o «știucatură» de tavan, florĭ de tencuială, foarte fine, pe pereți, vre-un dulap în părete, vre-o oglindă de Veneția cu privazurile de argint masiv. Nicĭo altă zugrăveală decît icoanele îmbrăcate cu aur și argint, care-și desfac strălucirea de pe cadrul lor de brocard. O masă într'un colț, acoperită cu o față de țesătură rară. Scaune lipsesc orĭunde, afară din sufragerie, unde este jețul, tronul pentru Vodă ca și pentru orĭce gospodar cîrmuind pe aĭ săĭ. În schimb, de jur împrejur, divanul, unde peste pînzăriile așternuturilor clădite cu îngrijire: plapome de *zarbap* și *hataĭ*, cearșafurĭ cu florĭ de fir și de mătasă, perinĭ potrivite cu dînsele, saŭ lucrate din «frenghiĭ grele», pilote cu «fața de aclaz», se așterne covorul de mătasă, marele «covor de pat» saŭ «săgedealele care fac tot așternutul». Stofe de preț se ri-

dică asupra clăduriĭ până la oarecare înnălțime. Cu picioarele turcește supt dînșiĭ, răzimațĭ de aceste stofe, oaspețiĭ staŭ, fiecare după rangul ce are, la dreapta și la stînga stăpînitoruluĭ.

În acest timp, în cămara ospățuluĭ se gătește de prînz. Fețele de masă, «measele», se întind, se așează șervetele cusute cu meșteșug, și se pun la îndămînă peșchirele și măhrămile «de măinĭ». Pentru oaspețĭ e o laviță acoperită cu covoare. Înnaintea loculuĭ fiecăruia lucesc lingurĭ, cuțite și furculițe de argint. Cît despre păhare, e unul singur, în care se înting pe rînd buzele trandafirĭĭ saŭ veștede ale tuturor invitaților, — un obiceiŭ pe care străinĭĭ îl suferiaŭ numaĭ cu greutate.

La Potlogĭ, la Mogoșoaia, în alte case de țară ale Domnilor, în cele ale boierilor sînt aceleașĭ elemente de podoabă orĭ de mobilare.

VIII.

Noua modă orientală de la 1700.

În ceia ce privește îmbrăcămintea, Vodă Brîncoveanu poartă pe la 1700 calpacul unguresc cu surguciul de treĭ pene de struț, care a ajuns acum lucru de datină. Frumosul bătrîn cuminte îșĭ lasă barba întreagă; e *ras pe cap*, după moda turcească, și, ca și dînsul, toțĭ boierĭĭ luĭ. O modă nouă, căreia nu i se împotrivește nimc.

Într'o copcă scumpă se prinde dolmanul de blană de samur, haina de brocard se deosebește de aceia pe care o purtaŭ Domnĭĭ maĭ vechĭ, fiindcă lasă să se vadă șalvarĭĭ roșĭĭ, iarăși tăietură de Țarigrad. Din haina de desupt se văd mînile: cînd este un ospăț de Curte, Domnul și invitațiĭ nu leapădă mantia lor, dar o lasă să fluture pe umerĭ, ținîndu-se numaĭ în copcă.

Știm numele unora din veșmintele ce se obișnuiaŭ pe această vreme, cînd tot ceia ce formează «fanariotismul» se găsește în ființă, de și deocamdată lipsește încă «Fanariotul». Se deosebiaŭ *sarvanalele* de *feregelele* vechĭ, de

Chip de boier din veacul al XVII-lea (la Hurez).

conteşele de modă apuseană, de *serhatlicurile* constantinopolitane nouă. Stofa ce se punea în ele era *canavaţul* de fabrică italiană (canevazzo), postavul obişnuit, mătasa, aclazul. Colorile eraŭ numite tot cu numirĭ turceştĭ: *ghiulghiuliŭ*= «rose», *turungiŭ* = «orange», *alageà* = «vergé», ş. a. Terminiĭ de croitorie eraŭ luaţĭ şi eĭ din această limbă: astfel, dintr'o blană de samur se puteaŭ face *limiĭ*; se alegea din «sorocul» de blană *paceaua*, piciorul, pentru anumite podoabe. Nasturiĭ de mătasă cari încheie unde nu se pune nasturele de metal scump cu pietre, se zic *ceapraz*, de unde acel care pregăteşte astfel de lucrurĭ de galanterie e cunoscut de acum înnainte supt numele de *ceaprăzar*.

Pe cap, Doamna Mărica, cele şepte fete ale eĭ, jupânesele şi jupăniţele pun lese de mărgăritar, care ţin baniĭ de aur — podoaba de cap a fetelor — saŭ vălurile, «văliturile» vechĭ, prinse în ace cu gămălie preţioasă. La serbătorĭ marĭ ele obişnuiesc *işlicul* — pe care-l cunoaştem din zugrăveala de la Cetăţuia —, în care surguciul de pene e ţinut prin florĭ de pietre scumpe, avînd una maĭ frumoasă decît celelalte, ca *ţintă*. Haina de desupt se chiamă *zăbun*, dacă e lungă, iar, dacă ţine loc de pieptar, *ghiordie*. Numele cele vechĭ, păstrate în Moldova, maĭ puţin înrîurită de modă, sînt *sucnă* şi *timbar*. Cea de de-asupra, e tot *dulama*. Stofele sînt orientale saŭ veneţiene (pe atuncĭ se zice: *venetice*): lastră, uşoară şi grea, sarasir, şahmarand, canavaţ, tabin, hataĭ, belacoasă, terţanel, sandal de Veneţia, aclaz, maĭ ales florentin, taftă leşească (întrebuinţată maĭ mult la căptuşelĭ). Rochiile sînt împodobite cu copcĭ, zise şi «căpătaie», cu florĭ de fir şi de mătăsurĭ, cu şireturĭ, cu vechĭ nasturĭ scumpĭ de mărgăritare. Blănile, fără deosebire de anotimp, hotăresc tot aşa de mult; samurul rămîne cea d'intăiŭ printre ele, *paceaua* saŭ pîntecele de samur saŭ de sobol, dar pe lîngă dînsul aŭ preţ rîsul şi jderul. Un briŭ încinge mijlocul, şi toată bogăţia vechilor juvaere: cercei cu «picioare» şi cu «căşuţele», lanţurĭ, lefţĭ şi leftişorĭ, sălbĭ, brăţare, paftale strălucesc la lumina soareluĭ saŭ a făcliilor.

Boier după moda veacului al XVIII-lea (la Cotofeni).

Viața absolut orientală a Romînilor începe: ea va ținea o sută de anĭ în capăt, în care maĭ nimic din aceste lucrurĭ nu va fi schimbat. Doar boierii vor căpăta, potrivit cu rangul lor, acele șlice-baloane, de care am rîs încă pînă dăunăzĭ și care eraŭ menite să joace în ierarhia noastră rolul pe care-l jucaŭ în cea turcească, prin mărimea, coloarea și împletirea lor, turbanele. Domniĭ înșiĭ luaseră, în locul vechilor calpace și căciulĭ, pe care le purtaŭ încă Mavrocordațiĭ, cel puțin Nicolae-Vodă, acele urîte pălăriĭ nalte, cu fundul alb și o muche în față, care-ĭ deosebește de sfetniciĭ lor în îmbrăcăminte. În același timp, eĭ schimbă forma dulămiĭ vechĭ și înlătură une orĭ gulerul de blană. Astfel, de pe la 1750 înnainte, eĭ sînt îmbrăcațĭ pe de asupra într'un veșmînt maĭ strîmt, blănit și el pe margenĭ: strîngîndu-se oricît de mult acest veșmînt, nu s'ar putea atinge copcile și nasturiĭ scumpĭ cari se văd fără folos de-o parte și de alta. De pe la 1800 în sfîrșit, cațaveica blănită, avînd mînecile aproape întregĭ, cel maĭ urît dintre toate veșmintele domnești ce au fost odată, apare: ea se vede în chipul luĭ Alexandru Ipsilanti, dar n'ajunse a înlocui cu totul haina fără mînecĭ, ce o precedase.

Îmbrăcămintea negustorilor a fost totdeauna întru cîtva deosebită de a boierilor. Dar n'avem de unde o cunoaște, pentru că, abia în veacul al XVIII-lea, negustorĭ s'aŭ făcut ctitorĭ de biserică și ni-aŭ lăsat astfel chipurile lor în zugrăvelĭ de părete. În biserica bucureșteană a Icoaneĭ, întemeiată la 1786 de boierinașul Panait Băbeanu, care avea o rudă Logofăt de bresle, se văd între ctitorĭ bărbațĭ cu fesișoare rotunde pe cap, ca acelea de supt șlicul boierilor, cu veșmîntul de pe de-asupra tivit pe margenile din lung, precum și la mînecĭ cu blană neagră, și cu un dolman de același fel de blană în jurul gîtuluĭ. Femeile aŭ rochiĭ largĭ cu florĭ, un guler alb răsfrînt, precum și bendițe de galon aurit în jurul gîtuluĭ; un colan de blană se prelungește pănă la mijlocul strîns cu o cingătoare de paftale scumpe,

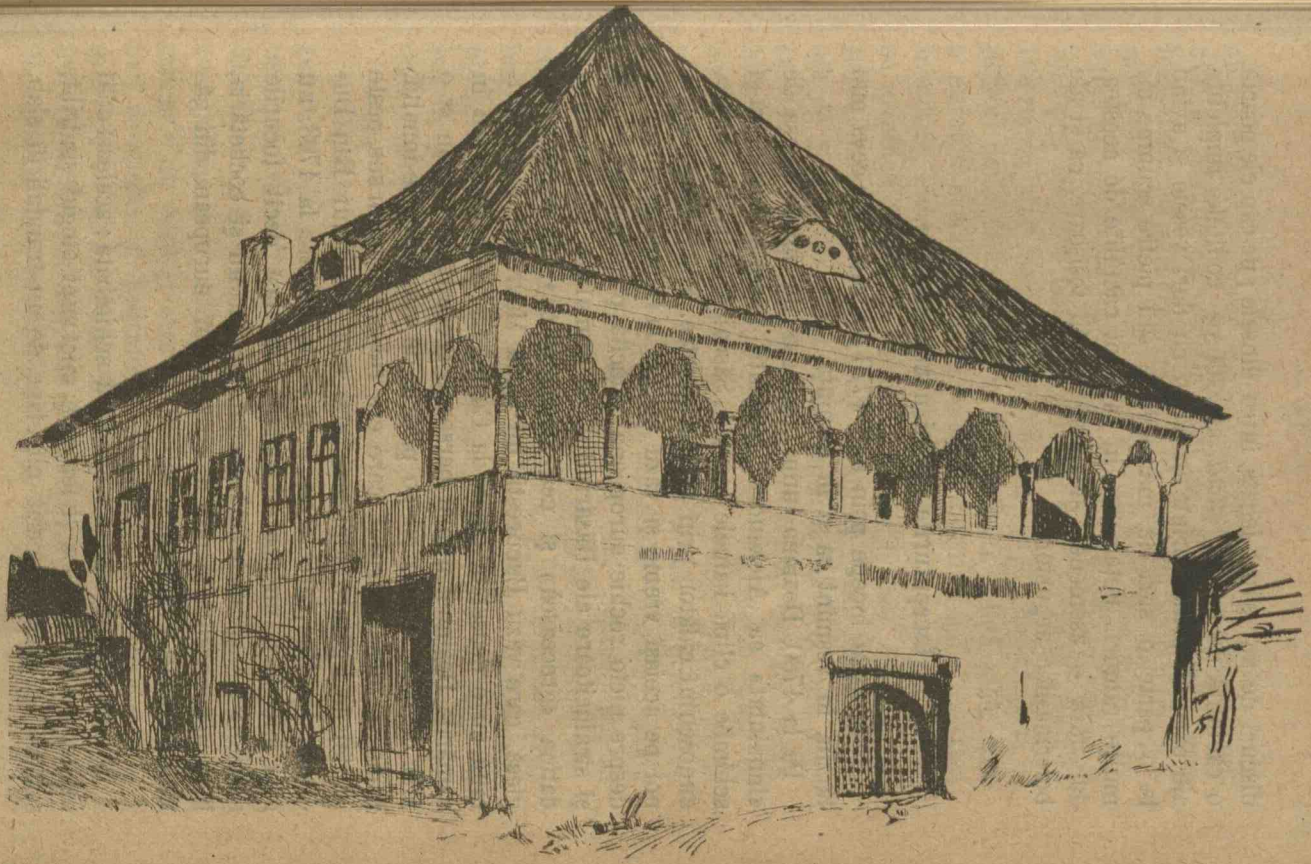

discurĭ de aur săpat legate între dînsele; pe cap ele poartă o căciuliță de postav, *șlicul*, așezată pe codițele împletite ale păruluĭ, prinsă printr'un galon cu florĭ vesele și avînd la o parte o stea de mărgăritare saŭ pietre scumpe cu multe ramurĭ. Fetele aŭ în cap tot căciulițe de acestea, dar fără o asemenea stea, iar băieții fesișoare, ca și ale boierinașilor negustorĭ.

IX.

Începuturile modeĭ nouă europene.

Moda nouă începe prin anii 1770-80, saŭ chiar ceva maĭ tărziŭ, în veșmînt ca și în locuință.

Pe la 1780, Doamna unuĭ om așa de luminat, așa de «înnaintat» ca Alexandru Ipsilanti, găsește hazliŭ să-și schimbe o clipă hainele cu ale Săsoaiceĭ soția luĭ Sulzer, cunoscutul călător prin părțile noastre. Petty, care veni la noĭ pe aceiașĭ vreme și văzu un bal la Bucureștĭ, nu spune despre nicĭo rochie europeană rătăcită printre cele bogate și strălucitoare ale Răsăritului, ci numaĭ de toalete după datina «grecească» și cea «românească». O doamnă englesă, care văzu Bucureștiĭ luĭ Vodă Mavrogheni și fu primită cu o deosebită cinste la Curte, Lady Craven văzu în cămările Doamneĭ numaĭ persoane grecești cu turban și o fată de boier romîn cu «o pălărie de samur foarte înnaltă, prinsă în dosul păruluĭ, care era ridicat drept în sus, peste un fel de legătură supțire»: era fata vestituluĭ Ban Dudescu. Un Rus care trecu prin țerile noastre la 1793, nu găsi nicĭ el la un «bal al Curțiĭ» din Iașĭ decît focurile diamantelor și apele mărgăritarelor, iar nu și cochetăria, încă necunoscută la noĭ, a costumuluĭ european din gătitul veac al XVIII-lea.

Pe atuncĭ nicĭ casa nu era încă schimbată: aceleașĭ odăĭ multe, cu tavanul jos și ferestile micĭ supt stogul șindrilit, saŭ, la Muntenĭ, acoperit cu olane de un trandafiriŭ slab,

al acoperișuluĭ; aceiașĭ mare curte nepietruită, aceiașĭ minunată grădină cu vechile florĭ ale acestuĭ pămînt, aceleașĭ atenanse sărăcăcioase pentru locuința unuĭ întreg popor de Țiganĭ. Rare orĭ cîte un architect grec care a învățat în Italia are cunoștință de casa veselă de lumină a Europeĭ. Meșteriĭ bulgarĭ, cari lucrează și până astăzĭ în Dobrogea, sînt foarte căutațĭ acum, și eĭ clădesc până și palatul de la Mihaĭ-Vodă, al luĭ Ipsilanti, solidă casă, care a putut fi prefăcută astăzĭ pentru nevoile unor Archive moderne. Până pe la 1774 furculița e încă necunoscută, și se mănîncă de pe divan, unde oaspețiĭ staŭ răzimațĭ pe perinĭ, înnaintea uneĭ mesuțe rotunde, joase. Mobila e tot așa de rară ca în odăile din vremea luĭ Brîncoveanu. Dar, ca semne de vremĭ nouă, boierul moldovean Scarlat Sturza, întors de la studiĭ din Germania, îșĭ face o casă ca acelea din această țară: meșterĭ din Brașov încep să fie chemațĭ de bogătașiĭ cari se deprinseseră în pribegie cu felul de viață din Ardeal, și 'n curînd în Gheorghe Asachi Moldova are cel d'intăiŭ architect romîn pentru case ca în Europa. Curtea provisorie din Iașĭ, până la Alexandru Moruzi, astăzĭ Facultatea de medicină, e, și ca înfățișare și ca împărțire, o zidire apuseană. În sfîrșit, Mavrogheni poate pofti, încă de pe la 1780, pe Lady Craven la un prînz cu scaune și cu tacîmurĭ de argint care se par visitatoareĭ a fi de obîrșie englezească.

Cînd, în cursul războiuluĭ ruso-turc din 1806 la 1812, generalul rus Prozorovschi își luă reședința la Iașĭ, Vistieria Moldoveĭ trebui să cheltuiască pentru ca Nemțĭ și Evreĭ să pregătească europenește Curtea. Se cumpără «scaune marĭ» ce se numesc jilțurĭ», «crivaturĭ de lemn», canapele de plisă și «scaune bune de plisă», ba chiar «măturĭ nemțeștĭ», și aparate de ventilație, «răsuflătorĭ la o samă de ferestre». După ce Rușiĭ plecară, boierimea noastră era în deplina stăpînire a nouluĭ fel de traiŭ. Cuvîntul de «mobile» era întrebuințat încă de prin 1821, și o co-

coană din Moldova îşĭ însemna pe atuncĭ mobila de vînzare, în care găsim «paturĭ de modă», «canapele de cul-

Fĭica luĭ Ioan Sandu Sturdza, întăia soţie a luĭ Grigore Ghica.

cat, de tisă», «scaune de tisă cu jilţurile lor şi cu citurile lor», scaune de lemn negru, cu plisă, pentru sufragerie, toate preţuind până la 2.000 de leĭ. Cum se vede, din

toate punctele de vedere,— o «garnitură» modernă. Ea se potrivia cu casele nouă ce răsăriaŭ din toate părțile de-a lungul stradelor, ce nu maĭ sînt *podite* cu scînduri, ci pietruite, și primesc altă lumină decît a felinarelor de la prăvăliĭ și a *masalalelor*. E, în sfîrșit, mediul potrivit pentru ospețe pregătite de bucătarĭ francesĭ, după care vine cafeaua alăturĭ cu înghețata și fetele din casă cîntă din piano și din harpă, cum le-a auzit călătorul frances Lagarde, puțin înnainte de 1821, în casa celuĭ din urmă dintre Brîncoveniĭ din ramura veche, Marele-Ban Grigore.

Aceste cîntărețe de salon, care împodobesc «balurile», de acum înnainte maĭ dese de cît orĭunde aiurea, poartă pe atuncĭ părul ridicat sus și «anglaisele», buclele lăsate să atîrne lîngă urechĭ ale domnișoarelor din Europa. Fără să părăsească *misăzile* de blană, obișnuite și în mijlocul verii, ele se îmbracă în rochiĭ de stofă nouă, de coloare deschisă, rochiĭ rose, albastre, foarte înfoiate, cu mînecile umflate, — așa cum se pot vedea în portretele ctitorești din Schitul Icoaneĭ, la Bucureștĭ. Femeile măritate pun șalurĭ și vălurĭ de dantele pe cap: *fichu*-ul frances înlocuiește pe încetul *paceaua* de samur, șalvariĭ și cipiciĭ turcești, cusuțĭ împreună, aŭ fugit de mult înnaintea botinelor, ghetelor învingătoare (ghete = guêtres). Numaĭ bărbațiĭ merg încă măreț în rochiĭ răsăritene, blănite și acoperite cu blănurĭ, avînd pe capul ras turbane de șal, puse cochet la o parte la ceĭ tinerĭ.

Dar Domniĭ de după Regulamentul Organic merg toțĭ în uniforme de tăietură rusească, și astfel ce deosebire mare între doĭ frațĭ, cari aŭ ținut cîrma în Țara-Românească, după încheiarea ereĭ «fanariote» la 1821, Ghiculeștiĭ! Unul, Grigore-Vodă, are cucă, anteriŭ, papucĭ, hanger, ca maĭ toată boierimea luĭ, care stropește însă cu cordoane și decorațiĭ, «orduri» rusești, acest veșmînt părintesc și strămoșesc. El poartă barbă, iar părul și-l taie

scurt, dacă nu şi-l rade chiar. Ceva maĭ tînăr, fratele săŭ Alexandru e bărbierit şi-şĭ lasă păru 'n bucle. Blana e

Smaranda, soţia luĭ Scarlat-Vodă Callimachi.

numaĭ un dolman elegant. O strălucitoare uniformă de general european, strînsă pe talie, îl înfăşură.

Moda venită de sus fu urmată. La mesele Divanurilor de supt Regulamentul Organic giubeaua maĭ stătu alăturĭ cu fracul saŭ redingota, bărbile lungĭ cu supțirile mustățĭ revoluționare, bunele capete smerite cu scăfîrlia rasă lîngă pletoasele capete încrezătoare cu cîrlionțĭ bogațĭ. Prin Divanurile ad-hoc, care formară România, se va maĭ fi rătăcit vre-un anteriŭ din timpurile moarte. Dar și acesta se pierdu într'un zîmbet de compătimire curioasă.

Vremea nouă învinsese, și prin hainele, prin locuința și mobilele eĭ.

III.

Viata sociala a trecutului.

Viață socială și viață culturală sînt două lucruri care nu trebuie să se amestece între ele. Cînd cineva cumpără de la altul, cînd îl învață carte, cînd îi lucrează ceva, — el săvîrșește acte de viață culturală, care se deosebesc de actele politice, printr'aceia că sînt mai obișnuite, că se schimbă mai greŭ și că n'aŭ însemnătate istorică fiecare în parte, ci numai toate la un loc. Supt numele de *viață socială* se înțeleg însă și alte acte, pe lîngă cele culturale fără îndoială,— care se pot pune la o parte pentru a formà o categorie deosebită. Germanii li zic *gesellschaftliches Leben*. A merge la un prieten, a face o primblare, a fi de față la un botez, la o nuntă, la o înmormîntare, la o serbătoare privată saŭ publică, acestea sînt acte sociale. Ele privesc *societatea*, însă nu întregul omenesc din care facem și noi parte, ci acel cerc mai restrîns ce are timp liber pentru a se vedea mai des și a petrece împreună. Însă chiar și cel ce nu face parte din acest cerc, privilegiat în sensul că trăiește mai ușor, trebuie să săvîrșească din cînd în cînd acte sociale, și anume cînd serbători îl desrobesc pentru o zi saŭ mai multe de grijile obișnuite saŭ cînd în viața lui se petrec împrejurări care cer neapărat împărtășirea la bucurie saŭ mîngîierea celorlalți.

Viața socială în trecutul nostru n'a fost totdeauna aceiași, și până mai dăunăzi ea nu semăna de loc cu cea de

astăzi. Ea s'ar putea împărți în *trei* epoce, care înfățișează și trei influențe.

I.

Viață socială bizantină și viață socială românească.

În cea d'intâiu, căreia nu-i putem statornici un început, căci e foarte veche, influența aceasta e a *poporului*, a mulțimilor țerănești. Cînd Romînii au întemeiat Voevodate și apoi Domnii, ei au împrumutat multe lucruri de la vecini, mai ales de la vecinii de peste Dunăre, represintanții ai civilisației *bizantine*, romano-asiatice. De la dînșii au luat formele vieții de Stat, limba Cîrmuirii și a Bisericii, portul, arta, literatura. Dar, în ceia ce privește viața socială, împrumutul nu pare să se fi făcut. Doar familiile balcanice strămutate la noi și-au păstrat firește tot chipul de a trăi din patrie.

În civilisația bizantină, într'adevăr, viața socială se razimă pe anumite principii care nu se pot urmări și în trecutul nostru din veacul al XIV-lea. E *luxul*, pompa, dorința de a uimi, care pornește de la Tron și merge până la cel din urmă din oamenii cari posedă oarecare avere sau pot să împrumute bani. Aurării, pietre scumpe, mărgăritare, blănuri rare, catifea, mătasă trebuie să împodobească pe orice femeie cum se cade. Ele întovărășesc toate actele vieții sociale, și chiar le provoacă, fiindcă nu se face o visită, o primblare, nu se asistă la o represintație (de circ pentru acea vreme), pentru plăcerea de a vorbi, de a răsufla aierul larg al întinderilor sau pentru a vedea spectacole meșteșugite, ci pentru a face să se admire bogății nouă, de curînd cîștigate sau pregătite.

Un al doilea caracter e *isolarea femeilor*. Gineceul e unul din păcatele cele mai mari ale civilisației bizantine. Femeia nu e pretutindeni pentru a da vieții sociale elasti-

citate, discreție, strălucire. Nu: ea nu va sili prin autoritatea grației sale pe învățat a nu se pierde în amănunte, care nu privesc decît pe foarte puțini, a nu întrebuința o limbă greoaie care miroase a atelier, a nu face critice amare și grosolane care arată totdeauna pe acel care știe de prea puțin timp un lucru și e prea fudul de aceasta; ea nu va deprinde pe războinicĭ cu buna-cuviință a păcii, nu va pune pe omul de Stat în cunoștința unor realităţĭ care nu se văd în locurile de adunare, în locurile de luptă ale partidelor, realităţĭ de bunătate și de milă; ea nu va învăța pe bărbați a se privi între eĭ cu alţĭ ochĭ decît aceia cari vreaŭ să impuie și să supuie; ea nu va fi lăsată să acopere aspra realitate cu supțirea pînză albastră a uneĭ ilusiĭ, a uneĭ prefăcătoriĭ — să zicem — de împăciuire și înfrățire. Între roabe, la lucru; între aceleași roabe, între negustorese venite din afară cu tot felul de știrĭ și de intrigĭ, la clevetire și lene, — așa se împarte viața femeiĭ în această civilisație greșită, care a început cu desprețul femeiĭ pentru ca să aibă la urmă bărbaţĭ din sufletul cărora perise orĭce urmă de bărbăție.

Al treilea caracter al vieţiĭ sociale bizantine, e *lipsa* de noutate, de spontaneitate, *de originalitate,* înțepenirea în forme secĭ, al căror înțeles a perit de mult și al căror folos n'a existat poate niciodată. Ea înlătură de la o bucată de vreme tot sufletul; cine-l are, trebuie să se ție la o parte, căcĭ ar putea să pară ciudat, răŭ crescut. Aceleași gesturĭ, aceleași vorbe, același zîmbet la aceleași împrejurărĭ și în aceleași ceasurĭ. Pare că nu sînt oamenĭ viĭ cari se caută pentru a-și împărtăși prisosul vieţiĭ sufletești, pentru a-și desăvîrși astfel educația, ci preoţiĭ formaliștĭ aĭ uneĭ religiĭ în care nu maĭ crede nimenĭ și din care n'ar rămînea chiar nimic dacă s'ar duce și ritualul sfînt.

Cît putem vedea în cele maĭ vechĭ timpurĭ din trecutul nostru, nu e însă așa. Oameniĭ sînt aspri, simpli, vorbesc răspicat și mult, întrebuințează cuvinte tarĭ cînd se mînie

şi vorbe blînde cînd aŭ pacea saŭ căinţa în sufletele lor. Scrisorile lor —, dintre care, din fericire, s'aŭ păstrat destule, în archivele săseştĭ din Braşov, din Bistriţa, din Sibiiŭ, chiar în archivele polone — acele scrisorĭ, scrise latineşte saŭ, maĭ ales slavoneşte, dar dictate de Domn în româneşte către secretarul săŭ, sînt pline de jurăminte: «să mă bată Dumnezeŭ» şi maĭ mulţĭ saŭ maĭ puţinĭ sfinţĭ, «să beaŭ sîngele copiluluĭ mieŭ», şi cîte de acestea la vre-un Petru Rareş saŭ Mihaĭ Viteazul. Vodă ameninţă: va călca în picioarele cailor sămănăturile gata de seceriş, va arde zidurile şi casele, va trece totul prin foc şi sabie, va face trupurile în bucăţĭ, fără să cruţe nicĭ copiiĭ, va arde, va trage 'n frigare. El face asigurărĭ straşnice: «nu las ţara în ruptul capuluĭ», spune Ştefan-cel-Mare, vorbind de Pocuţia pe care Poloniĭ i-o cereaŭ înnapoĭ. «N'am venit să staŭ treĭ-patru săptămînĭ», strigă Rareş Braşovenilor, «ci voiŭ sta până se va face voia noastră»; Mihaĭ făgăduieşte, în furia sa, că va «bate în fruntea» acelor cari-l clevetesc, scrisorile de pîră şi că, dacă-l supără mult Imperialiĭ, «se va vedea unde va veni Viena şi Praga». Nimic nu-ĭ poate îndupleca, nicĭ înfrîngerea: Astfel Petru Rareş bătut de Polonĭ îşĭ cere drepturile cu încă maĭ multă înviersunare, fiindcă regele l-a *jignit*, şi, recunoscînd înfrîngerea, el o priveşte numaĭ ca pedeapsă a luĭ Dumnezeŭ, pentru care nu e dator a se umili înnaintea oamenilor. Eĭ sînt neiertătorĭ dincolo de margenile morţiĭ: Basarab Voevod Neagoe află de moartea unuĭ fecior de Domn, Miloş, care uneltia împotriva Scaunuluĭ săŭ şi el, omul cucernic, care avea atita bucurie să clădească bisericĭ şi mănăstirĭ, nu maĭ poate de fericire. Sultanul, «Împăratul turcesc», a luat pe Miloş, şi l-a pus în temniţă, în temniţă grea, aspră, şi Miloş a murit acolo. De aceasta luĭ Basarab îĭ pare foarte bine, căcĭ nu-ĭ va fi, ca până acum, ameninţată liniştea în fiecare clipă. Şi, fiindcă e bucuros, o spune şi Braşovenilor. Şi să se bucure şi eĭ, pentru că era şi duş-

manul lor și ar fi adus și asupra lor sabia turcească și peirea!

Cutie de argint cu părul Doamnei lui Ieremia Movilă (la Suceviță).

Eraŭ aceștia, cari luaŭ numele luĭ Dumnezeŭ în deșert jurînd, cari-și batjocuriaŭ dușmanii morții, cari amenințaŭ cu ce nicĭ tiranul cel maĭ împietrit n'ar fi fost în stare să

săvîrșească, niște oamenĭ neasămănat de răĭ, spre carĭ trebuie să ne întoarcem cu o uimire îngrozită? Contemporaniĭ aŭ numit pe cîte unul: Vlad Dracul, Vlad Țepeș, Basarab Țepeluș, Mihnea cel Răŭ, Aron tiranul; să fie de nevoie ca noĭ astăzĭ să maĭ dăruim nume de acestea crunte și acelor carĭ nu vin la noĭ, din timpurile lor, purtîndu-le pe frunte?

De sigur că nu. Vremile eraŭ aspre aicĭ, ca în tot Răsăritul, și ca maĭ în tot Apusul. Dar oameniĭ nu eraŭ așa de grozavĭ cum par. Numaĭ cît eĭ n'ascundeaŭ gîndurile lor rele, ci le întăriaŭ încă prin expresie. Buna-creștere bizantină ar fi cerut însă altfel: să se scrie un bilet dulce aceluia căruia peste cîteva ceasurĭ, dacă se va încrede, i se vor scoate ochiĭ.

Traiul acesta nu e bizantin în nimic. Înnaintea noastră n'avem sfinte mumiĭ, legate cu panglicile convenienților și formulelor, ci oamenĭ neobișnuit de vioĭ, de nestăpînițĭ în mișcărĭ, de slobozĭ în cuvinte. Nu e nicĭun colț de taină unde să se ascundă, sfioase, femeile. Din potrivă, Doamna se amestecă în toate și, cînd Domnul cade, ea e gata să joace rolul luĭ. S'a văzut ce femeĭ aŭ fost Despina luĭ Neagoe, Elena luĭ Petru Rareș, Chiajna luĭ Mircea Ciobanul, Ruxanda Lăpușneanuluĭ, pentru ca să vorbim numaĭ de cele maĭ vechĭ. E o viață tînără care zbucnește, naivă și crudă, pretutindenea.

Tot traiul de sus e ca și traiul de jos: o viață țerănească. Legăturile dintre familiile Domnilor și ale boierilor sînt ca acelea ale gospodarilor din sate. Viața socială de la Curte e decĭ îndreptată întru toate după aceia din miile de gospodăriĭ ale șesuluĭ și munților.

II.

Cele d'intăiŭ forme de viață socială în țerile noastre.

De la ceĭ maĭ vechĭ Domnĭ n'avem mărturiĭ, dar ce aflăm pe urmă ne ajută a întregi. De la Ștefan-cel-Mare se po-

menesc *praznice* de mulţămită către Dumnezeŭ ca singure petrecerĭ, pe lîngă botezurĭ şi cununiĭ despre care nu ni se spune nimic.

Însă un Domn muntean cam de pe această vreme, Neagoe, a lăsat sfaturĭ către fiul săŭ, «Învăţăturĭ» slavoneştĭ, care aŭ fost tălmăcite şi în româneşte. Neagoe e de sigur cel d'intăiŭ Domn românesc pătruns de cultura bizantină. Din fiul săŭ iubit, pe care-l numise Teodosie, sperînd că va cîrmui ca Teodosiu cel-Mare, el voia să facă o minune de desăvîrşire. În cartea sa, el îl învaţă cum să primească solĭ străinĭ, cum să ţie ospeţe, cum să stea în fruntea oştilor. Dar de petrecerile Curţiĭ, de plăcerile îngăduite ale eĭ, nu se vorbeşte nicĭ-un cuvînt. Căcĭ marile petrecerĭ ale Domnieĭ luĭ Neagoe însuşĭ aŭ fost cîte o *sfinţire de biserică:* la acestea el aducea, ca la Argeş în ziua de Sîntă-Măria Mare a anuluĭ 1517, mulţĭ clericĭ strălucitorĭ din toată lumea răsăriteană, cari-ĭ sfinţiaŭ cu cea maĭ mare pompă patriarhală clădirea. Alte orĭ el ţinea cu acest prilej şi revista oştilor şi poftia din vecinătate senatorĭ săseştĭ, cari sosiaŭ cu darurĭ de bună vecinătate, înfăşuraţĭ în blănĭ lungĭ şi largĭ, cu găitane înflorite.

Altfel petrecerile cele marĭ eraŭ — ţerăneşte iarăşĭ — *beţiile* cele straşnice. Cînd Mihaĭ Viteazul cuceri Ardealul, se văzură astfel la Bălgrad ospeţe cu Mitropoliţĭ şi boierĭ marĭ, care ţineaŭ noaptea întreagă şi răpuneaŭ pentru cîteva zile pe aceĭ ce luaseră parte la dînsele. Fireşte că jupăniţele şi Doamnele nu se amestecaŭ la această mare bucurie a bărbaţilor. Mihaĭ îşĭ lăsase Doamna în ţară şi se mîngîia împotriva poveţelor Bisericiĭ cu o prietenă, soţia luĭ Genga: lîngă el se afla astfel, fără să se pomenească mult de dînsa în mersul furtunos al vieţiĭ de Curte, această «Doamnă» Velica şi sora eĭ, Zamfira, fete ale Vorniculuĭ Ivan şi cîte alte soţiĭ de boierĭ îĭ întovărăşiseră. Dar ele stăteaŭ acasă, fără paza bizantină de alminterea, ţesînd la furcă, între roabe, vise de fericire în clipele straşnice ale războiuluĭ.

III.

Scene din veacul al XVI-lea.

Cu puțin timp înnainte de Mihaĭ Viteazul, domnià în Țara-Românească acel Mihnea-Vodă care s'a turcit în 1591 și a rămas în amintirea neamuluĭ ca Mihnea «Turcul». Mama luĭ, Ecaterina, o Levantină din Pera, purta epitropia, și avem de la dînsa, printr'o întîmplare fericită, scrisorĭ îndreptate către o soră a eĭ, de lege catolică și care se făcuse călugăriță în insula Murano de lîngă Veneția. De aicĭ se vede viața de Curte, în adevăr, — dar cît e de sărăcăcioasă! Lîngă Doamnă se află încă o soră, Lucreția, măritată cu un Grec, și treĭ fete ale acesteia, una purtînd numele românesc de Păuna; maĭ tărziŭ, Mihnea-și aduse ca Doamnă pe o Romîncă, Neaga, și copilul domnesc Radu se juca prin încăperile întunecoase ale reședinței; femeie iertătoare, Neaga, se îngrijia ca o mamă de un alt Radu, fecioraș nelegitim al soțuluĭ eĭ. Levantinele, deprinse totuși cu viața morocănoasă din Constantinopol, găsesc pe cea de la noĭ și maĭ nesuferită. Oameniĭ li se par închiși, stăpîniți de prejudecățĭ. Singura bucurie o aŭ cînd sosește ceva din Stambul saŭ din Veneția: lucrurĭ de gătală, periĭ și altele ca acestea, în schimbul cărora trimet blănĭ, bogasiĭ, lighene de aramă, plapome, pînze de in, marame, batiste. Odată Mihnea, încă un copil atuncea, care a i se trimete doĭ cățeĭ de rasă apuseană, ca să-și treacă vremea cu dînșiĭ. Altă dată trimesul surorii Mărioara aduce două cărțĭ, de sigur italienești, pentru care se mulțămește în deosebĭ. Necontenit grijĭ de banĭ, cu Turcĭ, Evreĭ, Grecĭ, cari-și cer datoriile, și amenințarea veșnică a mazilieĭ. «Această țară nu e moștenirea noastră», suspină odată Ecaterina: «azĭ sîntem, și mîne nu sîntem, după voia luĭ Dumnezeŭ, și ne aflăm în mîna Turculuĭ, și nicĭ noĭ nu știm unde vom fi până la capăt». Și iată că, în adevăr, peste cîtva timp, nenorocirea mazilieĭ aruncă pe

bieţii oameni tocmai în Rodos, lîngă Asia, apoi până la Tripoli, pe coasta de Nord a Africei!

Doamna Evdochia a lui Ştefan-cel-Mare (zugrăveală de părete la Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi).

În acest timp Vodă judecă, în fiecare zi şi pe oricine.

Un călător frances vede la 1585 pe Petru Șchiopul, unchiul luĭ Mihnea, ținînd Scaun de judecată supt cort, între

Doamna Maria din Mangup, soția luĭ Ștefan-cel-Mare
(perdea de mormînt la Putna.)

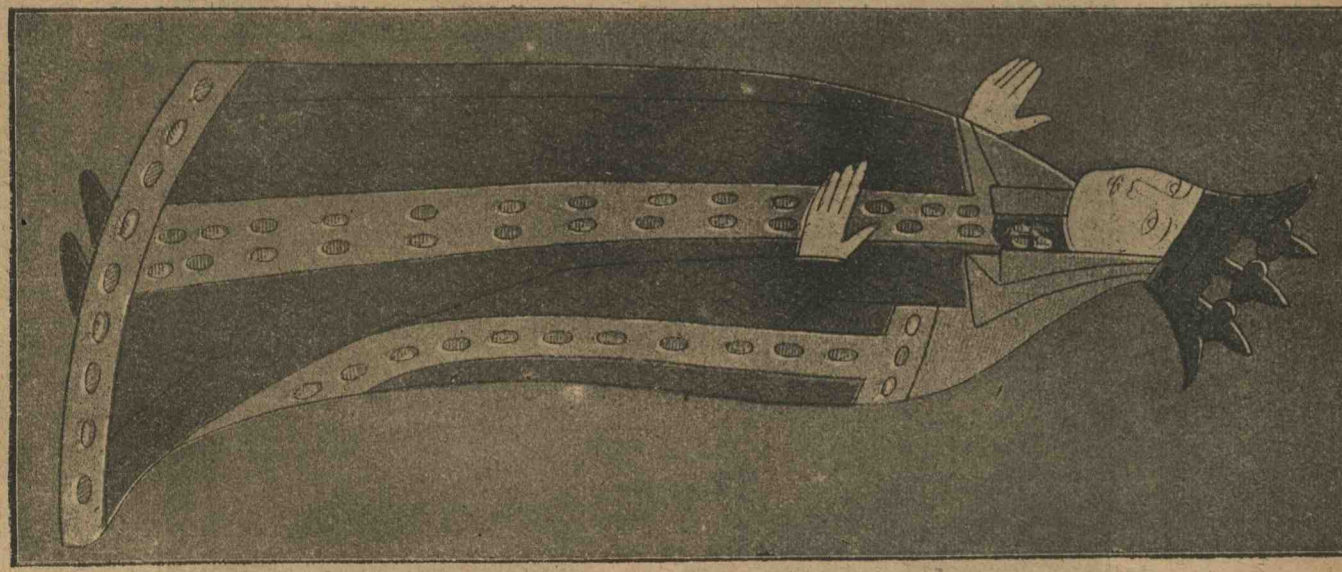

Doamna Maria a lui Radu-cel-Frumos, soția lui Ștefan-cel-Mare (perdea la Putna).

ostaşĭ, înnaintea Curţiĭ din Iaşĭ: «Domnul stătea pe scaun şi toţĭ boierĭĭ luĭ împrejur» — *pe la spatele Măriĭ Sale*,

Neagoe-Vodă (Basarab), Doamna Milița și copiiĭ lor (pictură la Argeș).

zice formula oficială, «şi ascultaŭ plîngerile oricuĭ i-ar fi venit înnainte; cari toţĭ, la o sută de paşĭ de dînsul, în genunchĭ îşĭ arătaŭ plîngerile cu glas tare, unul după

altul, și el îi trimetea înnapoi cu hotărîrea ce i se părea maĭ dreaptă». Iar un Ragusan în slujba luĭ Mihnea spune, din parte-i: «Doamna Ecaterina nu maĭ are tihnă, fiindcă țara e mare și alte județe (judecățĭ) nu sînt decît, orĭ ea, orĭ Domnul hotărăsc toate: ci vezĭ d-ta dacă are orĭ ba de lucru!».

De sigur o Curte unde nu se petrece!

Iată acum Curtea luĭ Petru Șchiopul, pe care o cunoaștem din hîrtiile privitoare la pribegia luĭ în Tirol. Bietul Domn e văduv; o roabă i-a dat însă un frumos fiŭ pe care l-a botezat Ștefan-Vodă, și-l iubește din toată inima. Înnainte de a fugi din țară, Domnul o iea de soție, dar pe ascuns de boierĭ și numaĭ înnaintea cîtorva credincioșĭ. După care scrie cu biata luĭ mînă nedibace un act de mărturie, pe care trebuie să-l traducem aproape pentru a-l înțelege:

«Ai 7099 (1591), luna Ghenar 17 zile, Duminecă sara, 3 ceasurĭ, ne-am cununat cu muma luĭ Ștefan-Vodă, anume Irina Botezata. Adevăr am zis: până sînt în țară, să nu se spuie cuiva să știe toțĭ, să fie ascuns; să nu știe nimele din casă. Iar, dacă voiŭ ieși în altă țară, atuncĭ să știe toțĭ cum că cununațĭ sîntem. Să știe toțĭ. Am mărturisit cu adevărat. Martur: Mitropolitul Gheorghie din Suceava, și episcopul Ghedeon de Rădăuțĭ, și Anastasie egumen de Galata mănăstire, și Stroicĭ Logofătul-cel-Mare, și Ieremia Vornicul, și Andreĭ Hatmanul, și Gheorghe Hatmanul, Cămărașul Hrisoverghi, și Cămărașul Gheorghe, și Vasile Păharnicul, și alțĭ mulțĭ, [care] nu este pus numele lor. Să știe toțĭ. Am scris cu mîna mea, și am pus pecetea noastră maĭ mare, mărturie, să se știe. Io Petru Voevod, Gheorghie Mitropolit Movilă.»

Și iată-l în Tirol, cu tînăra Doamnă, cu o Cerchesă, care vrea să fie și ea Doamnă, cu nepotul Gheorghe Hatmanul, cu cumnatul Gheorghe Cămărașul și sora, Alexandra Cămărășoaia, împreună cu doĭ copiĭ, apoĭ cu Mitropolitul, cu un ieromonah, învățător al copiluluĭ, cu maĭ mulțĭ boierĭ și copiĭ de casă și cu un pitic, Petru Bolea, care e, cum

am zice, «le comédien ordinaire de Son Altesse». Puţină bucurie din aceste glume ale piticului! Încolo, lipsind judeţul de toate zilele, e o lene morocănoasă! Toţi staŭ în casă, mulţi de tot în cîte o singură odaie. Dacă ar fi fost jocul de cărţi, şi-ar fi trecut vremea aşa, dar nu era. Copilul învaţă buchile, boierii beaŭ şi dorm, cîţiva mai vioi fug să facă negoţ la Veneţia saŭ politică la Constantinopol, în Polonia; Doamna moare de urît, Domnul se stînge de dor.

Săracii oameni!

IV.

Moda bizantină din vremea luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu. Primiri şi ospeţe.

Sărim acum cinzeci de ani şi găsim altă privelişte. Prin Greci şi mai ales prin Turci, Bizanţul e acum stăpîn şi pe viaţa socială, care pierde morocăneala, dar şi cinstea, cumpătarea ei ţerănească. E acum lux, un lux ruinător, pe care-l ţine munca unei ţeri întregi, sînt acuma forme rigide, neînvinse, şi zăvoarele gineceului încep a ascunde femeia.

E epoca procesiunilor de la Curte la biserică, epoca marilor audienţe solemne, epoca petrecerilor cu înfăţişare războinică, aduse din Constantinopol. Călătorul e uimit şi nu uită să însemne minunatele priveliştĭ de la Curtea Domnuluĭ din Bucureştĭ saŭ, maĭ ales, ale celuĭ din Iaşĭ.

Mateiŭ-Vodă domneşte de-o parte, Vasile Lupu de alta. Şi despre viaţa socială a timpuluĭ lor aflăm de la un Paul Strassburg, Trimes suedes, de la un Bandini, misionar catolic, de la Pavel de Alep, arhidiaconul unuĭ Patriarch de Antiohia, în călătorie pe la noĭ, cele ce urmează:

Trăsurĭ cu şese caĭ întîmpină la întrarea în Capitală pe oaspetele Măriei Sale. Pe oaspeţii de frunte Vodă-i primeşte îndată în palatul săŭ, «la Curte». Şi uniĭ şi alţii merg la gazde, căcĭ la Curte chiar nu se aşează decît rudele

Voevoduluĭ. Doamna primeşte totdeauna de-o parte, stînd într'un jeţ. O fată din casă, «domnişoară de onoare», duce la dînsa.

A doua zi saŭ peste cîteva zile, străinul e chemat la audienţă şi la ospăţ. Acel Suedes care veni la Leon-Vodă, înaintaşul luĭ Mateiŭ Basarab, fu luat de acasă de boierĭ cu rădvane, în jurul cărora călăriaŭ păzitoriĭ Domnuluĭ, Dalmatinĭ (în Moldova eraŭ Ungurĭ, apoĭ Nemţĭ), în număr de două sute, îmbrăcaţĭ frumos ardeleneşte. Strassburg povesteşte cum a trecut prin «strade şi pieţe pline de mărfurĭ scumpe pe care le vindeaŭ Italienĭ, Grecĭ, Romînĭ, Turcĭ şi Armenĭ». Multă lume se adună să vadă alaiul: «pare că năvălise acolo tot neamul românesc». Dregătoriĭ Curţiĭ aŭ pus hainele cele maĭ bune, care impun; caiĭ scutură friie scumpe.

Domnul aşteaptă în uşă. În semn de consideraţie pentru visitator, el ţine capul plecat şi mînile pe piept. În odaia de audienţă, două scaune staŭ aşezate pe un loc maĭ ridicat. Cel din stînga, loc de cinste la Turcĭ, e pentru oaspete. «La spatele Mărieĭ Sale» staŭ boieriĭ cu blănĭ de samur foarte scumpe, care sînt, cum am zice, fracurile aceluĭ timp. Tălmaciul e de faţă: cîte unul ştie «turceşte şi greceşte şi italieneşte şi latineşte şi nemţeşte»; călugăr catolic, născut în Creta, el a făcut studiĭ la Wittemberg. Cînd se arată scrisorile suveranuluĭ ce a trimes solul, ale Patriarhuluĭ saŭ înnaltuluĭ cleric ce a dat o recomandaţie, Domnul se ridică de pe scaun şi-şĭ descopere capul.

Trîmbiţe şi buciume sună de-odată afară. Semn că masa e gata. Tacîmurile sînt de argint pentru Vodă, pentru oaspete şi boieriĭ ceĭ marĭ, de lut pentru boieriĭ aĭ doilea, de lemn pentru caracudă. Toţĭ staŭ pe laviţĭ, dar două scaune sînt gătite, pentru Vodă şi acel ce a venit să-l cerceteze: scaunele sînt îmbrăcate cu catifea roşie, pe care o prind cuie aurite. Lîngă jilţul domnesc se aşează Spătarul-cel-Mare, ţinînd sabia domnească în gît, iar în mînĭ cuca şi schiptrul, Păharnicul-cel-Mare şi mulţĭ uşerĭ cu toiege de

argint. Tot aşa la Constantinopol «Agii din lăuntru», treĭ, cu Silihdarul-Spătar în frunte, încunjură pe Sultan. Postelnicul, Stolnicul, Clucerul, chiar Vameşul sînt gata de slujbă, în haine scumpe de paradă.

Bucatele sînt acum pe masă, acoperite cu capace, care le ţin căldicele. Aceiaşĭ e eticheta la Stambul. Pe scăunaşe lîngă stăpînitor, care domneşte şi la masă, aşteaptă sticle cu vinurĭ, cu rachiurĭ şi chiar cu bere, precum şi păhare de tot felul, cele maĭ multe de argint. Medelnicerul aduce felurile nouă: dacă Domnuluĭ nu ĭ plac, el face numaĭ un semn, şi ele sînt lăsate supt masă. Tipsiile pe care s'aŭ adus deosebitele mîncărĭ nu se ieaŭ, precum se iea de la fiecare blidul, ci ele se înnalţă grămăgioare în mijlocul meseĭ, aşa încît oaspeţiĭ pot să ştie totdeauna isprava ce aŭ făcut. Pe albele feţe de mese lucrate cu florĭ de aur se văd linguri şi cuţite, de argint, de os de cerb saŭ şi de lemn. Furculiţa lipseşte deocamdată.

Se bea în cursul mîncăriĭ. După ce s'a mîntuit aceasta, vine rîndul toasturilor. Musica de trîmbiţe şi tobe nemţeştĭ, care cînta încă de la început, cum s'aŭ încheiat cuvintele binecuvîntăriĭ — în cameră candela arde supt icoane —, musica aceasta tace. Domnul iea în mînă un «păhar straşnic» *(ingens scyphus)* şi vorbeşte întru lauda suveranuluĭ străin din ţara saŭ din partea căruia a venit oaspetele. Cînd cuvintele luĭ, ascultate în tăcere, s'aŭ stins, tunurile bubuie afară, scuturînd geamurile. Apoĭ, saŭ Domnul închină pe rînd — aceasta se face la serbătorĭ — pentru fiecare boier (ba chiar pentru ţara întreagă, la sfîrşit) şi acesta ascultă respectuos, în picioare, urările ce i se fac, saŭ boieriĭ închină unul după altul pentru Măria Sa, şi eĭ se văd căzînd atuncĭ în genunchĭ, până pomenesc numele aproape sfînt al Voevoduluĭ. La serbătorile bisericeştĭ, Domnul se închină întăiŭ, apoĭ el bea pentru «Împăratul» păgîn, de care atîrnă ţara luĭ (în Moldova cel ce ridică păharul, Domnul, tace, de durere şi ruşine); numaĭ pe urmă vine rîndul luĭ. În toate treĭ dăţile, bubuie tunurile

și rîpiie puștile afară. Iar între un toast și altul cîntă protopsaltul de la biserica din Curte — cum și astăzi cîntă pe la mănăstiri unii călugări știuți, la masa egumenului —, saŭ Țiganii întind arcușurile pe vioare, făcînd să se audă cîntecul dorit de Vodă. Ei sînt singurii lăutari la masa veseliei saŭ în triumfurile obosite de după luptă: Mihai Viteazul însuși a întrat în Alba-Iulia în sunetul vioarelor țigănești, care știaŭ să cînte pentru toate ceasurile din viața omului. Întunecații musicanți luaŭ însă locul cîntăreților pribegi ai Sîrbilor, cari ziceaŭ despre Marco Cralievici, viteazul Crăișor și despre cetatea fermecată care nu se poate ridica fără un suflet de om viŭ prins în zidurile ei, ori al urmașilor romîni cari veniră pe urma lor ca să zică la ospețe cîntecele bătrînești despre Ștefan-Vodă biruitorul și ctitorul de mănăstiri Vodă-Neagoe.

În odăile vecine, cete vesele de boieri și boierinași mînîncă și beaŭ mai în voie, din mîncări anume gătite pentru dînșii. Slujbași ai Curții duc în toate părțile fripturi și urcioare celor ce staŭ pe la casele lor. Une ori, la vre-o nuntă, boi întregi se învîrt pe frigări în Curte, pentru mulțime, care bea vin noŭ din oale de lut.

O petrecere ca aceasta se face la fiecare praznic și ține cel puțin cinci-șese ceasuri, iar de cele mai multe ori se prelungește pănă în ziuă. De la un timp ostașii din Curte se împrăștie, după ce însă fiecare ceată și-a petrecut pănă acasă boierul care o comandă.

V.

Serbătorile cele mari ale anului în vremea deplinului ceremonial constantinopolitan.

Fiecare serbătoare mare își are însă și petrecerile ei deosebite. Astfel, în ajunul *Anului Noŭ*, — atunci ca și acum, prin casele unde nu s'a introdus obiceiul străin al bradului de Crăciun, — se împart darurile. Domnul primește, în Spătăria-cea-Mare, pe fiecare boier după rangul

săŭ, cum se face și astăzĭ în palatul Împăratuluĭ german saŭ al Președinteluĭ Republiceĭ Francese. Copiiĭ de casă aduc în cămara de ospăț păhăruțe de vutcă, cofeturĭ și cafea neagră. Și la ospețele obișnuite, vutca — *rosoglio* — și cofeturile, luate într'o odaie anumită, merg înnaintea mîncărilor. Acuma însă, ele se daŭ și acelor pe cari Voevodul nu-ĭ oprește la masă. Eĭ maĭ ascultă salvele de puștĭ și tunurĭ, musica înduioșătoare a Țiganilor. La urmă se înfățișează înnaintea Domnuluĭ și breslele cu căpeteniile lor, dar poate că și acest obiceiŭ, democratic de altfel, n'a fost luat decît de la Turcĭ, împreună cu multe altele, abia destul de tărziŭ, în veacul al XVIII-lea.

În ziua de Anul Noŭ chiar, se împart, după datina orĭcăruĭ *praznic* de căpetenie, haine scumpe de brocard scump, de brocard ieften saŭ de simplu postav chiar, *caftanele*. Cinstirea prin aruncarea lor pe umerĭ a deprins-o Vodă însușĭ de la Turcĭ, cari l-aŭ înveșmîntat astfel la audiența înnaintea Sultanuluĭ. La ieșirea din biserică, vînătoriĭ domneștĭ, scutițĭ de multe sarcinĭ pentru că aduc sălbătăciunĭ, «gadine» la Curte, îl așteaptă cu jertfa cerbilor, căprioarelor, mistreților și deosebitelor felurĭ de paserĭ .*Sovoane* — covoare de paradă (din turcescul: saivan) —, băsmălĭ de mătasă, toiege scumpe se întind supt picioarele stăpînitoruluĭ și ale boierilor din alaiul săŭ, cari le samănă cu banĭ. Tratația cea ușoară din ajun se face acum a doua oară. Urmează, dar nu pentru toțĭ, ospățul aceleĭ zile marĭ.

El se deosebește prin maĭ multe adausurĭ peste obiceiŭ. Toțĭ se pîndesc ca să vadă cine va strănuta întâiŭ; dar strănutatul trebuie să fie adevărat, nu adus cu tabac saŭ altcum, pentru că atuncĭ cel ce ar fi strănutat «rămîne de batjocură». Un strănutat autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane, unul de catifea și altul de postav. Dacă Măria Sa însușĭ face să se audă sunetul așteptat cu atîta veselă nerăbdare, atuncĭ i se dă un caftan, ba încă unul de brocard de aur, dar plătite din Vistieria țerilĭ.

Apoĭ în turta cea mare, care se dă la masă, se ascund — cine ar crede? — bilete de plăcintă. Ele nu cuprind însă versurile pe care le cunoaștem. Ba nu daŭ măcar o propoziție întreagă, ci numaĭ în cîteva cuvinte o făgăduială de Anul Noŭ, care poate fi luată însă și ca o constatare, de luare în rîs saŭ mustrătoare. Cel ce-și găsește biletul, e dator să-l cetească cu glas tare, și ni închipuim ce față trebuia să facă boierul neastîmpărat, nesupus, căruia, printr'o potrivire ironică a noroculuĭ, îĭ cădea tocmaĭ «pofta de a fi Domn»!

De *Bobotează,* Vodă iese la gîrlă, cu tot alaiul. Încă din ajun însă, el a primit trimeșĭ aĭ clerului din tot cuprinsul Domnieĭ sale: e rîndul lor să facă darurĭ, și ceĭ de la țară, ceĭ de la mănăstirile și schiturile din munte vin cu vînaturĭ, cu lăptăriĭ proaspete și cu păstrăvĭ. Părinții se învrednicesc să schimbe cîteva vorbe cu stăpînul, dar eĭ nu pot fi admișĭ la cinstea cu cofeturĭ, cafea și vutcă, fiind numaĭ smerite fețe bisericeștĭ. După slujba la biserică, aceștĭ oaspețĭ aĭ Bobotezeĭ sînt primițĭ în Spătărie, unde cîntă psalțiĭ prelung imnurĭ bisericeștĭ. Pănă și clerul străin, *letiniĭ*, *papistașiĭ*, Franciscaniĭ italienĭ din Moldova, Franciscaniĭ bulgarĭ din Muntenia, odată Iesuițiĭ polonĭ din Iașĭ, călugăriĭ secuĭ de la episcopia Bacăuluĭ trec înnaintea Mărieĭ Sale, precum la Anul Noŭ aŭ trecut consuliĭ, de cînd sînt acuma consulate ale Rusieĭ, Austrieĭ, Francieĭ, Prusieĭ în țerile noastre.

A doua zi, la slujbă, iată și Doamna lîngă soțul eĭ, iată domnițele și beizadelele între lumînările lungĭ, grele ale Bobotezeĭ. Numaĭ la această serbătoare se maĭ văd, în acest timp de orientalism bănuitor, zăvorît, soția și fetele aceluĭ după voia căruia se mișcă orice în țară. Începută cu sosirea în rădvane vechĭ a bătrînilor stareți, urmînd cu această frumoasă petrecere patriarhală, în care femeilor li se îngăduie să se închine luĭ Dumnezeŭ în același timp și în același loc cu bărbațiĭ, mîntuită, cum vom vedea, cu

binecuvîntarea cailor, serbarea Bobotezeĭ are un caracter de albă fericire curată, care lipsește celorlalte. Călugăriĭ merg pe la case cu ajunul, de-avalma cu preoțiĭ ceĭ mulțĭ la numărul oraşuluĭ de reşedință. Lăutariĭ țiganĭ, «mehteriĭ» turcĭ chiar, nu lasă auzul să se odihnească o clipă, nu numaĭ ziua, ci şi în noaptea din spre Bobotează, şi în aceia a serbăriĭ iarăşĭ. «Mulțimea şi bucuria poporuluĭ în Țara-Românească la Bobotează», scrie un călător asiatic pe la 1650, «întrece tot ceia ce ştiŭ că se petrece la Curțile celor maĭ marĭ Domnĭ aĭ Creştinătățiĭ.» Oastea toată e în picioare, căcĭ e şi o serbătoare ostaşească, şi în jurul Curțiĭ, în drumul spre biserică, pe stradă, până tărziŭ, cît ni maĭ păstram apărătoriĭ, flutură steagurile de mătasă cu Maica Domnuluĭ, cu Sf. Gheorghe, cu bourul şi corbul purtînd crucea 'n plisc.

După ce se mîntuie slujba în biserică, vine procesia şi sfințirea apeĭ. În Țara-Românească tot alaiul merge până la gîrlă, Ialomița în Tîrgoviște, Dîmbovița în Bucureştĭ — odinioară Argeşul la Curtea-de-Argeş. În Moldova apa e pusă într'un vas de argint aurit, în curte, de spre odăile Doamneĭ. Şese sfeşnice de argint ard împrejur; un copil de casă ține în mînă al şeptelea. Toată lumea e în picioare; la stînga Voevoduluĭ e Doamna, copiiĭ lor se află la dreapta; Cămăraşul şi boieriĭ la spatele lor. În strălucirea geroasă a zileĭ de Ianuar, se înnalță toate prapurile bisericilor, care se. înfrățesc cu steagurile ostaşilor.

Cadelnița se mişcă de nouă orĭ înnaintea familieĭ domneştĭ, de treĭ orĭ încă înnaintea copiilor. Apoĭ Mitropolitul, urmat de episcopĭ, sfinteşte apa. Atuncĭ iarăşĭ puştile şi tunurile salută, în bucuria obştească. La Muntenĭ, copiiĭ se aruncă în gîrlă pentru a căuta crucea pe care Mitropolitul a lăsat-o din mînă.

Acum e binecuvîntarea cailor de luptă, — de sigur ca în străvechiul Bizanț, a căruĭ icoană slăbită trăieşte încă aicĭ. Un număr de caĭ cu arşale scumpe, împodobite cu aur şi mărgăritare, sînt aduşĭ de oameniĭ Comisuluĭ-celuĭ-

Mare, în mijlocul uimiriĭ bucuroase a poporuluĭ. Un călător a văzut în Moldova, la 1647, douăzecĭ şi patru de caĭ foarte frumoşĭ pe cari Mitropolitul îĭ stropi cu aghiasmă. Străiniĭ ce încunjuraŭ pe Mihaĭ Viteazul la 1600 avură prilejul să-l vadă serbînd astfel prin stropirea binecuvîntătoare a cailor Bobotеaza aceluĭ an unic, în Alba-Iulia, Capitala Ardealuluĭ supus Romînilor.

Maĭ tărziŭ, această parte din urmă a serbăriĭ se făcu şi maĭ bogată. Comisul aduse numaĭ pe *povodniciĭ*, caiĭ de călărie, pe cînd Armaşul îĭ trecuse înnainte cu caiĭ de trăsură saŭ *telegariĭ*. Pe ceĭ d'intăiŭ eraŭ suiţĭ tinerĭ boierĭ, cari nu primiseră încă slujbe. Calul dăruit de Sultan — i se zicea *tablabaşa*, nume pe care poporul l-a luat în batjocură, aplicîndu-l oamenilor molĭĭ şi înceţĭ, de paradă, — acest cal simbolic al legăturiĭ de vasalitate călca mîndru la sfîrşit, între *ciohodari* saŭ lacheĭ, importaţĭ din Ţarigrad, unde eĭ aŭ un strălucitor rost în alaiurile Sultanilor. Maĭ de demult se făcea un mare haz cînd un Comişel maĭ zburdalnic venia călare pe un catîr, pe cînd un tovarăş al luĭ avea cinstea de a fi purtat de un măgar. Vechĭ saturnale bizantine!

Peste cîteva săptămînĭ, vin *Paştile*. Din săptămîna mare Domnul dă să-ĭ facă bogata lumînare pe care o va ţinea în mînĭ în noaptea de Înviere. Logofătul al treilea alege crucile pe care le va purta familia domnească; tot el merge călare să ducă invitaţiile.

Priveliştile încep cu spălarea picioarelor. Joĭ sara, un călugăr bătrîn, sărac, trenţuros, cel maĭ umil dintre umilĭ, e spălat cu apa ce cade din argintul ibriculuĭ pe argintul ligheanuluĭ făcut la Braşov, la Danzig, poate în Răsărit chiar, — de mîna Mitropolituluĭ. El e Iuda; un Vlădică, de obiceiŭ al Buzăuluĭ la Munteni, întăţişează pe Petru; alţĭ zece clericĭ împlinesc pe aceiaşĭ laviţă de lemn numărul celor doisprezece apostolĭ.

Sara Învieriĭ începe cu sunetul sec al giamparalelor, cu

care se îmbată de bucurie copiiĭ, prin curțĭ, pe strade, prin piețe și prin cimitire. Spre miezul nopțiĭ se mișcă iarăș alaiul domnesc. Aurul, pietrele scumpe lucesc abia, scurt, în întunerecul nopțiĭ și al miciĭ clădirĭ care e biserica Curțiĭ. Cînd luminările se aprind de fulgerul fericit al Învieriĭ, ușile săpate de lemn în vechiul cadru de piatră se daŭ în lăturĭ, și miĭ de stele mișcătoare prind a zbura în curtea întinsă a reședinții domnești. Domnul sărută crucea din mîna Mitropolituluĭ și Mitropolitul îĭ răspunde sărutîndu-l de treĭ orĭ pe frunte.

VI.

Alaiurile de Domnie în aceiași epocă.

Între petrecerile marĭ ale timpuluĭ eraŭ și *alaiurile*, serbările extraordinare ale Domnuluĭ și Curțiĭ. Între ele, maĭ ales alaiul Domnuluĭ noŭ.

Acesta era numit de cele maĭ multe orĭ la Constantinopol. Ce solemnități se obișnuiaŭ acolo, cum se săvîrșia înștiințarea nouluĭ numit, cum se ducea acesta la audiențe, cum întra în biserica patriarhală, salutat cu cîntărĭ de bucurie și slăvire, — aceasta nu trebuie arătat aice. Primirea stăpînitoruluĭ în Capitala sa ne privește singură.

Voevodul e întîmpinat de boierĭ la vadul Dunăriĭ, la Giurgiu, pentru Muntenĭ, la Galați, pentru Moldovenĭ, dar firește numaĭ de cîțiva trimeșĭ, dintre sfetniciĭ de frunte saŭ dintre prieteniĭ luĭ cunoscuțĭ, orĭ dintre rude, și nu de toată obștea boierilor, care așteaptă să-l vadă întrînd în Bucureștĭ saŭ în Iașĭ. Al doilea popas îl face la vre-o mănăstire din preajma cetățiĭ de Scaun: la Văcărești, de cînd se înnalță această zidire a luĭ Nicolae Mavrocordat (popasul cel vechiŭ, nu-l știm), iar, dincolo, încă din timpurile luĭ Petru Șchiopul, la Galata. Iarăș boieriĭ vin la stăpînitorul lor, dar tot cîțiva numaĭ, cu carĭ se face înțelegerea asupra alaiuluĭ.

Mulțimea nerăbdătoare vede trecînd în sfîrșit «pompa» Mărieĭ Sale. Boierĭ de toată mîna, slujitorĭ, călărĭ și pe jos, merg înnainte și în urma Domnuluĭ. În frunte sînt Hatmanul și Aga, boieriĭ, ostașiĭ; apoĭ vin ceĭlalțĭ, «cîte doĭ, cîte treĭ în șirag», după rangul lor. Vodă însușĭ se înfățișează în portul său cel maĭ scump și maĭ de cinste, care-l arată înnaintea tuturora cine este. Cuca ienicerească-ĭ stă așezată pe cap, caftanul dat de Sultan e prins în copcĭ la gît; calul pe care înnaintează e un dar al Împăratuluĭ; de-asupra surguciuluĭ prins într'o floare cu pietre scumpe flutură steagul de Domnie. Aga de Scaun, *Schemni-Agasi,* represintantul Sultanuluĭ, e la stînga luĭ, locul de cinste în Răsărit. Cițĭ Turcĭ l-aŭ maĭ întovărășit, nu se deslipesc de el în această întrare, — orĭcum, impunătoare și strălucită, *pitoresoă* de sigur. Musica turcească, *tabulhanaua* orĭ *mehterhaneaua,* sună în tot timpul drumuluĭ, o musică ce nu se aude încă decît la o împrejurare ca aceasta, căcĭ îndată după ceremonie lăutariĭ împărățeștĭ se întorc, bine dăruițĭ, la Constantinopol.

Alaiul merge de-a dreptul, nu la Mitropolie, ci la biserica, maĭ mică, a Curțiĭ. Acolo așteaptă Mitropolitul și toțĭ episcopiĭ. Se face slujba de mulțămită, căreia noĭ îĭ zicem astăzĭ, împotriva bunelor obiceiurĭ ale Bisericiĭ noastre, «Te-Deum», după catolicĭ. Dus de supțiorĭ de doĭ episcopĭ, Domnul încunjură pristolul, în timp ce, ca la nunțĭ, se cîntă «Isaia dănțuiește». Nu se aruncă însă ca la nunțĭ darurĭ de banĭ, de florĭ, de cofeturĭ celor de față; astfel de dărniciĭ s'aŭ făcut la Constantinopol. Îngenunchind pe piatra de la dvera cea mare, care deschide altarul, Voevodul primește acum din mînile Mitropolituluĭ mirul sfînt. A maĭ fost uns odată la Constantinopol, de Patriarh, dar principiul este că se poate mirui cineva «și de două și de treĭ orĭ» cu mirul stăpînitorilor sfințiți de Dumnezeŭ. Une orĭ Vlădica saŭ unul dintre episcopĭ ține o cuvîntare, pentru a lăuda însușirile, totdeauna alese, ale celuĭ ce ține acum sabia și topuzul.

Actul al treilea e așezarea în Scaun. În Divan, sala cea mare a judecăților din fiecare zi, așteaptă Turcii, cari n'au putut călca pragul bisericii. Două scaune, numai două, sînt gătite acolo. Pe unul ar sta Domnul, pe cellalt, la dreapta, Aga, ce ține locul Sultanului. Dar nici ei doi nu se așează, ci stau «drept» acele scaune de cinste, pe cînd la spatele lor se înșiră rudele domnești și toată boierimea cîtă poate încăpea, precum și clerul înnalt, și chiar negustori de frunte. Domnul sărută firmanul cu slovele aurite care cuprinde numirea sa; un Turc — mai tărziu Divan-Efendi, «domnul judecății», judecătorul Turcilor ce vin în țară, — citește actul în turcește. Nimeni nu înțelege nimic, și nici nu e nevoie să înțeleagă, căci cuprinsul e neschimbat; dar cea mai mare luare aminte și tăcere, «milcomire», domnește. Cînd s'a mîntuit cetirea sfintelor cuvinte, pornesc puștile, tunurile, musica turcească, cea de țară, «surlarii, trîmbițașii, doboșii» sau toboșarii; clopotele vuiesc în tot orașul. Mare cacofonie solemnă. Pen-înțelesul celor de față, firmanul e cetit acum pe românește, de pe o tălmăcire scrisă cu slove mari, pe hîrtie largă, groasă, lucie, răsăriteană, de Marele-Vistiernic sau altul dintre boieri. Acum și Domnul și Aga stau în jeturi. Cînd și a doua cetire s'a isprăvit, e rîndul împărțirii de caftane sau chiar de blăni la Turci și la creștini. La urmă, se bea cafea în Spătărie.

Une ori chiar în aceiași zi, altă dată peste cîteva zile, nu rare ori și după cîteva săptămîni, Domnul stă în Spătărie și face dregătorii cei noi, își alege și orînduiește Sfatul. E obiceiul după aceasta să-și și ospăteze «Ministeriul». Ospățul se face după regulele pe care le cunoaștem. Afară, «Curtea se foarte veselește», iar cei dinnuntru nu mai puțin. Une ori, de multă veselie a vinului vechiu, boierii iese la joc. Astfel, cînd Nicolae Mavrocordat a venit în Moldova ca Domn a doua oară, în 1711, s'a «giucat în casa cea mare», dîndu-se mesele la o parte. Vodă, care nu era așa de străin, nici așa de fudul cum se crede, a mul-

ţămit dănţuitorilor, dîndu-li postavurĭ bune şi aclaze strălucitoare.

Cînd Domnul a fost ales în ţară, în urma morţiĭ înnaintaşuluĭ săŭ, unele amănunte se schimbă, neapărat. Primirea la vadurĭ, conacele, întîlnirea la mănăstirea de lîngă Capitală nu se maĭ întîmpină. Dar boierimea toată şi mult norod se adună pentru alegere şi aclamaţie. Alesul merge şi la Mitropolie înnainte de a fi miruit în biserica de la Curte. Aicĭ, la Mitropolie, i se pune pe umerĭ un caftan oarecare, în aşteptarea celuĭ împărătesc. Dacă un Turc de samă e de faţă şi dă pe al luĭ, atît maĭ bine: pare că tot e ceva din sfinţenia voinţiĭ împărăteştĭ, faţă de care nu se încape nicĭo împotrivire. Fiind vorba de o faptă cu izbînda nesigură, Domnul are grijă să ceară une orĭ jurămîntul prin graiŭ şi scris de la toţĭ boieriĭ. El se prelungeşte la căpeteniile de oaste, la slujitoriĭ de supt comanda lor, la fruntaşiĭ satelor, ţiind astfel cu săptămînile.

Cînd Sultanul s'a învoit cu numirea şi i-aŭ plăcut, decĭ, darurile trimese, primirea firmanuluĭ se face iarăşĭ cu o mare pompă, căcĭ acuma se capătă, de fapt, temeiul puteriĭ. Voevodul şi Curtea luĭ iese înnaintea trimesuluĭ destul de departe, avînd une orĭ — aceasta nu strică faţă de nişte stăpînĭ aşa de vicleni! — şi «toată oastea». Nu e încă vremea de înjosire în care ceremonialul impune ca Domnul românesc să sărute scara caluluĭ pe care călăreşte un Paşă cu treĭ tuiurĭ şi să-ĭ meargă apoĭ pe jos înnainte pănă-l poftesţe acesta să încalece [1], — dar Aga e întîmpinat cu o cinste deosebită. La întîlnirea cu dînsul, Vodă primeşte pe cap cuca. Numaĭ acuma se face în Divan cetirea firmanuluĭ, în mijlocul «mîlcomiriĭ», şi se aude o nouă descărcare de puştĭ şi tunurĭ întovărăşite de musică. «Şi de atuncĭ înnainte se ştie Domn adevărat.»

[1] Nu trebuie să se privească însă această ceremonie în lumina demnităţiĭ omeneştĭ din vremea noastră: înnaintea Hanuluĭ tătăresc, un Paşă făcea acelaşĭ lucru. Odată ce ţerile noastre întraseră în ierarhia osmană, Domniĭ noştri fiind asimilaţĭ cu Paşiĭ de două tuiurĭ, eĭ arătaŭ supunerea lor faţă de superiorĭ în formele eticheteĭ orientale.

El arată abia acum ţerii întregi că a fost ales «cu voia şi cu sfatul părinteluĭ Vlădicăĭ şi a egumenilor şi a boiarilor şi a tuturor căpeteniilor şi a toată ţara» şi se îndreptăţeşte, ca Brîncoveanu, că a primit, deşi «ca un Domn era la casa sa», şi adecă numaĭ de hatîrul obştiĭ, «şi pentru ca să nu vie niscarĭ străinĭ Domnĭ asupra ţeriĭ şi a săracilor, să-ĭ necăjască făr' de milă şi să pustiască ţara». E un «jug» decĭ, nu o cinste, şi maĭ puţin un cîştig. Şi, ca să dove-

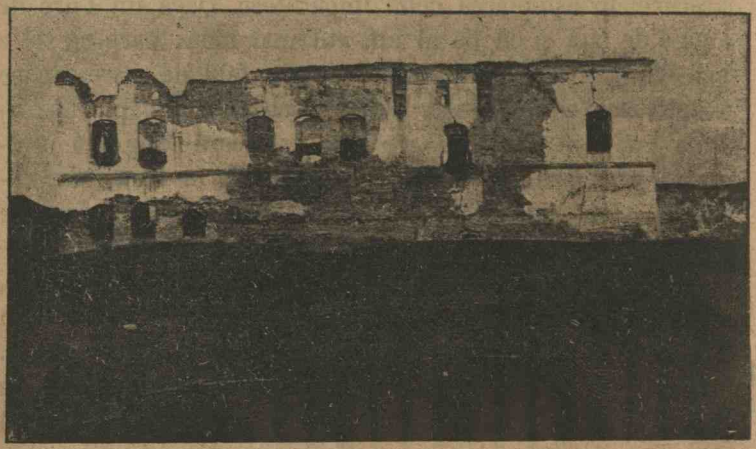

Casele de la Potlogĭ (Dîmboviţa) ale Brîncoveanuluĭ.

dească lipsa în care-a ajuns, el cere de la început, până la «poclonul steaguluĭ», darea neobişnuită pentru sangeacul de întărire, un mic «avans» din partea celor ce pot da [1].

Întocmaĭ aşa se face la înnoirea, din treĭ în treĭ anĭ, a Domnieĭ, afară de casul cînd Domnul e chemat la Poartă chiar ca s'o primească, şi adese orĭ capătă în loc petecul negru al mazilieĭ.

Doamna nu-şĭ face nicĭodată întrarea odată cu soţul eĭ, ci zăboveşte măcar cîteva zile, potrivind aşa încît să sosească maĭ tărziŭ. O primesc jupânesele, soţiile boierilor,

[1] V. preţioasa *carte* a luĭ Brîncoveanu, în ale mele *Documente privitoare la Constantin Brîncoveanu*, Bucureştĭ, 1901, pp. 173-5.

în cociĭ şi rădvane, şi o duc la Curte de-a dreptul, unde-şĭ iea în primire odăile eĭ. Ea nu va maĭ ieşi de acolo decît la serbătorile cele marĭ ale Bisericiĭ saŭ pentru distracţie «pe uliţă, la feredeŭ» — la baia turcească, şi la noĭ, ca şi în tot Răsăritul, un adevărat club femeiesc [1] —, «pe la mănăstirĭ», unde Domniĭ îşĭ aveaŭ casele de şedere, ca acelea, strălucite, de la Hurez, — «şi pe la viĭ» — eraŭ viĭ domneştĭ lîngă oraşe şi conace domneştĭ la locurile de viĭ cu faimă, Cotnariĭ, Piteştiĭ, Scăieniĭ, Potlogiĭ, ş. a. — «şi primblărĭ». Carăta domnească e urmată de ale tovarăşelor de petrecere, purtînd haine de «şahmarand», de «canaviţă», de «belacoase», «odoare» şi «sălbĭ de galbenĭ», iar pe cap «şlicurĭ de sobol». Seimenĭ, Vorniceĭ, Comişĭ călăresc în jurul trăsurilor. La întoarcere, Doamna împarte darurĭ jupăneselor.

VII.

Alte serbărĭ ale Curţiĭ.

Domnul maĭ dă serbărĭ supuşilor săĭ, cari le aşteaptă maĭ mult de la dînsul. De Sfîntu'-Gheorghe, după moda turcească, care nu e decît o veche modă bizantină, se scot caiĭ domneştĭ la iarbă, la «ceair». Vodă însuşĭ a ieşit cu acest prilej la întăia primblare de primăvară, pe la mănăstirĭ, de care sînt pline vecinătăţile amînduror Capitalelor. Mieĭ fripţĭ se împart slujitorilor; la biserică s'a trimes de la Curte un miel fript, în loc de colivă. Iată acum, pe cîmpul încheiat cu iarbă, apărînd un «steag de Arnăuţĭ»,

[1] Încă de pe vremea luĭ Radu Mihnea, la începutul veaculuĭ al XVII-lea, eraŭ băĭ domneştĭ luxoase, dar în Moldova o baie e pomenită la Iaşĭ încă din zilele luĭ Petru Şchiopul. La Tîrgovişte eraŭ, se pare, şi băĭ publice, la Ialomiţa, şi băĭ ale Curţiĭ, lîngă grădina luĭ Vodă, avînd apă din heleşteiele domneştĭ. Se vede încă la Cetăţuia din Iaşĭ baia luĭ Duca-Vodă, rămasă întreagă. V. despre băĭ «Neamul Românesc literar» din Septembre 1910. Pentru rostul băilor în Orient, vestitele scrisorĭ ale soţieĭ de ambasador engles Mary Wortley Montague (multe ediţiĭ şi traducerĭ).

mîndri Albanesĭ cu mustățile negre dîrze și șușaneaua de-a curmezișul spatelor; 'iată vechiĭ Seimenĭ, ostașĭ cu

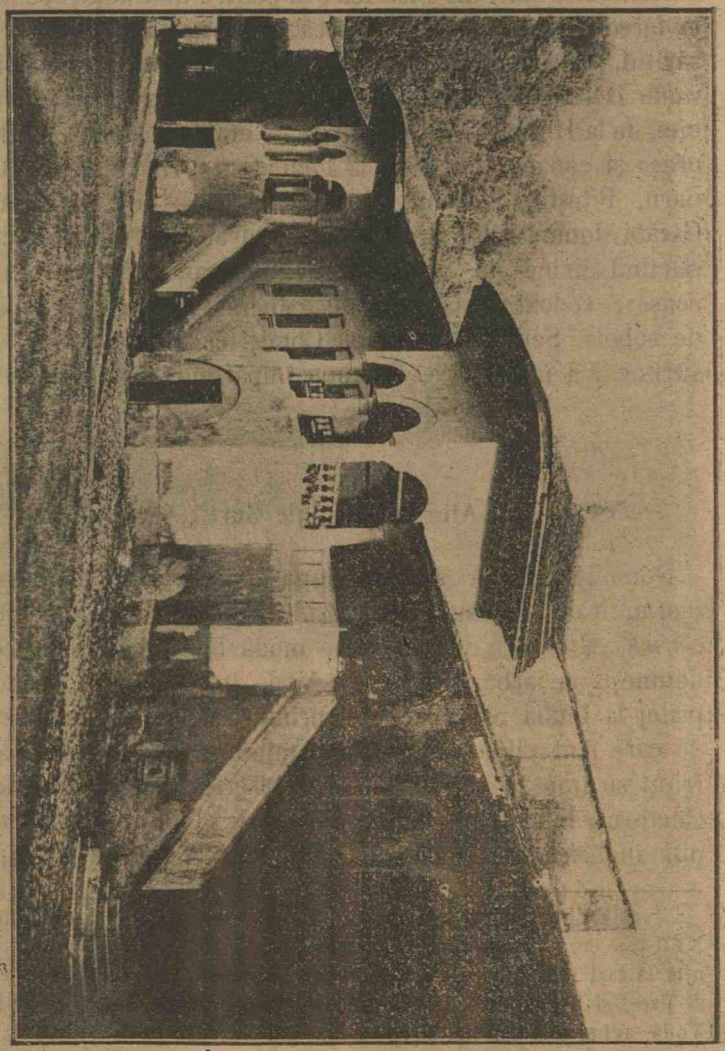

Casele domnesĭ de la Hurez.

plată. După eĭ vin *telegariĭ*, caiĭ de trăsură: pagĭ, murgĭ, roibĭ, albĭ, negri, șargĭ, surĭ, împărțițĭ la «carăta Domnuluĭ», a Doamneĭ, pe la boierii marĭ; într'un catastif de

pe la 1670, am numărat 90 de caĭ din această rînduială. Armașul și ajutorul săŭ deschid al doilea «șirag», urmațĭ de trîmbițașĭ și *sîrmacĭ*, «răsunînd în trîmbiță și surlă». Vin *povodnicii*, caiĭ de călărie, și armăsariĭ, ținuțĭ de Comișeĭ și Seimenĭ, toțĭ înfășurațĭ în stofe scumpe, maĭ ales calul Sultanuluĭ, învelit în «taftă năramzie», ca năramza. Comisul și ajutorul săŭ încheie defilarea: el dă și ospățul cel mare pentru ziua aceia.

Altă dată, sînt oaspețĭ de primit: foarte rare orĭ un Sultan, un Han al Tatarilor, înnaintea cărora se cade în genunchĭ; dese orĭ Pașĭ, întîmpinațĭ cu neobișnuită supunere. Nu lipsesc, cum am văzut, solii creștinĭ, pe cari-ĭ primește, departe cîteva ceasurĭ, Hatmanul, și-ĭ salută în margenea orașuluĭ Postelnicul. Palatinul de Culm, care sosi la Iașĭ în 1677, Domn fiind Antonie-Vodă Ruset, se învrednici chiar a vedea pe Domn în locul Hatmanuluĭ. Boierii toțĭ sînt lîngă dînsul și, făcîndu-se cerc, salută. Oastea e aproape întreagă: 20 de companiĭ, de «steagurĭ» de călărașĭ, șese de Seimenĭ pe jos, șese de alțĭ pedestrașĭ; un mare steag roșu se înnalță din mijlocul lor; trîmbițele, surlele sună. Cortûrile sînt făcute din jos de frumoasa mănăstire nouă a Cetățuiĭ. În audiența de a doua zi, Trimesul polon găsește într'o odaie frumoasă, «zugrăvită după moda olandesă», un divan spațios acoperit cu covoare scumpe, și sticluțele cu vutcă, patru la număr. Se ieaŭ dulcețĭ și se prînzește în acea *cămară*.

Peste 70—80 de anĭ, Mateiŭ-Vodă Ghica primi tocmaĭ în acelașĭ fel pe alt mare sol polon mergînd la Poartă, contele Mniszek. Dar el nu prînzi numaĭ față în față cu Domnul, ci la o masă de 400 de tacîmurĭ, «fără bună rînduială». Ca adaus la plăcerile mîncăriĭ și băuturiĭ, se făcu danț, cu dănțuitorĭ de meșteșug însă, cari veniră împreună cu lăutariĭ lor obișnuițĭ, și distrară lumea după cafea. E, iarășĭ, noua modă de Țarigrad, obișnuită la Curtea Sultanilor trîndavĭ ca și la orice petrecere dată de un fruntaș turc «popo-

rului» din satul său, din tîrgul său. Și dănțuitorii din Iași sînt străini, dacă nu Evreĭ — ca la Stambul —, măcar Grecĭ, deprinșĭ și eĭ cu figurile voluptoase, până la desgust pentru Europenĭ, și cu gesturile necuviincioase cerute de oamenii din Răsărit.

Une orĭ Domnul merge la hram. Egumenul saŭ preoții îl poftesc, aducîndu-ĭ un dar obișnuit pentru aceasta: cafea și zahăr. În curtea bisericii: Sf. Paraschiva, Sf. Spiridon maĭ tîrziŭ, la Iași, se întind *saivane*, corturĭ, locurĭ de coborîre pentru stăpînitor. Doamna, viind deosebit — nu se pot închipui ceĭ doĭ soți domnești împreună —, are și ea primirea eĭ. Din «Cămară» se daŭ anumite pomenĭ cu acest prilej.

Saŭ se face un Vlădică noŭ. Din vechiŭ, Domnul stătea de față la biserică, într'un scaun roșu, lîngă Mitropolit, la hirotonisire. El primește apoĭ pe ales în Spătărie. De aicĭ episcopul, Mitropolitul iese pentru a străbate stradele Capitaleĭ pe un cal împodobit cu «astar»; musica Domnuluĭ cîntă, și clopotele tuturor bisericilor sună. Pe urmă însă fu introdus obiceiul de a se aduce episcopul cel noŭ în carăta Curții. Tot în Spătărie se face ceremonia de recunoaștere și întărire. Vistierul-cel-Mare dă mantia și Vodă cîrja, pe care o aduce cu capul gol și o dă sărutînd mîna păstoruluĭ sufletesc. Ceva din acest obiceiŭ a rămas și până în zilele noastre. Și la sfințirea de bisericĭ, Domnul e poftit une orĭ, și iea parte, îndeplinind funcțiune de archiereŭ, ca vechiĭ Cesarĭ bizantinĭ.

Din cînd în cînd, se daŭ vînătorĭ marĭ. Cele simple se par nevrednice de un stăpînitor și, cînd, de la 1709 până la 1713, Carol al XII-lea, marele rege al Suedieĭ, «Svedul», e lîngă Bender, cu ceilalți fugarĭ aĭ oștiriĭ sale învinse, aĭ noștri își lămuresc cum se poate ieși cu așa de puținĭ tovarășĭ numaĭ prin necunoașterea din partea luĭ a obiceiuluĭ

acestor locurĭ. Odinioară Domnii, cînd nu aveaŭ războiŭ, străbăteaŭ, cu ostașiĭ, țara în lung și în lat, prigonind dobitoacele și miluind cu dreptate bună pe oamenĭ. Acuma e hotărît că vînătorile de etichetă nu se cuvin a se face decît înnaintea celor patru posturĭ. Miĭ de țeranĭ sînt aduși pentru a stîrni vînatul și a-l ucide: doar așa făcea la Turcĭ Sultanul Mohammed al IV-lea care a venit, la 1672, și la noĭ, în Iașĭ, privit slobod, după dorință, de femeile și fetele mahalalelor, ieșite între florĭ la fereastră! Un preț e pus pe orice cap de fiară saŭ de sălbătăciune: 25 de aspri iepurele, 60 vulpea, 80 rîsul, un leŭ mistrețul, un galben ursul. Sînt de față toțĭ boieriĭ, pe cari i-a chemat Domnul, și, la o vînătoare de după Crăciun, prin 1760, se înșiră în program Marele-Armaș, Marele-Păharnic, Marele-Comis, Marele-Căpitan de darabanĭ, Marele-Stolnic, Marele-Medelnicer, maĭ multĭ boierĭ de a doua treaptă și a treia, vătafiĭ de aprozĭ și de copiĭ, mazilĭ, armășeĭ, păhărniceĭ și multă gloată. Vînatul se împarte între vînătorĭ; pieile și blănile le ieaŭ *paciĭ*, ce încunjură pe Domn. De sigur că se făcea tocmaĭ în acest chip pe vremea aceluĭ nesățios Nemrod otoman care nu maĭ putea vîna alțĭ dușmanĭ.

Cînd pleacă la războiŭ saŭ în cercetarea hotarelor, cînd trece de la o Capitală la alta, Domnul desfășură o strălucită pompă, pe care abia ni-o putem închipui astăzĭ. Merg, pe vremea luĭ Vasile Lupu, 3.000 de călărĭ, 2.000 de pedeștri. Vodă are înnaintea luĭ cele două tuiurĭ: sulițĭ avînd în vîrf semiluna, un glob și o coadă de cal, semnul orîcăriĭ dregătoriĭ la Turcĭ. Urmează fiiĭ luĭ, dacă-ĭ are și sînt cu el. În veșminte strălucite, călătorește stăpînitorul însușĭ; paicĭ pe jos încunjură calul, cu mîna pe gîtul luĭ; comișeĭ, vre-o douăzecĭ, aŭ părul lung, haine roșiĭ cu stele de argint aurite în el; cu dînșiĭ împreună merg vătafiĭ. Postelnicul, cu toiagul de argint, stă gata să primească poruncĭ. Spătarul e în urmă, cu armele Mărieĭ Sale; sabia de tăiat și buzduganul de strivit. Copiiĭ de casă, păhărniceiĭ, stolniceiĭ — slujbașĭ tinerĭ — zburdă acum, înna-

intea mareluĭ steag al Domnieĭ, dat de Sultan. Tabulhanaua cîntă saŭ, cum se zicea pe atuncĭ, cu atîta dreptate, *bate*. Boierĭĭ, îmbrăcaţĭ cît maĭ bogat, merg după rangul lor. După eĭ se duc *şătrile*, corturile, supt porunca Mareluĭ-Şătrar, care comandă şi tunurile. Zece, douăsprezece miĭ de oamenĭ, grosul oştirĭĭ, se desfăşură, în destul de bună rînduială, pe urmă. De o sută de orĭ maĭ mulţĭ, de o sută de orĭ maĭ multă bogăţie, mîndrie, putere, — şi aĭ înnainte alaiul împărătesc al Padişahilor aceluĭ timp.

Dar, la orice mişcare prin oraş, Domnul nu poate merge singur şi nu poate atinge pămîntul : trebuie să fie călare şi încunjurat. Aceasta se vede necontenit, de la Ştefan Tomşa al II-lea (1611-5), care aleargă în veşminte roşii cu buzduganul în mînă, între 500 de puşcaşĭ, până la Fanarioţĭ, cari trec în mijlocul unuĭ buluc de Arnăuţĭ sălbatecĭ. Gaşpar-Vodă Gratiani întră în tabăra polonă la 1620 între o sută de ostaşĭ pe jos. Îl încunjură maĭ de aproape şeptesprezece satîrgiĭ (halebardierĭ) bărboşĭ, şese Armaşĭ cu cizmuliţe galbene, lungĭ haine roşiĭ şi işlice de urşinic galben, puse la o parte şi împodobite cu steluţe de argint; tolbe atîrnă din largile cingătorĭ de argint; arcele sînt prinse de umăr, împreună cu buzdugane argintate. Cît priveşte pe Domn, calul săŭ pag are friie de argint suflate cu aur, late de treĭ degete şi bătute cu pietre scumpe. Veşmîntul săŭ, de brocard de argint-albastru, se coboară până la glesne; peste dînsul e aruncată o îndoită mantie de catifea roşie blănită cu samur; la fel e cuca. Şeaua roşie, de Persia, are coburĭ şi scărĭ de argint aurit, şi de la dînsa atîrnă scumpul buzdugan.

Înnaintaşul luĭ Gaşpar, pomposul Radu Mihnea, Raducel-Mare al preoţilor şi cărturarilor, iniţiatorul nostru în tainele eticheteĭ neo-bizantine a Turcilor, îşĭ îmbrăca până şi aproziĭ de Divan cu urşinic, blănĭ de jder şi vulpe de Mosc la cabaniţă. Era, scrie Miron Costin, «de tot zburdată podoaba Curţiĭ», şi Domnul nu suferia nicĭ la boierinaşĭ «haine cevaşĭ proaste».

Orice mişcare a Domnului e deci un fel de serbătoare a ochilor, o bucurie a mulţimilor. Cu atîta măcar, şi în cele mai rele vremuri, se crede el dator faţă de poporul care plăteşte această plăcere a ochilor săi.

VIII.

Petreceri de familie.

Un alt şir de petreceri sînt acelea pe care le cerea viaţa de familie, foarte strînsă, foarte unită şi iubitoare pe acele timpuri.

N'avem ştiri asupra botezurilor de odinioară. Se vede însă că ele erau mult cercetate şi împodobite cu ospeţe. Naşul dăruia adese ori moşii întregi finului, pe care-l privia ca pe fiul său.

La nuntă se întîlnesc toate datinile poporului, înfrumuseţate prin bogăţie şi putere la clasele stăpînitoare. După înţelegerea cu peţitorii —, căci tinerii se căsătoresc, dar nu se cunosc, decît doar din fugă, până ce femeile de casă ascund pe mireasă de lacoma căutătură a mirelui, şi o răpesc cu ele; dacă se vor iubi, se vede pe urmă —, o Duminecă e hotărîtă pentru serbătoare. Cu trei, ba chiar şi cu şepte zile înnainte, încep însă ospeţele, de-o parte pentru bărbaţi, de alta pentru femei; şi o casă de socri şi cealaltă sînt îndatorite la aceasta şi caută a se întrece. În toate aceste trei zile, lăutarii cîntă 'n zori la fereasta mirelui şi la fereasta miresei. Cînd vre-o nuntă domnească e să se facă la ţară, se gătesc «divanuri, case, cerdace», aşa încît un nou sat parcă răsare în mijlocul cîmpului.

Vineri şi Sîmbătă, sînt mese mari. Persoanele poftite, şi mai ales femeile, aduc multe, felurite şi adese ori scumpe daruri, pe care le poartă în urma rădvanelor un întreg şir de slugi. Anume: «vre-un berbece viu adus după gît», miei în braţe, cobiliţe cu găini, curcani, gîşte, raţe, buţi de vin, coşuleţe cu colaci şi coşuleţe cu poame, — şi unele şi al-

tele acoperite cu «fachiole» saŭ mărămĭ de mătasă cusute cu florĭ în cele patru colțurĭ, articol de modă constantinopoliteană, cu care dăruiesc Sultanele.

Ospățul, în casă orĭ în grădină, se dă după datinile celuĭ de la Curte, pe care-l cunoaștem. Țiganiĭ cîntă necontenit. Cîte uń pehlivan saŭ caraghios, Turc de neam totdeauna, saŭ «Harap», bucură pe ceĭ de față prin isprăvile, schimele și vorbele luĭ, de care se putea înroși orĭcine nu știa că la o zi mare se iartă și prostiĭ de astea. Ca să-șĭ poată face cineva o părere despre meșteșugul lor, care nu putea să lipsească la nicĭo nuntă de samă, lăsăm să urmeze descrierea pe care o dă un privitor uimit, Constantin Căpitanul Filipescu, care vorbește în Cronica sa despre logodna luĭ Ștefan fiul luĭ Radu-Vodă Leon cu Catrina luĭ Duca-Vodă din Moldova:

«La care logodnă aŭ fost aicea în țară cu mare veselie: aŭ făcut multe ospețe, multe jocurĭ; care se potrivia cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strîns-aŭ toată boierimea țerii cu toate jupănesele, și aŭ întins corturile în deal de spre Mihaĭ-Vodă, în drumul Cotrocenilor: acolo făcea' ospețe în toate zilele. Adus-aŭ pehlivanĭ de ceĭ ce joacă pe funiĭ, și de alte lucrurĭ: adusese și un pehlivan hindiŭ harap, carele făcea jocurĭ minunate și nevăzute pre locurile noastre: iute om era, și vîrtos. Lîngă altele, de nu le putem lungi, făcea acestea maĭ ciudat: punea de rînd opt bivolĭ și se răpezia iute, și, sărind peste eĭ, se da în văzduh peste cap, și cădea în picioare de ceia parte. Alta, un cal domnesc, gras, mare, îșĭ lega chica de coadă-ĭ, și-l bătea Comișelul cît putea, și nu-l putea să-l miște de loc. Alta, un copac mare din pădure adusese, și, înfipt, s'aŭ suit pe dînsul ca o maimuță; decĭ, după multe jocurĭ ce aŭ făcut sus în vîrfu-ĭ, s'aŭ slobozit de acolo cu capul în jos și aŭ dat în picioare. Alta, un tulpan lung de mulțĭ coțĭ, îl ținea' oamenĭ în mînĭ, cît era, și se răpezia iute, și mergea călcînd pe tulpan, și nu se afunda. Alta, se prindea' mulțĭ oamenĭ cîte doĭ în mînĭ, și făcea' chip ca de o bute

cu mînile, și maĭ lung, și se răpezia iute, și intra cu capul prin gaura aceia, și nu-l simția' oameniĭ, și de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ținem minte.»

După al doilea rînd de bucate, mirele-și alege *călțunarul:* el va merge în casa mireseĭ pentru a-ĭ duce *călțuniĭ* de mătasă albă cu florĭ și mărgăritare, precum și unișlic cu pietre scumpe, un inel și o salbă. Țiganiĭ cîntă înnaintea luĭ, mireasa-l primește în cămara unde ea stă la o parte de veselia zgomotoasă a ospățuluĭ din casa eĭ; la dreapta și la stînga-ĭ se află cîte șese prietene, cu rețele de mărgăritare în cosițe. Îndată ce darul a fost primit, solul e răpit în odaia unde se petrece, și aicĭ trebuie să bea atîta timp cît se închină, de unul și de altul, în sănătatea luĭ. Trebuie să fie om tare ca să se poată întoarce singur acasă.

Mire cuișlic de nuntă.

La rîndul săŭ, cu alțĭ lăutarĭ, mirele pleacă, pe jos, între prietenĭ, și merge la nun, țiindu-șĭ capul descoperit pe stradă. Darul pe care-l aduce celuĭ ce-l va cununà a doua zi, e un rînd de blănurĭ și un covor.

A doua zi drumurile ce unesc cele două case și acelea ce duc la biserică sînt împodobite cu brad. Pe această cale de veșnică verdeață merge mirele, cu o întreagă ceată de tinerĭ împodobițĭ, prietenĭĭ și tovarășĭĭ săĭ de vrîstă. Cîțiva Seimenĭ în haine roșiĭ sînt ceruțĭ de la Vodă: eĭ deschid alaiul. Mirele poartă veșmîntul săŭ cel maĭ scump, cu dulama de blană aruncată pe umăr; surguciul flutură deasupra șișliculuĭ. Caĭĭ strălucesc de aur și de pietre scumpe.

Se merge întăiŭ la nun, care se alipește la acest alaiŭ vesel, călărind, cît de bătrîn să fie, la dreapta mireluĭ. Nuna, care a venit în trăsură cu șese caĭ, așteaptă în casa mireseĭ, unde încă de dimineață fete maĭ sărace, din ve-

cinĭ, joacă necontenit hora. Mirele rămîne în mijlocul curţiĭ, şi îndată nuna, urmată de nun şi de toţĭ nuntaşiĭ, se scoboară din cerdac, aducînd mireasa, a căriĭ faţă e ascunsă de un lung văl de mătasă cusută cu florĭ. Acum şi mirele, întorcîndu-ĭ înnapoĭ spre casă, merge şi înnăuntru, ca să asculte *oraţia* urărilor şi luarea de rămas-bun în mijlocul lacrimilor:

Lado, lado, nu maĭ plînge,
Că la maică-ta te-oiŭ duce
Cînd a face plopul pere,
Şi răchita vişinele,

— zic lăutariĭ.

Iarăşĭ alaiul se alcătuieşte pentru drum. Ca pe o pradă, mirele viteaz duce în rădvan pe mireasă: cînd ea suie scara, nuna, care o întovărăşeşte, zvîrle un covrig şi un păhar cu vin; înnaintea mireluĭ, ca altă urare de bielşug, s'a vărsat o cofă cu apă. Seimeniĭ roşiĭ strălucesc în frunte, surguciurile războinice flutură, scînteĭ se desfac din nenumărate juvaiere: Ţiganiĭ, neobosiţĭ, cîntă.

În biserică, banĭ, de aur saŭ de argint, sînt aruncaţĭ pe covorul ce s'a întins pentru ca să îngenunche miriĭ. O ploaie de monede, de cofeturĭ, de nucĭ, de castane, cade asupra celor de faţă, — e sămănătura prevestitoare de bielşug: o plăteşte nunul, care are şi grija covoruluĭ, a făcliilor, a şliculuĭ de ginere. Dacă e o nuntă domnească, ea se mîntuie aicĭ la biserică, în pocnete de puştĭ şi tunurĭ.

Urmează cel din urmă şi maĭ mare ospăţ, la mire saŭ la socri. Danţul începe 'n casă, trece 'n curte şi se întinde une orĭ pe stradă: două şirurĭ împodobite îşĭ staŭ faţă în faţă şi bat pămîntul în horă, mişcîndu-se cînd la dreapta, cînd la stînga. Şirul bărbaţilor are în frunte căpetenia joculuĭ, un bătrîn boier, cu toiagul în mînă; apoĭ vine nunul şi, în al treilea rînd, mirele: între femeĭ stă în frunte nuna, avînd lîngă dînsa mireasa.

Cîte o nuntă mare ţinea două şi chiar treĭ săptămînĭ, cu masa întinsă 'n fiecare zi, de dimineaţa pănă sara. Cînd se face ziuă, bucătariĭ aduc un cocoş fript cu pene, şi unul

din eĭ cîntă *cucurigu* supt masă. Dar a doua zi se începe lunga petrecere a unor timpurĭ sănătoase și voioase.

În Moldova, încă de Duminecă se face cetirea foiĭ de zestre; ea cuprinde moșiile, vitele, tot temeiul gospodărieĭ și cele maĭ scumpe podoabe, care trec decĭ, fără a se învechi, din neam în neam. Într'o foaie din 1678, găsim astfel, ca îmbrăcăminte: paccele de sobol, sucne de șahmarand și tabin, de atlaz, de hataiă, de adamască, tămbare și habacie de șahmarand, năfrămĭ de mînĭ (ștergare), năfrămĭ de brîŭ (basmale, batiste), cămășĭ «cu sîrmă» (fir) și «cu mătasă», cămășĭ de «feredeŭ» (saŭ de baie), brîie. Apoĭ, albiturĭ: peșchire de mătasă roșie cu fir, șervete «cu fir» și «cu mătasă», cearșafurĭ tot «cu fir» și «cu mătasă», perne «de urșinic cu fir», pilote de atlaz, plapome de șahmarand, poloage «de aclaz cu fir». Juvaiere de tot felul: salbe, lanțurĭ, brățărĭ, sarje, inele, lefturĭ, «gherdane de coral», cununĭ de aur cu pietre scumpe, tecĭ și *cepce, coboace*, cățuĭ de afumat, «ploscuțe de apă de trandafir». Ca unelte casnice, cîteva de metal, pe atuncĭ foarte scumpe: «lingurĭ de argint poleite», piuliți de Brașov, tot poleite, talere (puteaŭ fi de argint saŭ cositor). Nu lipsesc covoarele persane. În sfîrșit, sînt darurile *voinicești* către mire: rafturĭ, săbiĭ, caĭ de călărie, telegarĭ pentru rădvane, hamurĭ, cuhniĭ și rădvane.

După cetirea actuluĭ, soțiĭ plecaŭ în «cale albă». În Joia următoare, părinții mireseĭ vin de-ĭ văd în «calea pre mare», și tînăra soție-ĭ primește întăia oară cu mărama albă pe cap.

În Țara-Românească, ospățul de Duminecă se dă în casa mireluĭ. Lunĭ, el pleacă la nun, ducîndu-ĭ vutcă și cofeturĭ. Întorcîndu-se acasă, află aicĭ și pe părinții soțieĭ luĭ, și îndată, cum staŭ la masă, numaĭ eĭ patru, lăutariĭ vestesc sosirea talerelor, păharelor, mărămilor, a gospodărieĭ întregĭ. Hainele și juvaierele, mobilele, am zice — așa de puține! — aŭ sosit încă din ajun, odată cu sara.

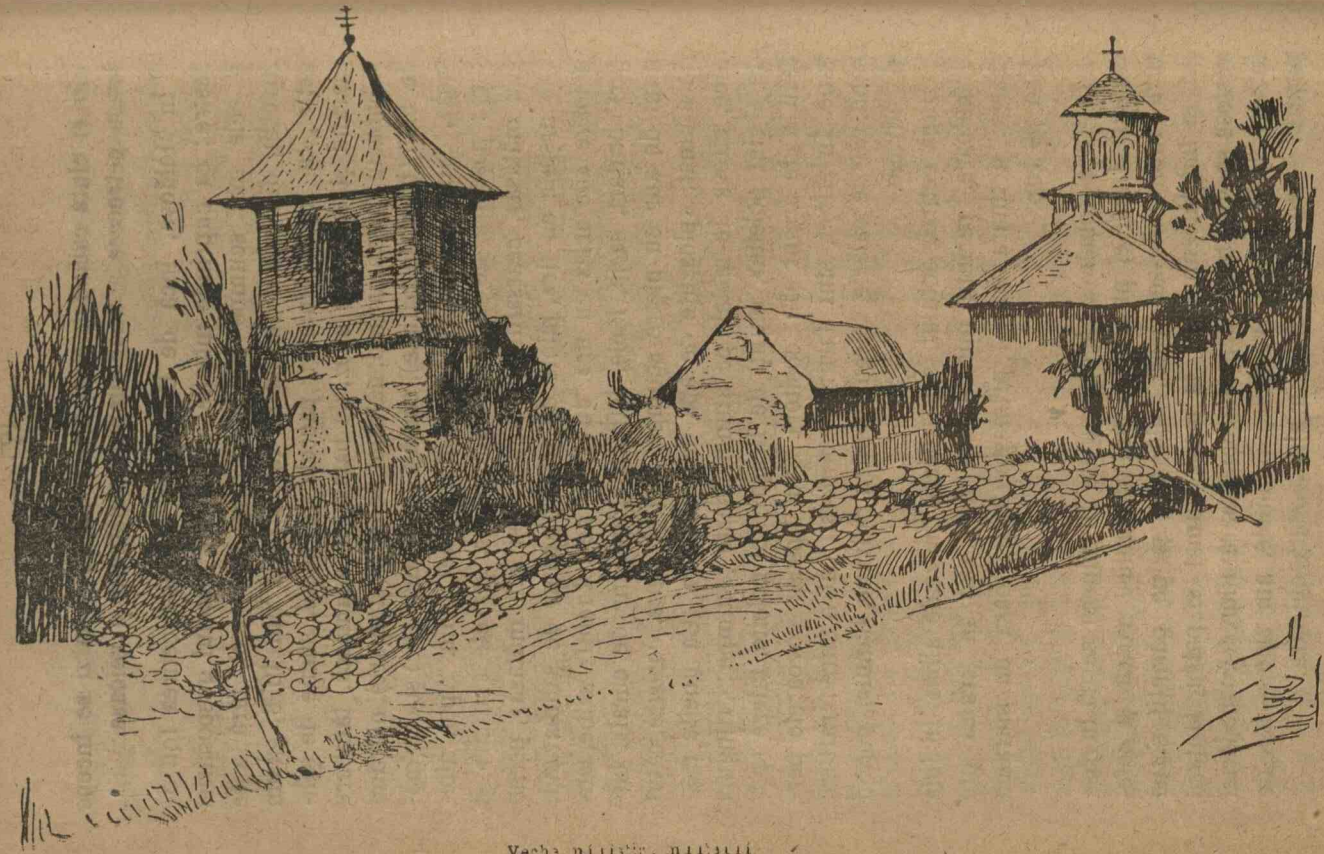

Veche mănăstire, mănăstirea

Maĭ rămîn «calul de ginere» şi rădvanul, care se dăruiesc Joia, cînd ceĭ doĭ tinerĭ prînzesc întăia oară la aceiaşĭ, părinţĭ aĭ nevesteĭ.

Alaiurile de îngropare întreceaŭ şi ele cu mult obiceiurile simple, practice şi grăbite de astăzĭ. Moartea uneĭ rude domneştĭ aduce deschiderea maĭ tuturor închisorilor, o largă iertare pentru mîntuirea sufletuluĭ celuĭ răposat. Seimenĭ, dărăbanţĭ, Cazacĭ merg înnaintea lunguluĭ şirag ce întovărăşeşte pe acel saŭ aceia ce este să se îngroape. Trupul zace într'un sicriŭ descoperit, pe care-l încunjură rude, boierĭ de aceiaşĭ treaptă. Semnele dregătorieĭ, o sabie cu vîrful în sus, sînt duse înnaintea luptătoruluĭ şi a sfetnicilor. Ţigance plîngătoare, cu glas puternic şi putinţă de a născoci tot alte plîngerĭ, hrănesc jalea celor de faţă. Pomenile sînt cu adevărat măreţe.

Cît priveşte *doliul,* Nicolae Mavrocordat a mers după sicriul soţieĭ sale Pulheria în haine roşiĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ văpsesc numaĭ hainele vechĭ în negru. Şi caiĭ se îmbracă în negru, şi, ca să plîngă, li se ung ochiĭ cu ceapă. Pănă pe la 1700 se maĭ ţinea încă vechea datină ca aceĭ ce jălesc să meargă un număr de zile cu capul descoperit.

Şi ca adevărate distracţiĭ, vesele, fără scop serios saŭ trist, mărgenite în casă, ce era?

Foarte puţin şi foarte grosolan.

Am văzut ce eraŭ pehlivaniĭ şi pehlivăniile. «Represintaţiile» lor sînt însă numaĭ de zile marĭ. În celelalte, la serbătorile obişnuite, iată cam ce se născoceşte pentru plăcere:

E jocul *geriduluĭ* saŭ al disculuĭ, prin care călăreţiĭ cearcă să nemerească ţinta cu o mică suliţă de fier. Strassburg l-a văzut încă în Bucureştĭ la 1632, dar nu fu cultivat multă vreme. El se părăseşte la Bucureştĭ cînd se uită la Constantinopol, odată cu Sultaniĭ din întăia jumătate a veaculuĭ al XVII-lea cari făceaŭ minunĭ cu săgeţile

lor ce străbăteaŭ cele maĭ puternice scuturĭ. Domnul răsplătia cu darurĭ pe aceĭ ce nemeriseră.

E apoĭ jocul *banuluĭ*. Un Ţigan dat pe faţă cu funingine vine în odaia de oaspeţĭ şi, cu mînile la spate, cearcă să iea nişte gologanĭ ascunşĭ într'o grămăgioară de făină. Cine nu poate, face loc altuia, tot Ţigan şi tot uns cu funingine. Alte orĭ, paniĭ sînt lîngă o lumînare aprinsă, cu saŭ fără făină împrejur.

E în sfîrşit jocul *oului*, care atîrnă de o sfoară şi pe care Ţiganul trebuie să-l iea fugind.

Şi atît.

IX.

Noua influenţă turcească.

E puţin de adaus în ceia ce priveşte noua influenţă turcească, şi iată de ce.

Ea atinge numaĭ viaţa acelor cari trăiesc în strînse legăturĭ de toate zilele cu răspînditoriĭ eĭ. Boierimea care nu stă la Curte capătă maĭ puţin această nouă spoială străină. Dincolo de margeniile boierimiĭ, ea nu se simte de loc.

În ce stă această influenţă?

Ea nu priveşte datinile de familie, care până tărziŭ rămîn acelea pe care le-am schiţat maĭ sus. Dar ea îmbogăţeşte, ca lux, ca felurime de amănunte, ceremoniile, alaiurile oficiale. Slujbaşiĭ sînt maĭ mulţĭ, şi numele turceştĭ ale celor noĭ dintre dînşiĭ: *muhurdarĭ*, *divictarĭ*, arată de unde s'a făcut împrumutul. Costumul turcesc, viaţa sedentară, molatecă a Turcilor, desăvîrşita zăvorîre a femeilor parcă trebuie să învingă.

Un alaiŭ din această vreme e ceva maĭ încărcat, dacă nu maĭ bine orînduit decît alaiurile vechĭ. Măreţia de altă dată s'a mărginit acum numaĭ la pompă, şi aceasta trebuie să fie decĭ orbitoare. Pe la 1820, popasul Domnuluĭ la Văcăreştĭ e o ceremonie deosebită, la care ieaŭ parte şi toţĭ episcopiĭ. Cînd se face întrarea în oraş, Aga merge în

frunte, cu podarii, breslele (ca la Constantinopol, din cele mai vechi timpuri), Arnăuții. Vornicul de oraș își aduce zapciii, apoi pe negustori, pe crainici sau telalii și pe judecătorii starostiei. Cu Hatmanul trec zapciii de Divan și Aproziii. Lîngă baș-beșleaga — care poruncește *beșliilor*, ostașii de poliție turcești — e Portarbașa, cu portăreii beilicului — gazda Turcilor — și toată Turcimea cealaltă. Spătarul duce, între rămășițele Seimenilor, tuiurile, care sînt trei, dar nu fac cît cele două de odinioară. Armașul are cu el nu mai puțin decît 500 de lăutari, cîți sînt de toți în oraș. Vin doisprezece cai domnești și Comisul. Boierimea trece, cuișlicele umflate pe cap. Secretarul turcesc al Domniei, Divan-Efendi, merge în același rînd cu beizadelele. Iarăși apare fantoma Domnului trecător între peici, pe calul *tablabașa*, supt steagul Sultanului. Spătarul ține sabia cu topuzul și, ca la Constantinopol, Camărașul-cel-Mare aruncă parale prostimii. Tot la Constantinopol, se face, ca semn de veselie, un *curban-bairam*, o jertfă de berbeci, și aceasta chiar la ușa bisericii, unde a fost miruit beiul, «Curtea Veche». Întovărășită de Vornicul ei, care se chiamă acum Vornicul haremului, Doamna se învrednicește de același fel de cinste. Și mehterhaneaua cîntă!

Se mai văd înnoiri și în jocuri. S'a mîntuit acum cu hora de la Curte; o bucată de timp, nu se mai dănțuiește acolo, femeile neputînd să vadă alți bărbați decît pe ai lor și rudele lor bărbătești. Țiganii ca ai lui Brîncoveanu nu-și mai pîrlesc părul și sprîncenele. Jocuri curat turcești se întîlnesc însă, fără ca pentru aceasta ele să fie mai presus de vechile țigănii. «Giurgina», care se cînta la Curtea lui Nicolae-Vodă Caragea, pare să nu fi fost altceva decît o grosolană necuviință: avea însă darul de a însenina pe bătrînul stăpînitor, care-și făcuse mai toată viața în Constantinopol. Măria Sa mai găsia plăcere și în jocul păpușilor. În sfîrșit, o «trupă» de ceauși și alți slujitori greci ai Domniei, îmbrăcați turcește și chiar europenește, veniau după

masă, pe o scenă improvisată, ca să spuie giumbușurĭ în bucățĭ de frase luate din toate limbile.

La 1784, decĭ supt Domnia aceluiașĭ Nicolae Carageà, care era încîntat de păpușĭ, de *giurgina* și de «teatrul» ceaușilor, un călător, de neam nesigur, dar care scrie în franțuzește, Petty, cunoscut al poetuluĭ Văcărescu, petrecu cîteva zile la Bucureștĭ, și el povestește astfel cel d'intăiŭ bal românesc, românesc curat — și nu rusesc saŭ nemțesc, dat de ofițerĭ străinĭ pe pămîntul nostru —, despre care avem știință până acum:

«Ierĭ seara, am fost la un bal dat pentru nunta unuĭ boier. Sala era plină de lume. Eraŭ multe doamne îmbrăcate grecește și românește, găteala lor era foarte bogată și bine împodobită cu diamante și alte pietre scumpe. Totul îmĭ pare o magie. Totul era pentru mine o altă lume. Fiecare lucru era noŭ, și mi-a plăcut. Nevasta mea și fiica aŭ jucat menuetul și apoĭ cadrilurĭ, destul de răpede. Pot să te asigur că nu mă puteam ținea de rîs văzînd pe domniĭ ceia cu bărbile lor siliți să urmeze dantul după măsura pe care o dase soția mea. La urmă, Grecoaicele se încălziră așa, încît puteaŭ să joace ca Englesele. Totul era vesel, totul în deplină înțelegere. A fost un supeŭ, și apoĭ s'a început iarăși balul, care a ținut până la miezul nopțiĭ.»

Astfel de constatărĭ fac de acum înnainte toțĭ călătoriĭ ce vin pe la noĭ. Maĭ trec abia zece anĭ și pentru întăia oară niște Italienĭ fac cererea de a li se îngădui să *joace* la Bucureștĭ: dar eĭ veniseră în timpul războiuluĭ celuĭ noŭ, pentru ofițeriĭ rușĭ. Cererea nu se prinse. În noul războiŭ din 1806-12, actorĭ rușĭ joacă la Iașĭ, supt conducerea Italianuluĭ Maggi, în casele *clubuluĭ* ofițeresc. După 1812, *clubul* din Bucureștĭ rămîne, și încep represintațiĭ de teatru german cu vre-o sută de spectatorĭ obișnuițĭ. Ba chiar o trupă de operă italiană cîntă acolo până la iscarea tulburărilor din 1821.

După întoarcerea boierilor asemenea petrecerĭ se făcură

şi maĭ dese, şi la 1826, în ajunul altuĭ războiŭ, care întări datina petrecerilor occidentale, o companie francesă se întîmpină în Iaşĭ; unul din afişurile eĭ zicea aşa: «După cerire: Compania franţozască va avè cinste astăzĭ, Joĭ, în 17 Fevruarie, o mare arătare de meşteşugurile lor şi o mare arătare cu pantomină de scoborîrea luĭ Ploton *(sic)* în iad. Duminecă, va fi o mare arătare cu pantomina italienească». E cel maĭ vechiŭ afiş românesc de teatru ce se cunoaşte, şi e ilustrat!

X.

Pătrunderea obiceiurilor sociale din Europa.

Iată acum vremea nouă, adusă de ocupaţiile străine şi de legăturile cu Europa.

Lăsînd neatinse ceremoniile de Stat, serbările bisericeştĭ şi, în parte, datinile de familie, această înrîurire apuseană, «evropienească», ziceaŭ strămoşiĭ, înlătură foarte repede o viaţă de societate aşa de puţin desvoltată în ceia ce priveşte plăcerile propriu zise şi puse în locul eĭ obiceiurile pe care le răspîndiseră, timp de două-treĭ veacurĭ, Curţile moderne.

N'am putea spune cînd anume Domniĭ şi boieriĭ romînĭ din veacul al XVIII-lea se supuseră acestuĭ curent noŭ, dar biruinţa luĭ apropiată putea să se prevadă încă de prin aniĭ 1760-70, cînd formele francese prind a ne ispiti şi cîştiga, odată cu sosirea dascălilor de franţuzeşte — un Carra, un Ledoulx — pentru copiiĭ de boierĭ şi cu fiinţa la noĭ, timp de zecĭ de anĭ, a ofiţerilor armatelor de ocupaţie, ruseştĭ şi austriace, care introduc alte jocurĭ de noroc decît «ombra» şi cele obişnuite la Turciĭ din veacul al XVIII-lea, introduc însă şi berea, «holerca franţuzească», licherul, ospeţele cu furculiţe, supele, prăjiturile apusene, iar, pe lîngă acestea şi maĭ ales, danţurile cele nouă şi un

sistem până atunci necunoscut de a face curte fără lăutari la poartă cu învoirea viitorului socru.

Introducerea epitropiei consulilor europeni după pacea de la Cuciuc-Cainargi corespunde iarăşi cu începutul acestei noua viețe sociale. Călătoriile tot mai dese în Apus îşi aŭ şi ele partea lor: măcar pribegia înnaintea Turcilor face să se cunoască moda europeană în orașele ardelene de graniță, Sibiiul şi mai cu seamă Brașovul.

În 1773, cînd regele Romanilor Iosif veni la Brașov, unde eraŭ grămădiți pribegii munteni, el dori să-i vadă şi-i pofti la o «assemblée», care se ținu în casa generalului de acolo: jupânesele vor fi venit numai cu oarecare sfială şi vor fi fost uimite văzînd că Iosif stă de vorbă cu dînsele.

Cel d'intăiŭ boier romîn care merge la băi în străinătate e Barbu Ştirbeiŭ de la 1796. El află prin orașele mari ce străbate, şi la Carlsbad, unde se oprește așa de mult, încît biata lui cocoană de-acasă, buna Vorniceasă Catinca, nu ştie cum să-l mai aducă înnapoi din acea depărtată străinătate unde-i trimete cizme, papuci şi islice după datină, tot chipuri şi lucruri care-l ispitesc şi-l subjugă. Tot «oameni mari», «evghenişi» cu sutele, «prinți» ori «prinţipi» cu «prinţese», «duchi» cu «ducheze», «feţagmaisteri» (Feldzeugmeister), «miliorți englesi» «înbasadori» saŭ «anbesadori», «ghinerali» cu titluri de «Ecselenția Sa», «ghinărărese», «grofi» şi «grofoaie», «baroni», «cavaleri», «siniori» medici şi «madame», care-l țin în gazdă, «domni şi doamne», «domnişoare». La «comèdie» în «carătă», ca la Pesta, a mers poate şi acasă, pe vremea Rușilor ori a Nemților, cînd va fi luat parte şi la baluri, la jocuri de noroc, la «mîncări» aproape de ziuă, dar de sigur că niciodată ifosul lui de boier mare nu s'a înjosit să facă în Bucureşti «spațiri pă la grădini unde sînt musici». Ştiind ceva italieneşte şi avînd tălmaciŭ la îndămînă, nu se «discolipsia», avea mai puțină

greutate pentru a se înțelege cu acești oamenĭ bogațĭ în complimente și amabilitățĭ și, în veacul prieteniei, bucoșĭ de-a căpăta un cunoscut în Valahia orientală unde era să se întoarcă Vornicul nostru. «Zic dumnitale», mărturisește el în toată curăția cugetuluĭ săŭ, «că așa traiŭ n'am trăit de cînd sînt!» Însemnînd în «cărindariŭ» pe toțĭ acești noĭ prietenĭ, el strigă și a doua oară: «și adevărat că este fericită viață să trăiască cineva și într'aceste locurĭ!».

Iar peste vre-o zece anĭ, la 1813, după Revoluție, Logofătul Dudescu, aproape cu totul ruinat, lua, ca ultimă mîngîiere, același drum al Apusuluĭ, cu doisprezece Arnăuțĭ după carătă, cu dulcețile 'n bagaje, cu pastile de Seraiŭ în buzunarele anteriuluĭ și cu șalurĭ de cașmir la mijloc, bune de dăruit frumoaselor doamne, curioase și harnice la rîs, din «Imperio».

La școala Ursulinelor din Sibiiŭ, începeaŭ să vie, pe la 1800, fete de boierĭ muntenĭ, în rochiĭ de «tulpan» și în «gevrele», împodobite cu șalurĭ «chismerĭĭ», din care se făceaŭ darurĭ și vre-uneĭ maice catolice, vre-uneĭ «mater» care se îngrijia în deosebĭ de progresele școlăriței din «Valahia». Marița se prefăcea răpede în Mimi, urmînd însă și maĭ departe a face mutre, a pîrî și a minți, a se murdări și strica hainele, a da cu picioarele și cu coatele, a batjocuri, a țipa ca la Țigance, și chiar a se tăvăli pe jos. Călugărițele-ĭ puneaŭ corset, căcĭ avea altfel, după părerea lor, «un pîntece enorm», o învățaŭ franțuzește și nemțește — de la colegele unguroaice, «grosolane», scrie o profesoară, deprindea și ceva ungurește —, și-ĭ dădeaŭ lecțiile neapărat de «clavir și jocurĭ», pe care trebuia să le «metahirisească» neapărat, și de «cusătură». Trimețînd galbenĭ și șalurĭ, tata de-acasă cerea ca «broasca» luĭ să fie «otcîrmuită» bine, așa încît «să părăsească orice nărav firesc», acesta fiind și scopul pentru care o «înstreinase», ca să se poată «îndăstula dă bucurie, auzind că o laudă lumea dă procopsită și îm-

Îmbrăcăminte temeiască, pe jumătate după moda apuseană, pe la 1800.

podobită cu toate cele bune lucruri»; nemțeasca nu e de «atita ananghi», «ungurească nu face trebuință», dar fără «franțuzește» și fără «clavir» nu se poate «politefsi» cum se cade o fată de boier după moda nouă.

O Casă de negoț anume, marea Casă ardeleană a luĭ Hagi Constantin Pop din Sibiiŭ, însurat cu o fată de boier din Oltenia, trimete încă de prin aniĭ 1770 celor bogațĭ și de bun neam din cele cincĭ județe fel de fel de lucrurĭ nouă, din întrebuințarea cărora se vădește europenisarea treptată, — întâiŭ, firește, curat formală, a țerilor noastre.

Ca modă, apar «mănușile femeieștĭ», albe, albastre, pe care mamele jupăneselor din această vreme nu le văzuseră decît pe mînile vre uneĭ rarĭ călătoare străine orĭ pe ale femeilor de consulĭ și de funcționarĭ aĭ consulatelor. În coafura meșteșugită a capuluĭ — s'aŭ dus vechile mărămĭ pentru neveste — sînt înfipte «părechĭ de pene» de felurite «forme». La piept se poartă «basmale». Femeile se apără de ploaie și chiar de soare cu «cort nemțesc», sau «umbrelă», de și nu merg încă pe jos decît la coborîrea din trăsură, care începe a fi «modă de Beciŭ». Evantaliul apare supt numele, curînd părăsit, de «apărătoare». «Pantofiĭ» sînt ceruțĭ de toată lumea și se caută să fie «pe picior». «Strimfiĭ» nemțeștĭ înlocuiesc «călțuniĭ» lucrațĭ trainic de casă. «Apa de obraz», «lavanta» înmpodobește «toaleta», se comandă maĭ ales «cea care aŭ ieșit acum»; săpunurĭ «pentru spălat cocoanele pe obraz» sînt și ele de bun ajutor. Se comandă perucĭ, una, două, până la «50 de dramurĭ», «în două mînĭ», avînd părul «lung cu lung și scurt cu scurt», «după probă», «țesut ca orbota», și se atrage atenția să nu fie prea mare: «că, fiind atîta păr, se face capul cît o baniță, și este o batjocură prea mare»; «gherlanturĭ de florĭ» se poartă pe cap. Rochiile sînt de «croazele cu florĭ mărunte, și vărgate mărunțel», de «creditoriŭ», aŭ «orbote albe faine», «vaperurĭ».

În casă, aĭ cărĭĭ pereți sînt une orĭ căptușiți acum cu

«pînză de cea zugrăvită ca o materie», canapelele, «scaunele cu postav fiştichiŭ», mesuţele, rafturile de cărţĭ, pianele, mărunţişurile de pe etajere, încep să apară. «Canarĭ bunĭ, învăţaţĭ bine», cîntă în cuşte de metal aurit. Cînd e un «minavet», nu strică, maĭ ales dacă «demoazela» nu ştie din «clavir»: se maĭ încîntă oaspeţiĭ de plăcerile arteĭ! Boierul citeşte «gazeturĭ» şi «Viaţa Împăratuluĭ Bunăparte», fata, cocoana une orĭ, «Aventurile luĭ Faublas» orĭ *Corina* doamneĭ de Staël.

A primi cu căţelul în braţe, cu «căţeluşul flocos, cilibiŭ», «cu părul slobozit şi moale», pe care e frumos să-l strigĭ pe nume europene ca «Miliort», e o dovadă de eleganţă şi o plăcută «englengeà» orĭ trecere de vreme, pentru o «mamuzelă» de la Curte», o «damă mare», o «domniţă». Se caută însă ca «foarte să fie mic, încît să nu maĭ fie în toată Evropa maĭ mic decît acela».

Era nouă în viaţa de societate începuse de sigur şi, ea se desăvîrşi răpede. Supt acest raport, Apusul nu maĭ avea ce să ne înveţe.

La masă se văd «tacîmurĭ» după numărul de «personiĭ» invitate, «servisurĭ de porţulan». Tipsiile se pun pe «rogojioare» fine. Presentinul, orezul de Italia, untdelemnul de «Provenţia» şi de Lucca, orĭ «de Franţa», cîrnaţiĭ şi «salamiĭ» de Sibiiŭ, încep masa. «Sălăturile» nu pot lipsi. Ananasul, «noŭ soiŭ de poame», e adus la desert: se caută până la grădina Palatuluĭ Bruckenthal din Sibiiŭ.

Se bea, din «caranfeu» de «cristal» orĭ şi «urdinare», «Fruntineag» (Frontignan, vin «muşcat»), «Auspruh», «vin de Tocaia», «de Peşta», «de Şpania», Brăbănţel (de Brabant), «vin de Ren» (Rin) «rosol de Breslau», saŭ «de Franţa», — «vutcă» saŭ «rum» —, cu «pişcoturĭ». «Siropul de ponciŭ» e apreciat, ca şi şampania.

Un măreţ «aufsaţ de zahăr cu tot felul de figurĭ», «ca o dumbravă şi cu jigăniĭ, cum obişnuiesc de le fac, şi de argint» arată un ospăţ cu îngrijire pregătit pentru vre-un oaspete rar, om mare, cu prietenia preţioasă. Lămiĭ, por-

tocalĭ, «naramzĭ» în lăzĭ împodobesc sala de mîncare. «Socacițele», «bucătărițele», săsoaice, unguroaice, nemțoaice, bucătarii francesĭ sînt aduși cu preț mare, «din casă de boier, iar nu din cele de prostime».

În toate, «naimodul», «moda cea maĭ zarifă» biruiește, chiar cu întreaga risipă a averii. Nimenĭ nu vrea să se lase întrecut, și «Evropa» trimete din bielșug pentru toțĭ.

ADAUS.

Scene din viața socială de pe la 1770.

DINTR'UN DIALOG ROMÎNO-ITALIAN MANUSCRIPT.

Cocoane orĭ jupîne... Așa este; du-te afară și deschide obloanele, că voiŭ să văd, și eŭ pe sticlă de este adevărat... Apoĭ voiŭ ieși în rădvan... Voiŭ să mă scol, voiŭ să mă îmbrac; dă-mĭ papuciĭ, adu-mĭ din dulap o cămașă albă și o păreche de călțunĭ de bumbac. — Iată toate cele; îmbracă-te dar, cocoane, și eŭ, pînă te'ĭ îmbrăca, voiŭ face cafea, ceaiŭ, ciocolată.—Iată cafeaua, că e gata; o pofteștĭ cu lapte orĭ făr' de lapte? Chiamă pe bucătar să vie sus ca să-ĭ daŭ banĭ de cheltuială.—Iată-l la poruncile dumitale. — Na treĭ galbenĭ. Cumpără carne, pește, slănină, pătrunjel, ceapă, usturoiŭ, oțet, unt, untdelemn; maĭ pe scurt, ce trebuie ca să se facă un prînz bun... Cînd veĭ trece pe la Țigan, spune-ĭ să vie degrabă la mine, că am trebuință de dînsul, și du-te la cutarele și spune-ĭ să-ți dea o sticlă de vin franțuzesc, alta de holercă franțuzească și una de bere. Spune-ĭ să nu bănuiască că nu-ĭ trimet baniĭ, și-l voĭ plăti cît de curînd.—Aud. — Aide să mergem la cutarele jupîn. Bună-dimineața. — Acasă este stăpînul tăŭ?— Acasă.— Sculatu-s'a din pat?—Pănă acum nu s'a sculat,—după obiceiul săŭ.

[Îl poftește gazda la masă.] Măĭ Ioane, gata sînt bucatele? Pune masa, adă masa, șervetele, tingirile, furculițile, lingurile, cuțitele, și maĭ pe scurt ce este trebuitor. Adă bucate. Poftim, ședețĭ d-voastră, și Sfinția Ta blagoslovește masa. — Ciorba aceasta e bună, dar răsolul nu-ĭ fiert cum se cade.—Nu-ĭ nimica, cucoane, însă răsolul îĭ maĭ bun cînd nu-ĭ prea fiert.— Bine-mĭ pare că așa-l poftițĭ. —Mînîncă dumneta din limba aceasta sărată. — Adă un păhar de vin moldovenesc. Chiamă pe Petre ca să păhărnicească, pentru că tu veĭ aduce bucatele la masă. — Măĭ Petre, să viĭ, că te chiamă stăpînul. — Iată-mă, poruncește, stăpîne, ce pofteștĭ de la mine? — Șezĭ aicea ca să păhărnicești, aceasta va fi treaba ta. — Aide ospătațĭ d-voastră din maiul aista de vițel; iată zaharul și alămiia.

Aide să ne sculăm de la masă. — Să bem cafea; apoĭ vom grăi. — Ce să facem acum? Juca-vom aŭ vom merge la plimbare? Să mergem dar,

şi, după ce ne vom fi primblat, vom merge la cutare tractir, şi acolo vom găsi pe ofiţerĭ jucînd, cine la cărţĭ, cine la biliard.—Bună vremea, domnilor. Ce maĭ faceţĭ? — Mulţumim d-voastră. Sîntem sănătoşĭ, dar d-v. ce maĭ faceţĭ?—Care vînt v'a adus aicĭ?...—Măĭ Ioane, vin' de deschide poarta. De ce-aĭ inchis poarta aşa de vreme? — Cum de vreme? Este prea tîrziŭ, este maĭ că miezul nopţiĭ. N'aĭ auzit dumneata că aŭ cîntat cocoşiĭ? — Gătit-aĭ ceva de mîncat? — Bucătarul doarme; porunceştĭ să-l deştept? Ba nu; lasă să doarmă, şi eŭ voiŭ să mă culc pe nemîncate. Culcă-te şi tu, şi să dormĭ, dar mîne dimineaţă deşteaptă-mă de vreme. — Aud, cucoane, voiŭ să fac ce-mĭ porunceştĭ dumneata. — Bună seara, domnule. — Pe voie bună.

IV.

Femeile în cultura și literatura românească.

I.

Generalităţi. Doamne cu învăţătură până la 1600.

Femeĭ care să scrie, să «facă literatură», să alcătuiască povestirĭ orĭ să-şĭ arăte simţirea prin versurĭ, — era ceva cu totul imposibil în vechile zile ale neamuluĭ nostru. Faţă de femeie ortodoxia a fost mult maĭ puţin îngăduitoare decît catolicismul, cu fanaticul luĭ cult pentru Fecioara Maria, ocrotitoarea legiĭ creştine şi a bunilor cavalerĭ gata să se lupte şi să moară pentru credinţă. Între zidurile caseĭ ca între zidurile cetăţiĭ aŭ trăit fetele, soţiile Răsăritenilor veac după veac, fără o nădejde de îndreptare. Toată literatura bizantină, aşa de bogată, numără o *singură* poetă şi o singură păstrătoare a faptelor politice din Împărăţie, pe Ana, fiica luĭ Alexie Comnenul şi lăudătoarea în paginĭ de cronică a părinteluĭ eĭ.

Aicĭ a fost măcar cu putinţă să se ivească în veacul al IX-lea o cîntăreaţă ca Ikasia saŭ Kasia, care s'a mîngîiat în versurile sale că n'a putut fi, cum nădăjduise, tovarăşa de strălucire a unuĭ Împărat. O femeie cu ştiinţă de carte a fost şi Împărăteasa Irina, de loc din Atena, care a stăpînit la sfîrşitul veaculuĭ al VIII-lea şi la începutul celuĭ următor. Iar acea Ana, fiica Împăratuluĭ Alexie şi soţia Cesaruluĭ Nichifor Bryennios, învăţase destul de mult pentru a putea fi privită ca o podoabă a istoriografieĭ bizantine pe care a îmbogăţit-o scriind, cum s'a spus, foarte măiestrit viaţa părinteluĭ eĭ. Isteaţa fată de Împărat, crescută de o

mamă care cetia pentru plăcerea eĭ «Întrebările fisice» ale luĭ Maxim, ştia în acelaşĭ timp, filosofia, teologia, geometria, medicina şi chiar tactica, ba se pricepea şi în pictură şi, neapărat, şi în musică. Puţinĭ bărbaţĭ din Bizanţul acestuĭ timp vorfi avut atîtea însuşirĭ şi meşteşugurĭ ca Ana luĭ Alexie Comnenul.

Dar aflăm numaĭ atîta în tocmaĭ o mie de anĭ aĭ scrisuluĭ constantinopolitan, care ni-a lăsat în aşa de mare număr compilatorĭ, cronicarĭ, autorĭ de imnurĭ, gramaticĭ, interpreţĭ aĭ teologieĭ creştine şi aĭ vechiĭ filosofiĭ. În lumea slavă, trezită la viaţa culturală de cea greco-romană din Bizanţ, *nicĭo femeie* nu şi-a însemnat numele între ale continuatorilor tradiţieĭ de cărturărie, în orĭce domeniu. Ba nicĭ măcar — ceia ce nu e casul la Constantinopol — să fi rămas amintirea vre uneĭ soţiĭ de Ţar, de Craiŭ, de Cneaz, de boier înzestrată cu ştiinţă deosebită, în stare a fi astfel laolaltă cu bărbaţiĭ învăţaţĭ din vremea eĭ.

Ce se putea aştepta decĭ de la cele d'intăiŭ timpurĭ ale culturiĭ româneştĭ, în formă slavonă şi în spirit bizantin? Multe din Doamne, dacă nu veniaŭ din ţerĭ cu o desvoltare de civilisaţie maĭ înnaintată, Serbia, Bosnia, Ungaria, nicĭ nu ştiaŭ de sigur să puie o iscălitură. Dar soţiĭ lor aveaŭ tot aşa de puţin stăpînirea scrisuluĭ: Miliţa, «Despina» luĭ Neagoe, înţelegătoarea de artă şi iubitoarea de Biserică, era o «femeie cultă». Tot aşa între nevestele luĭ Ştefan-cel-Mare putem bănui că, de nu Maria fiica luĭ Radu-cel-Frumos, măcar cealaltă Marie, Comnena de neam împărătesc, venită din Mangupul de pe margenea Mării, în faţa Trapezuntuluĭ din care n'aŭ lipsit nicĭodată caligrafiĭ, analiştiĭ, călugăriĭ literaţĭ, va fi cunoscut ceva din bogăţia literară grecească a evuluĭ mediu. Şi iarăşĭ trebuie să se creadă că Elena, cealaltă fiică de Despot sîrbesc, care fu a doua soţie a luĭ Petru Rareş, ea care sprijini pe lăudătoriĭ în stil retoric aĭ stăpîniriĭ soţuluĭ eĭ, avea o creştere care o punea mult maĭ presus de jupănesele şi jupăniţele, gospodine, dar străine de carte, ale fruntaşilor mol-

dovenĭ din acel timp. După un vechiŭ izvor contimporan cu faptele, compilația românească a luĭ Ureche spune lămurit că Doamna Elena «știa scrisoare sîrbească» și că ea însăși, culegînd în minte-ĭ ce putea găsi maĭ mișcător în rugăminte și maĭ convingător în desvinovățire, a scris «jaloba și plîngerea» către Sultanul Soliman, care și el știa slavonește, și că Petru, plecînd din Ciceŭ la Constantinopolul păgînilor, ducea astfel cu el, pecetluită, cartea de la iubitoarea și priceputa luĭ Doamnă. Dintre fetele Eleneĭ, Chiajna, soția luĭ Mircea Ciobanul, care trimetea luĭ Despot, ca logodnic al uneia din Domnițele sale, chipul, zugrăvit de vre-un meșter străin, al acesteia, nu era de sigur o femeie lipsită de învățătură.

II.

Scrisorile grecești ale Doamneĭ Ecaterina (1576-1587).

În toată prețioasa comoară de scrisorĭ particulare 'n slavonește care s'a găsit în Archivele Brașovuluĭ, avem numaĭ treĭ date în numele uneĭ femeĭ. Doamna Voica, văduva luĭ Mihnea-cel-Răŭ, scrie din Sibiiŭ, unde-ĭ perise soțul, Brașovenilor pentru niște cești de argint ale eĭ pe care merge să le iea Mircea-Vodă, fiul din florĭ al Mihniĭ. De sigur că grămăticul punea pe hîrtie în limba cărturarilor ce-ĭ spunea stăpîna luĭ în românește, și anume cuvînt de cuvînt; editorul scrisorilor slavonești din Brașov, d. I. Bogdan, găsește că «scrisoarea e redactată într'un stil foarte primitiv și fără nicĭo dibăcie», că «e plină de repețirĭ». A doua scrisoare e a «Despineĭ» luĭ Neagoe, care iscălește cu acest nume; e alcătuită după ducerea la Constantinopol a fiuluĭ eĭ Teodosie, după căderea eĭ din rostul stăpînitor, în zile strașnice de năcazurĭ și prigonire, de frică și desnădejde, cu gîndul doar la acel copil plăpînd pe care-l aștepta să-ĭ vie cîndva sănătos și care se prăpădi în părăsire pe acele locurĭ străine: Doamna stăruie pentru un credincios al eĭ oprit

de Brașoveni mai înnainte. Cea de-a treia scrisoare, pentru urmărirea unor hoți de cai, e mai veche cu mai mult de cincizeci de ani: Calea, văduva lui Datco Vornicul, o scrie împreună cu fiul ei Stoian.

Pe acel timp Doamna Ecaterina, a lui Alexandru-Vodă, scria surorii sale, Mărioara Vallarga, adăpostită în văduvie la mănăstirea catolică din insula Murano, lîngă Veneția. Mărioara făcea singură răvașele ei către Doamnă și fiul ei Mihnea. Scrisorile grecești ale Ecaterinei sînt alcătuite într'un stil popular, plin însă de vioiciune, în care e vorba de darurî felurite: portrete, talismane catolice, beteală, inele, păhare, năstrape, linguri, marame, perii, ploște, blănî, cățeî, banî, dar se pomenește și de uritul cu care sta într'o «țară nenorocită» și neplăcută această Perotă deprinsă cu viața de oraș mare; ea povestește surorii despre împrejurărî de familie, despre prietenî și dușmanî. Răvașele par să fie de mîna Doamnei, care și iscălește așa: «Scris-am eŭ, Doamna Ecaterina». Altă dovadă ar fi că ea cere odată de la sora ei să întrebuințeze numai limba grecească, iar nu cea italienească, «de oare ce aicî nu sînt Frîncî cari să cetească». Ecaterina mărturisește că soțul ei, Alexandru-Vodă, ca și, după moartea lui, epitropii fiului n'ar îngădui să iasă din țară nicî scrisorile ei, cum nu îngăduie pe ale altora, de frica pîrilor, de sigur, orî chiar și a știrilor celor mai obișnuite, care ar putea fi întrebuințate împotriva Cîrmuirii. Ea nu-și putea aduce sora în această țară ortodoxă bănuitoare, unde nu e toleranța din Stambul și Galata. Corespondența avea decî un caracter tainic și nu credem ca vre-un om de casă al Doamnei să fi putut primi grija răvașelor ascunse pe care, într'o caligrafie destul de frumoasă, le avem astăzî, printr'o așa de fericită întîmplare, înnaintea ochilor. Scriitoarea spune tot ce are pe suflet cînd, cu o frumoasă simțire creștină, ea arată surorii că în adevăr a răscumpărat cu preț mare pe o roabă cipriotă a Turcilor, și că va face totdeauna așa: «cine are pîne să mănînce, trebuie să dea celui ce moare de foame», căcî de

aceia Dumnezeŭ i-a pus averĭ în mînă; orĭ cînd se plînge de «focul ce-ĭ arde pe cap», din răutatea «celor ce ne stăpînesc», la Țarigrad și cînd mustră pe acea soră care n'o cruță, în mijlocul grijilor eĭ, cu cererĭ de banĭ prin tot felul de oamenĭ străinĭ, și Evreĭ, și Turcĭ, a căror venire, fiind descoperită, i-ar face mult răŭ. De la Mărioara domneasca eĭ soră primia și cărțĭ, pentru care mulțămia în deosebĭ. În aceiașĭ culegere avem și o scrisoare grecească, a uneia din nepoatele Ecaterineĭ, în acelașĭ stil care oglindește tulburarea și durerea acelor vremurĭ. În sfîrșit tot așa-ĭ scrie Mărioareĭ de la Murano și o Doamnă Ruxanda, fiică a luĭ Mihnea, care ajunsese acum Mihnea «Turcul» iar pentru noiĭ săĭ tovarășĭ de lege Mohammed-beg Romînul. Doamna Ecaterina nu trăise să vadă acele zile și să ție în brațe pe nepoatele eĭ musulmane, născute în harem: Ihuma-Catùn și Caise-Catùn, care aveaŭ în vinele lor sîngele luĭ Basarab-Vodă întemeietorul.

Scrisorile Ecaterineĭ și ale celorlalte două femeĭ din neamul luĭ Mihnea cuprind, pe lîngă povestirea mișcată de patimĭ a multor împrejurărĭ din acele timpurĭ, nota sufletească a epoceĭ, în ce privește clasa fără caracter național definit care ajunsese a încunjura, în dregătorĭĭ ca și în familie, pe Voevozĭĭ romînĭ. Păcat că nu sînt în românește, de și pe atuncĭ și încă de mult, limba țerĭĭ stăpînià la ceĭ de neamul nostru toată corespondența particulară! Ele ar fi cel d'intăiŭ document literar venit de la o femeie în țerile noastre.

III.

Cultura femeilor în viața românească din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.

Fiica luĭ Nicolae-Vodă Pătrașcu, și decĭ nepoata de fiŭ a luĭ Mihaĭ-Viteazul, Ilinca, primise o creștere aleasă, dar ea se înseamnă doar prin aceia că putea iscăli cu caractere latine, într'o frumoasă caligrafie. De la Doamna Elina, a luĭ Mateiŭ-Basarab, avem două scrisorĭ către «Craiul» ardelean Rá-

kóczy, din timpul cît soțul eĭ se luptă pentru Domnie la Constantinopol cu pîrile și mărturiile, după ce se luptase în țară cu sabia. Nu poate fi mîna eĭ, dar scriitorul o ascultă vorbind. Doamna laudă pe Pașa Abaza, atotputernicul paznic al Dunăriĭ, ca și pe principele ardelean, «părintele nostru», — «că noĭ într'altă parte n'avem nicĭo nădejde, ce după milostivul Dumnezeŭ întru tot avem nădejde și razim la Măria Sa Pașa și la Măria Ta, că în locul Domnuluĭ mieŭ Măria Voastră ațĭ rămas ca niște părinți și socotitorĭ și învățătorĭ de toate lucrurile noastre». În al doilea răvaș al Elineĭ, e vorba de aceiașĭ durere a lipseĭ de banĭ față de cererĭ multe și, ca urmare, de multele primejdiĭ de care pătimise și Ecaterina, mama luĭ Mihnea; Măria Sa părintele de la Dunăre desbracă răŭ țara: «ni staŭ oameniĭ Pașeĭ tot în spinare în toată vremea, și nu-ĭ putem umplea voia; și un ban ce vine de undeva, eĭ ieaŭ»,—se plînge ea celuĭ de-al doilea părinte, poate ca să nu facă și el tot așa.

Altă dată aceiașĭ Doamnă scrie la a eĭ «iubită, bună priatnică și de aproape vecină, jupăneasa Catrina judeceasa» de la Brașov, pentru a-ĭ cere niște «izvoade de peteare», căcĭ a cumpărat o roabă «împletitoare». Ar maĭ dori «sămințĭ de florĭ de tot felul». Acum,cînd grijile țeriĭ le luase asupră-și Domnul, Doamna, ajunsă la bătrînețe și lipsită de singurul copil ce avuse, purta grija țesăturilor și florilor, căutînd să fixeze în cele d'intăiŭ frumusețe de colorĭ a celor din urmă.

Elina, fiică a uneĭ Calomfireștĭ care trăise la curtea luĭ Mihaĭ Viteazul, era sora celuĭ maĭ învățat boier romîn de pe acea vreme, Udrište Năsturel, căruia-ĭ plăcea, după moda Renașterii, să poarte numele antic de Oreste, cu totul deosebit, de altfel, de al săŭ. Ea plăti pentru tipărirea aceleĭ tălmăcirĭ a luĭ, din latinește în slavonește, după *Imitația luĭ Isus Hristos*, minunată carte de sfat a creștinuluĭ cu sufletul săŭ însușĭ, în singurătate, pe care Elina era poate în stare s'o și înțeleagă. N'avea nevoie să cetească însășĭ *Triodul* scos cu cheltuiala eĭ în 1649, dar se va fi bucurat auzind cîntările bisericeștĭ după publicația ce se datoriă

Femeie din familia lui Vasile Lupu (poate Doamna Ecaterina)
(tapiterie în Palatul metropolitan din Iași).

jertfei sale de bani. Fratele Oreste nu uita în prefața versificată să arăte că, în ce o privește pe dînsa, Elena vine neapărat de la ἔλεος, milă, și tot el a redactat cealaltă pre-

fată, în versurĭ, prin care Elina vorbește despre cele sfinte călugăruluĭ Damaschin de la Athos și «tuturor celor ce sînt din sfînta chinovie sîrbească».

În Moldova, și fetele luĭ Ieremia Movilă, măritate după Polonĭ — avem o iscălitură polonă a Marieĭ —, și ale luĭ Vasile Lupu, Maria cneazuluĭ Ianus Radziwill și Ruxanda grosolanuluĭ Cazac Timuș, se vor fi împărtășit și de cultura apuseană a timpuluĭ lor.

Ca și Elina, ca și Ilinca luĭ Nicolae-Vodă Petrașcu, trebuia să fi fost, în ce privește învățătura, și cealaltă Elină, fiica luĭ Radu Șerban și mătușa Ilincăĭ, numită chiar după dînsa. Ea a luat pe Constantin Postelnicul Cantacuzino, boier evlavios și pașnic, care peri de moarte grozavă, iar, după această încercare, Elina stăpîni casa cu mulțĭ feciorĭ și fete multe. Dintre acestea, Marica fu mama luĭ Constantin Căpitanul Filipescu, un scriitor al faptelor țeriĭ. Avem o scrisoare, către aceiașĭ Brașovenĭ, a nurorii eĭ, Rada. Ea plînge pe «răposatul soțul eĭ» și-ĭ vinde calul cel negru, oferind și vin de vînzare. «Să trăiesțĭ dumneata, și să trăiască și calul», urează ea cumpărătoruluĭ, judele din Brașov.

Pline de jale, de grijă, de frica lipseĭ de mijloace sînt răvașele prin care altă Marica, nepoata luĭ Antonie-Vodă din Popeștĭ și peste orice margenĭ nenorocita văduvă a Brîncoveanuluĭ, care, Hecubă a trecutuluĭ nostru, plîngea pe mormintele fiilor eĭ, ucișĭ de aceiașĭ secure a călăuluĭ din Constantinopol, cere de la Brașovenĭ o rămășiță din marea eĭ avere risipită pe cînd se afla în temniță și în depărtatul surgun asiatic. «Unul Dumnezeŭ știe la cîtă supărare și năcaz mă aflu de supărarea datornicilor, că nicio zi nu am răsuflu si odihnă de dînșiĭ... Nu ne lasă pe zile și pe ceasurĭ a răsufla, — cît, și în patria noastră fiind, dar amară viață trecem, maĭ mult pentru datoriile acestea», — așa răsună plîngerile eĭ. Cuvintele «Marica Doamna, a răposatuluĭ Constantin-Vodă», în trăsăturĭ hotărîte, marĭ, sînt de mîna eĭ, care, bine crescută, va fi știut să dea o creștere deosebită și fiicelor eĭ.

Doamnele din epoca fanariotă, jupânesele grece care le încunjoară — maĭ rar de cum s'ar putea crede — nu aduc cu ele o deosebită înțelegere pentru cultură, și încă maĭ puțin aplecare către scris. În adevăr, sora învățatuluĭ Nicolae Mavrocordat, soția luĭ beizadeà Mateiŭ Ghica, e o fe-

Doamna luĭ Duca-Vodă, Anastasia, cu soțul și fetele eĭ, la Cetățuia (lîngă Iașĭ).

meie vestită pentru cunoștințile eĭ, între care sînt și cele de medicină. Dar ea n'a ajuns să stea în Scaun de Domnie. Iar celelalte «Fanariote» n'aŭ de cele maĭ multe orĭ nicĭ știința de carte, nicĭ îndemînările și talentele sociale care se găsiaŭ adesea la femeile din clasa superioară în țerile noastre. Pe la 1750, fetele luĭ Ioan Callimachi, Calmășul,

Dragoman al Porții, nu știaŭ numaĭ să se dea în scrînciobul atîrnat de grinzile salonuluĭ părintesc din Constantinopol și să joace *tout-de-table, panghelo* orĭ șahul, ci, după asigurarea luĭ de Tott, oaspete obișnuit în casa lor, aŭ un «diac, speță de învățător bisericesc», care privighiază și asupra păstrăriĭ buneĭ rînduieliĭ și a întregului *savoir-vivre* grecesc. Vor fi cusut însă tot ele acele frumoase perne cu florĭ cari i se păreaŭ așa de aspre Ungaro-Francesuluĭ acestuia cu pielcica gingașă, și de Tott va fi gustat din dulcețile lor «de trandafirĭ, de portocale și de chitru», cu linguriță de aur cu coadă de bagà ce stătea pregătită pe măsuța de la căpătîiŭ.

IV.

Femeile ca inspiratoare ale vechiĭ noastre poesiĭ.

Nicĭ cînd apare noua poesie de dragoste, imitată după cea din Apus, rostul femeiĭ în viața sufletească superioară a neamuluĭ nu se înnalță prea mult. Pasiunile adevărate care curăță și întăresc sufletele, după furtuna lor măreață, sînt și maĭ rare la Iașĭ, la Bucureștĭ, decît în Parisul inspirator, unde femeile către care se fac închinările poeților se văd, se aud, se întîlnesc, se mișcă. Ușa iataculuĭ rămîne închisă orĭ, întocmaĭ ca în Stambulul ce dă tonul, se deschide cu nerușinare și cu infruntarea oricăriĭ primejdiĭ. Ienăchiță Văcărescu, cel d'intăiŭ în șirul de poețĭ dat de această familie, e un bun gospodar cu multe neveste, luate și pentru averea orĭ înrudirea lor. «Puișorul canar» care se hrănește cu «zahar», «hrăpind o inimioară», — aceasta e icoana, copilăroasă și fadă, în care-și înfățișează iubita, pe care o zărim, cu fard pe față, cu multe juvaiere la gît și pe mînĭ, cu de toate cele 'n bucle, dormitînd, în ceasurile libere de grijile caseĭ, pe divanul de modă de Țarigrad [1]. Iubirea e

[1] V. chipurile de femeĭ din C. G. Mano, *Documente privitoare la familia Mano*, Bucureștĭ, 1907.

pentru astfel de fiinţĭ o petrecere, un mijloc de a întrebuinţa vremea, o hrană dată simţurilor trupuluĭ peste măsură hrănit şi ţinut bine. Prin ele nicĭ idilă, nicĭ tragedia sentimentuluĭ nu vor pătrunde în literatura noastră care începea să caute drumurĭ nouă.

La fiul luĭ Ienăchiţă, Alecu, e zarvă acasă: o femeie, din neamul Dudeştilor, care se plînge de insulte şi cere despărţenie, un bărbat care publică «invinuirile şi pîrile eĭ ca neruşinate». Lira luĭ sună supt multe fereştĭ, prin glasul de foc al Ţiganilor pe cari elegantul «Văcărescoglu» — formă turcească ce ar corespunde formelor actuale, de modă francesă, în *o* — îĭ plăteşte pentru a-ĭ interpreta pofticios şi aşa de nerăbdător lirismul. I se întîmplă ca, în ceasul dulce al biruinţeĭ, să fie turburat de stăpînul caseĭ şi al cuprinsuluĭ, care-l face să petreacă «timp de o jumătate de ceas plin de frică, de bătaie de inimă şi de desnădăjduită hotărîre» cine ştie în ce dulap orĭ supt-pat. «Chinurĭ», care se mîntuie cu «leşinurĭ», «căutătură» care «fură», «ohtăturile dese» de care «sufletul iese», — acestea sînt la Alexandru, al doilea poet dintre Văcăreştĭ, podoabele unuĭ Amor care miroasă a apă de toaletă. Doar în «Oglinda» de găsim un joc de ideĭ care place:

Oglinda cînd ţi-ar arăta
Întreagă frumuseţa ta,
Atuncĭ şi tu, ca mine,
Te-aĭ închina la tine.

Al treilea dintre Văcăreştiĭ cu dar de poet, Nicolachi, e un biet cocoşat, care nu putea juca rolurĭ prime în comediile dragosteĭ contemporane. Iar cel de-al patrulea, Iancu, se adapă la izvoarele, maĭ răcoroase, ale poesieĭ de madrigalurĭ din Italia, în care maĭ trăieşte fineţa «concettistă» a luĭ Marini din «Adonis». Idila «fetiţelor» care «duc apă», a «ciobănaşilor» gata să li taie calea şi să li verse cofiţele, a ochilor cu «umed foc de amor», a «zefirilor» cari, «călcînd pe trandafirĭ», duc tainice solĭĭ sufletelor ce se caută, înnobilează poesia românească. Dar şi acum eroinele de

iubire ideală orĭ de puternică pasiune, în stare să preschimbe o viață, lipsesc. Sufletele femeilor sînt absente și din noul joc de iubire.

Inspirat de Francesiĭ cu lungĭ versurĭ melancolice, dar fără finețalor de expresie, suspină Conachi în Moldova, depănîndu-șĭ barba. E un închinător statornic al luĭ «Amoriŭ», pe care-l găsește pretutindenĭ, cu «arcul», «săgeata» și «ghimpul cu venin». Zeŭl este, cu darurile sale și cu poetul lor de nopțĭ nedormite și ochĭ deschișĭ până 'n zorĭ, dar *zeițele* lipsesc. «Pofta» singură caută pe cele maĭ multe iubite, ea plînge din vioare țigănești, pentru a cere «milostivire», și prin amenințărĭ de-a muri: e gata a da orice «parolă», ce va fi călcată mînĭ, «obrăjeluluĭ frumușel». O singură dată afli alt ton, nu al sufletuluĭ ce se tîrăște, momit de ispitele naturiĭ, ci al celuĭ ce-șĭ păstrează puterea de a judeca, demnitatea, mîndria de om și de bărbat. Acuma însă, față de frumoasa mamă a frumosuluĭ Costachi Negri, e un «curat prietașug», care se încheie cu o căsătorie tărzie, urmată răpede de moartea Smarandeĭ, pe care poetul a cîntat-o supt numele de Zulnia, cu colorit romantic oriental:

Ah te-aĭ stins, dulce lumină, din zarea ochilor mieĭ....

Tot pe această vreme, întemeindu-se societățile de teatru, femeĭ din clasa de mijloc îndrăznesc a se înfățișa publiculuĭ în rolurĭ de comedie saŭ de melodramă. În comitetul de patronagiu muntean găsim și două femeĭ: pe Irina, soția poetuluĭ Iancu Văcărescu, și pe o doamnă Castriș.

V.

Învățămîntul fetelor la începutul veaculuĭ al XIX-lea.

De fapt, învățămîntul femeilor a început la noĭ numaĭ odată cu modele nouă de petrecere, numaĭ odată cu ivirea liberă a femeilor în societate, cu îngăduirea convorbiriĭ lor cu bărbațiĭ, cu primirea lor la dansurile nouă, cu împodobirea seratelor prin cîntecul lor din gură, din harpă, din

clavir, — pianul de pe atunci. Acest învățămînt a început numai după înlăturarea peţirilor prin mijlocitoare şi logodnelor după porunca părintească, între doi tineri cari-şi eraŭ până atunci cu totul necunoscuţi. Cînd a apărut ca o necesitate «l'usage du monde», atunci s'a simţit nevoia ca fetele că învețe, şi fireşte numai ce era în legătură cu această nouă cerinţă: greceşte, franţuzeşte, cadrilurĭ şi valţurĭ, piano.

Pentru aceasta se aducea guvernanta: nemţoaică dacă nu putea să fie francesă, ceia ce era idealul. Încă de pe la 1780, a doua zi după marile balurĭ în care scînteiaseră uniformele Rușilor, boierii oltenĭ cer cu stăruință şi ţin cu cheltuială mare astfel de învățătoare, care nicĭ ele n'aveaŭ vre-o şcoală serioasă. Ca să se vadă ce puteaŭ preda aceste răspînditoare ale modelor apusene şi în ce împrejurărĭ trăiaŭ ele pe lîngă elevele lor, dăm condițiile în care, la 1813, Scarlat-Vodă Callimachi iea la Curtea sa pe Elisabeta de Belleville, născută Arnoult. Ea va sta într'o odaie lîngă a princeselor şi «va avea asupra lor autoritatea părintească». Va primi 250 de galbenĭ de Olanda pe an, în patru soroace. Va avea o trăsură la dispositie «pentru a merge în zilele de serbătoare şi Dumineca la biserică şi a visità une orĭ pe prietenele eĭ». Va putea să-şĭ primească în toată voia cunoştinţile afară din «oarele de studiu şi de Curte». Contractul nu va putea fi sfărîmat decît cu înştiinţarea făcută treĭ lunĭ înnainte. Iar lecţiile d-neĭ de Belleville vor cuprinde: «morala, bontonul şi cărţile de literatură cunoscute». Apoĭ, în al doilea rînd, «limba francesă, gramatica, cetirea, scrisul, stilul epistolar, elemente de istorie, de geografie şi de mitologie». Tot ea va alege pe dascălii de musică, de desemn, zis maĭ de mult: «deseniu», de danţ «şi alţiĭ».

Era greŭ să se capete astfel de învățătoare: cîte una era plătită de maĭ multe familiĭ, la care colindă pe rînd. De timpuriŭ încă, se căută a se trimete fetele în străinătate [1].

[1] V. capitolul precedent, la sfîrşit.

Aceasta nu se putea face decît în vre-un loc aproape, supt o strașnică și sigură pază. Numaĭ o mănăstire se părea că ar fi potrivită pentru așa ceva. Decĭ vedem pe părinții oltenĭ și munteni, până și pe marele boier iubitor de Rușĭ Constantin Varlaam din București, dîndu-șĭ fetele la Sibiiŭ, la mănăstirea catolică de acolo, la «cloaster». «Matera» cutare era plătită pentru a le învăța, cît maĭ răpede, bunacuviință saŭ fățărnicia socială, limba francesă, limba germană (cîte una maĭ învăța, de voie, de nevoie, și ungurește și vorbia, spune o scrisoare, așa încît amesteca în fiecare clipă toate limbile pe care le auzise), apoĭ pianul și dantul. Se trimeteaŭ «matereĭ» pocloane scumpe răsăritene, odată cu dulciurile de acasă pentru fetiță, și era o mare bucurie pentru părintele depărtat cînd afla că odrasla luĭ știe să se îmbrace, să se poarte, să vorbească întocmaĭ ca o «Evropeancă». Fetele noastre, istețe, prindeaŭ iute aceste datinĭ nouă.

De la un timp însă, Romîniĭ pierdură încrederea în «cloaster», despre care se zvonise tot maĭ mult că e în decadență. Noroc pentru dînșiĭ că numărul institutoarelor ce prisosiaŭ în Apus, se făcea tot maĭ mare. Până pe la 1830—40, ele nu începură a deschide pensioane la noĭ. La școlile franțuzeștĭ din Rusia nu mergea nimenĭ, acea graniță de la Răsărit fiind tot așa de moartă atuncĭ ca și astăzĭ. Dar încă de pe la 1800, cu ajutorul Guvernuluĭ austriac, îșĭ făceaŭ o mare reclamă la noĭ școlile «fundațiilor» și mănăstirilor din Galiția. La 1804 încă, și Cistercieniĭ din Koprzywnica cereaŭ școlarĭ de la noĭ. Fete din Moldova se duseră decĭ tot maĭ multe la Lemberg, unde le așteptaŭ bunele măicuțe de la Sacré-Cœur, de la «sfînta inimă» a «dulceluĭ Isus» catolic. Acestea aduseră acasă încă ceva: graiul străin, de care nu se puteaŭ desbăra, jargonul francopolon pe care-l coloraŭ puțin moldovenește și, pentru lucrurile țerii, o nepăsare aproape deplină.

VI.

Femeĭ traducătoare.

Cetitoarele de romane şi poesiĭ din veacul al XVIII-lea nu se gîndiaŭ să traducă. Fiicele lor îndemnate de noul curent de traducerĭ început de bărbaţĭ, înnainte şi după îndemnul, din 1830, luĭ Eliad, avură ambiţia de a colabora la această iniţiare a publiculuĭ nostru în lumea de ideĭ a Apusuluĭ.

Pe vremea cînd Ralŭ, inteligenta fiică a luĭ Vodă Carageà, organisa o societate de teatru grecesc dintre fiiĭ şi fetele celor maĭ bune familiĭ din Bucureştĭ şi cînd din Iaşĭ îĭ răspundea iniţiativa luĭ Asachi care făcea pe domnişoriĭ şi domnişoarele din aceiaşĭ clasă să joace în româneşte prelucrarea sa de idilă, *Mirtil şi Chloe*, — Ruxanda, fiica doctorului Samurcaş, traducea, în 1819, la 13 anĭ, din nemţeşte în greceşte *Erastul* luĭ Gessner. La 1821, din greceşte îl preface în româneşte Zoiţa, fiica luĭ Adamachi Ioanu şi soţia boierinaşuluĭ Costachi Grigoriu, pe cînd se afla în carantină la Sculenĭ. Ruxanda Samurcaş a avut o înnaintaşă în chiar Domniţa Ralŭ, care traduse cartea de educaţie a doamneĭ Lambert şi în Ecaterina Rastĭ, care încă de la 1816 dădea la Viena traducerea unuĭ «joc de cărţĭ geografic» pentru învăţătura copiilor.

În marea operă de traducerĭ de după 1821, principatul muntean nu dă niciun nume de femeie. În Moldova se deosebeşte însă fiica, deosebit de bine crescută, a luĭ Asachi însuşĭ, Ermiona, care fu maĭ tărziŭ doamna Mavrocordat şi doamna Edgar Quinet. Avem de la Ermiona Asachi o *Istorie sfîntă* din 1840 şi *Istorioare morale*.

Din aceiaşĭ familie, Catinca Asachi, născută Ţintă, dă *Istoria Grecieĭ*, a luĭ Goldsmith, şi chiar Elena, soţia, de origine germană, a scriitoruluĭ tălmăceşte o «Enţiclopedie începătoare

pentru tinerimea românească care învață limba franțesă». Elena Asachi a scris și musica pentru «Dragoș», operă a bărbatului eĭ. Încă din 1834, Ermiona jucase într'o piesă de ocasie, cu musica iarăș de Elena, pentru generalul Chiselev, presidentul Divanurilor Principatelor, împreună cu Aristia Ghica și cu Maria Cantacuzino saŭ Marieta, a căriĭ bibliotecă de cărțĭ francese o cunoaștem și care poate fi doamna din dedicația «Mărioareĭ Florioareĭ» a luĭ Alecsandri. Maĭ tărziŭ, bunica mea, Elena, fiica Mareluĭ-Vornic Iordachi Drăghicĭ, dă o versiune a luĭ «Adolphe» de Benjamin Constant; alte traducerĭ ale eĭ s'aŭ pierdut în manuscript. O d-ră Crisianovschi publică «Adelaida» luĭ Augustin Thierry. Maria Buradă, «născută Isăcească», tipăria la 1849 o traducere după Bouchardy, *Clopotarul de la Sf. Pavel*, piesă care se jucase la Iași în anul trecut. Iar Catinca Vogoridi, soția Caimacamuluĭ dușman al Uniriĭ, dădea luĭ Nicolae Ionescu spre tipărire poesiile luĭ Conachi, tatăl eĭ.

Gheorghe Asachi.

Dintre femeile muntene, cea d'intăiŭ traducătoare pare a fi o Simboteancă; ea publică în românește *Dracul Șchiop* al luĭ Lesage. Peste cîțiva anĭ, o doamnă Ipătescu are curajul de a demonstra în revoluția bucureșteană din 1848. Iar, în Moldova, peste puțin, o femeie, Sofia Coce, apare colaborînd la foile tineretuluĭ, cu articole despre morala

publică și patriotism. Actrițe mari, ca Nini Valéry, se ridicară dintre elevele celor d'intăiŭ școlĭ de artă dramatică. Aceiașĭ generație dă curajul în a juca rolurile cele maĭ grele și talentul de organisare al Fanii Tardini, moartă dăunăzi la Galațĭ. Doamna Maria Rosetti, Englesă de naștere, din familia Grant, începuse a edita o foaie pentru tineret: Michelet a consacrat paginĭ frumoase acesteĭ femeĭ de o extraordinară energie.

VII.

Învățămîntul fetelor în epoca Regulamentuluĭ Organic: Pensioanele.

Regulamentul Organic din 1832 deschide o eră nouă: cu el se poate zice că începe în adevăr învățămîntul fetelor în Principatele românești.

Înnainte de a vedea însă cum se alcătuiește pe încetul școala de fete a Statuluĭ saŭ pensionul cu «program de Stat», să vedem puțin pe cele întemeiate la noĭ de străinĭ și de străine în aceleașĭ condițiĭ cum se făceaŭ și conduceaŭ școlile la eĭ acasă.

Încă de la 1830, cumintele, patriotul și cetitul mare boier Dinicu Golescu, care călătorise prin Ardeal și până în Bavaria, în Svițera, culegînd multă învățătură pe cale, se gîndise a deschide în casa luĭ de la Belvedere în margenea Bucureștilor o școală de fete pentru 20 de eleve care, în șese anĭ, ar fi învățat, cu «moral», *românește*, franțuzește, italienește, nemțește, precum și aritmetică, geografie, istorie sfîntă ca și istorie a lumiĭ, retorică și poesie, cu ajutătoarea lor, mitologia; se prevedeaŭ, pe lîngă arte «de agrement», ca musica, pictura, dantul, învățăturĭ practice de croitorie, cusătorie și economia casnică. Toate acestea pentru 100 de galbenĭ pe an. Așezămîntul era să aibă în frunta sa și pe pastorul calvin din Bucureștĭ, Sarai, supt eforia unuĭ boier.

Dar Golescu nu trăi să vadă această minunată alcătuire, al cării gînd singur îi face cea mai mare cinste.

Cea d'intăiŭ școală pentru fete în Țara-Românească fu înființată de Francesul J. A. Vaillant, de pe urma căruia a folosit și învățămîntul și literatura noastră. O conducea soția lui Vaillant, care a scris prin 1850 și niște principii asupra educației, care aŭ rămas netipărite. Nu era numai un pensionat cu școlărițe interne, care să plătească, ci, măcar în 1844, și o «școală de fete gratuită». Vaillant putea să însemne în acest an în cartea sa despre «România», pe care o prevedea, — *la Romanie* —, 48 de școlărițe cu plată în «pension», iar în «școala gratuită anexată» 158 (?) de eleve externe. La aceasta se întîmpină numai trei profesori, pe cînd cea d'intăiŭ avea șese.

Pensionatul Vaillant era amenințat a se închide la 1836, iar în același an mergea binișor pensionatul rival: de Comble-Bonnet (60 de galbeni pe an), la care se învăța și mitologie și geografie și «lucrul cu acul», ba chiar nemțește, grecește, până și românește. Între eleve se întîlnește și numele aristocratic al Eleneĭ Mavrocordat.

La 1839, fetele învățaŭ la București numai în două pensionate străine, dintre care unul, cu 8 eleve, era în mahalaua Cișmegiului, iar altul cu 20, lîngă Biserica Ienii. Nu era încă al Aneĭ Iacobson, soție de polcovnic rus, întrat în rîndurile noii oștiri pămîntene. «Directrițele» de atunci sînt «dama de Comble» și soția luĭ Vaillant. În 1840 subvenția ce li se dădea lor, trecu asupra uneĭ concurente, Carolina Buvelot.

Toate aceste școlĭ se închiseră până la Revoluție, și după 1848 nu maĭ întîlnim decît pensionul Iacobson, apoĭ al conteseĭ de Grandpré și al d-neĭ Malanotti. Școala de Stat a Elencăĭ Vecereasa era maĭ tărziŭ și ea un simplu pension. Nu știŭ cine va fi fost «Marie Tepeaghioasa» din 1852, dar o doritoare de a ținea pension era pe același timp și

doamna Elisa Blarenberg, care primi chiar o subvenție în acest scop.

Cel d'intăiŭ pension de fete din Moldova, și cel d'intăiŭ din toată Romînimea pe care să-l fi întemeiat boierĭ romînĭ cu gîndul de a da în același timp o creștere aleasă și deplină și o creștere morală, e acela care se deschidea în August 1831 la Iașĭ supt conducerea Slugeruluĭ Teodor Buradà și a soțieĭ sale, «nepoata d. Serdaruluĭ Chiriac». Buradà, tatăl d-luĭ Buradà, cercetătorul teatruluĭ și musiceĭ noastre maĭ vechĭ și fostul profesor la Conservatoriul din Iașĭ, dădea pensionuluĭ chiar locuința sa din Sărărie, lîngă Biserica Vulpiĭ, «pe muchea dealuluĭ». N'avea loc, spune chiar în prospectul săŭ, decît pentru cinsprezece școlărițe, de la care cerea cîte 60 de galbenĭ pe an. Firește că nu puteaŭ fi primite decît fete de boierĭ, nicĭ măcar de boierinașĭ, căcĭ scoala era «o pansione de nobile dimoazele», cum se intitulaŭ și altele în străinătate. Se făgăduia, pe lîngă disciplină și îngrijire: «bune regule orînduite» și «îndemănărĭ cuviincioase», «o deplină educație în moral», cursurĭ de știință și de musică și învățarea supțirilor limbĭ de convorbire de prin saloane: greceasca întăiŭ, iar, în rîndul al doilea, franțuzeasca; Buradà însușĭ era profesor de piano și de ghitară. Cele d'intăiŭ care aŭ fost înscrise sînt următoarele: o fată a Vorniculuĭ Sandu Crupenschi, două nepoate ale Vorniceseĭ Casandra Negel (poate și ale Vorniculuĭ, răposat, Șerban Negel, fratele Mitropolituluĭ Veniamin, în care cas ele eraŭ fetele unuĭ alt frate dintre Costăcheștĭ, Mateiŭ, cel ce se pricepea la hotărnicia moșiilor), două fete ale Agăĭ Mihaĭ Veisa, apoĭ fiica văduveĭ Ruxanda a Spătaruluĭ Mălaiŭ.

Nu știŭ cît a ținut școala soților Buradà. Peste cîtva timp însă, Francese saŭ Francesĭ, chiar și altfel de străinĭ, veniră să întemeieze în Moldova alte pensionate, în care greceasca nu maĭ avea nicĭun fel de chemare. La 1844, eraŭ treĭ școlĭ de acestea, cu limbă de propunere numaĭ

francesă, și 92 de școlărițe urmaŭ la 11 profesorĭ și profesoare. Ce se propunea, se poate înțelege: conversație francesă, danț, musică — adecă piano —, prea puțină geografie și istorie, în sfîrșit ce trebuia pentru a face dintr'o «mică sălbatecă» o păpușă de lume, o podoabă de salon.

Nu era una din aceste școlĭ care să n'aibă un ajutor de la Cîrmuire. La 1834, Vaillant, căruia i se făgăduiseră 3.000 de leĭ, primia de două orĭ pe atîta, pe cînd, în Moldova, se dădea directoarelor de pensionate o subvenție anuală de cîte o mie de leĭ. Totușĭ numărul elevelor nu se menținea: în 1833 eraŭ 83, în 1838 abia 23, peste șese anĭ iarăși el atingea aproape suta.

Dăscălițe străine mergeaŭ și acum pe la casele boierilor, unde, pe de altă parte, dascălĭĭ de pe la bisericĭ învățaŭ pe fete cetirea cu slove «românești» pe «ceaslov» pentru a-și putea face singure rugăciunile cele maĭ grele. O listă de profesorĭ din 1829 înseamnă la Bacăŭ pe Mme Moser, la Bîrlad pe Mme Ana Bourguilon. În Iașĭ chiar aveaŭ pensioane treĭ străine: d-na Sacchetti, a profesoruluĭ de franțuzește de la Stat, d-na Chambonnaud și d-na Garé; tot pe atuncĭ era — saŭ se închisese de curînd numaĭ, pensionul Joye, unde se învăța și nemțește. Profesorul de la Academia Mihăileană, coleg cu Sacchetti, Costinescu se întorsese din Paris căsătorit cu o Francesă, și se dădea voie, în același an, și d-neĭ Ana Costinescu a deschide un noŭ «pension de fiice de boierĭ».

La 1845-6 aflăm pe aceleașĭ directoare ca maĭ de mult, dar, pe lîngă ele, pe Eleonora Asan, Amelie Webel, Smaranda Bacinschi.

VIII.

Învățămîntul public al fetelor în epoca Regulamentuluĭ Organic.

Regulamentul Organic prevedea și «școlĭ începătoare» saŭ «primare» de fete și un institut maĭ înnalt, «o casă de

creștere pentru cincizecĭ fiice sărmane ale slujbașilor Statuluĭ, care îșĭ vor avea acolo locuința, hrana și creșterea după un chip cuviincios». Rînduiala școlilor publice muntene, alcătuită prin îngrijirea viitoruluĭ Vodă Știrbeiŭ, prevede ca patron o «persoană din cele maĭ însemnate», închiriarea unuĭ local, plata de 65 de galbenĭ pe trimestru. Va fi o «directoriță», o «suptdirectoriță», două «dăscălițe», un econom și un casier. «Muierĭ șăzătoare în lăuntru în pensionat» vor da, în afară de personalul obișnuit, lecțiĭ de «învățăturile de petrecere de vreme, precum sînt muzica și jocul» (dantul). Școlărițele, a căror vîrstă va fi între șepte și doĭsprezece anĭ, vor urmà un curs de cincĭ anĭ. Regulamentul cuprinde numaĭ cetire, scriere, lucru de mînă; rînduiala înnalță scrierea la rangul de «caligrafie», păstrează lucrul de mînă, care merge pănă la ultima clasă, ca un articol însemnat al programuluĭ, și începe cu gramatica și aritmetica. Pănă la anul al III-lea, se predă numaĭ în franțuzește. În acesta de-al III-lea, urmîndu-se cu aritmetica, pornindu-se cu geografia și studiindu-se ortografia francesă, se introduc «cetirea și scrierea în limba românească» și catehismul predat în aceiașĭ limbă a țeriĭ. În anul al IV-lea se scrie, în al V-lea se compune în românește, dar studiul istorieĭ din cel d'intăiŭ, al aritmeticiĭ aplicate, ca și al istorieĭ naturale, al moraleĭ, supt formă de învățăturĭ, al contabilității («ținerea reghistrelor»), se face în franțuzește: anul al IV-lea are în program și compositiĭ în această limbă.

Altfel, în acest program, pătat de neînțelegerea pentru folosul studiilor privitoare la limba, la neamul, la trecutul nostru, — tristă maimuțărie a programelor de pensionate ale străinilor —, se vede cu mulțămire o notă practică, de mult pierdută, spre paguba economieĭ casnice și a tuturor lucrurilor de pace și de mulțămire, de fericire familiară ce pleacă dintr'însa. Azĭ nu se maĭ învață nicăirĭ, ca un studiu deosebit, contabilitatea, azĭ nu se maĭ dă o luare aminte specială compunerilor, azĭ «învățăturile morale» se

fac maĭ ales de formă; dacă se păstrează «deseniul», i se dă maĭ mult un rost de lux şi de paradă, decît unul ajutător la atîtea nevoĭ şi greutăţĭ ale vieţiĭ oamenilor cu o situaţie maĭ modestă (căcĭ învăţămîntul public saŭ privat al fetelor nu trebuie să le pregătească a fi soţiĭ de milionarĭ). Regulamentul din aniĭ 1830 prevede, cu o înţelepciune prosaică, ce nu trebuie despreţuită, în anul al V-lea, în clasa cea maĭ înnaltă, şi un foarte însemnat articol de program, cu totul părăsit astăzĭ şi ajuns un articol de specialitate: «meşteşugul cuhnieĭ». Şi e bine să reproducem în întregime ce se spune maĭ departe pentru anul complementar ce s'ar petrece în institut: «După acest curs de cincĭ anĭ, fetele ce vor rămînea maĭ multă vreme în pensionat se vor îndeletnici a învăţa cele maĭ bune mijloace ce se cuvin a se întrebuinţa la creşterea fisică şi morală a copiilor şi economia caseĭ pentru orice priveşte la îndatoririle unor soţiĭ, unor mume şi unor stăpîne de casă».

Se prevedea şi primirea de bursiere, dintre fetele funcţionarilor cu purtărĭ deosebit de bune, dar ele nu se vor ţinea din baniĭ Statuluĭ, ci din aceia cari vor prisosi de la plăţile solventelor ajunse la un anumit număr.

Plata personaluluĭ nu era mare: directoarea primia 400 de galbenĭ pe an, ajutoarea sa 250, iar «dăscăliţele» cîte 200.

Până după revoluţia de la 1848 nu se înfiinţase încă şcolile de fete ale Statuluĭ în Bucureştĭ. În Iaşĭ însă, Mihaĭ-Vodă Sturdza, care avea multe însuşirĭ de bună gospodărie pe lîngă păcatele luĭ foarte bine cunoscute, făcuse, încă din aniĭ 1834-5, o şcoală de fete, care avea, în 1836-7, 72, iar, în 1839-40, 81 de eleve în patru clase. Asachi, care era inspiratorul şi sfătuitorul Domnuluĭ în tot ceia ce privia şcoala, avea de gînd să pregătească şi învăţătoare pentru şcolile primare de fete, şi pentru aceia el lăsă ca patru şcolăriţe să urmeze la şcoala normală a învăţătorilor pe socoteala Statuluĭ.

Şcoala din Iaşĭ era potrivită pe treĭ anĭ, pentru «fetele

orășenilor», nu pentru cele de boierĭ. Limba de predare era *numaĭ* cea românească; materiile eraŭ cele elementare: cetit (și cu litere latine), scris, socoteală, catehism, «întîiele cunoștinți», — totul după «metodul luĭ Pestalozzi» —, «ținerea izvoadelor de cheltuială casnică» și «deosebite învățăturĭ a' iconomieĭ și a' industrieĭ casnice». Urmarea la biserică era neapărată, dar maĭ ales «facerea călțunilor, cusutul de cămeșĭ, de straie, cusutul la gherghef, tapiseria și alte lucrurĭ folositoare pentru căsnicia economică». Aniĭ de studiu trebuiaŭ să fie de la 8 la 15. Corpul profesoral era alcătuit din dăscălițe de lucru de mînă, — una străină, «madam Elisabeta», — avînd în fruntea lor o maică, și din doĭ profesorĭ pentru studiĭ. Se dăduseră două rînduri de case în curtea bisericiĭ Sf. Ilie. Se prevedea însă mutarea la Dancu, unde se lucrară două sălĭ pentru a primi până la 200 de școlărițĭ și a da și locuințĭ pentru «dăscălițe». Cele treĭ maĭ bune absolvente eraŭ să primească un fel de zestre, în sumă de cîte o mie de leĭ.

Încă din 1835 se dădea un mare examin, cu venirea Domnuluĭ și Doamneĭ-patrone, cu «ghirlande de florĭ», «eșarfe cu vopsele naționale» și un mic discurs de «Zoița, fiică de 10 anĭ a răposatuluĭ econom Eftimie», după sfaturile dascălilor de studiĭ: părintele Ion și Samoil Botezatu.

După acest examen se tocmesc însă forțe nouă: un *politehnic* străin, special în lucrărĭ de ceară, în văpsitul panglicilor, în spălatul fin, în scosul petelor, «curățitul și încrețitul penelor», ba chiar în «lucrul figurilor în solzĭ și tot lucrul de carton», pe cînd vrednica sa soție se pricepea la croitul și cusutul de «capele, bonete, tocurĭ, pălăriĭ, frese și... baiadere».

Pentru această școală de fete din Iașĭ alcătui prin 1838 acel îndoit manual de «Istorie sfîntă» și «Istorioare morale» Ermiona Asachi. Direcția școliĭ o avea pe atuncĭ «madam Elisabeta», Elisaveta Alexandrescu, care muri tocmaĭ în acel an și la mormîntul căreia vorbi eleva Profira Tomșa. Și urmașa Elisabeteĭ, «madam Fotinò», fu

o femeie vrednică, și la examinul din 1839 se luaŭ în primire nu maĭ puțin de 449 de bucățĭ de «felurite cusăturĭ, tapiseriĭ, florĭ, capele și straie». O parte din aceste lucrărĭ fu dusă Domnuluĭ acasă, «la Belveder de Socola», de o deputație a școliĭ. Botezatu, înnălțat la rangul de Serdar, era conducător de studiĭ, părintele Ion fusese înlocuit, pentru «începuturĭ», cu diaconul Bucur, iar politehnicul Stavschi urmà și maĭ departe cu al săŭ «deseniŭ de florĭ și peisajurĭ».

Nicĭ școlile primare, de mult timp făgăduite, nu se aduseseră întru îndeplinire la Bucureștĭ. Uniĭ părinți cerură, aducîndu-șĭ aminte de ceia ce se obișnuia pe la 1830, cînd băieți în vrîstă de 6-20 de anĭ se aflaŭ la lecțiile dascăluluĭ de la mănăstirea Colțeĭ lîngă fetițe de 6-10 anĭ, ca fetele lor să poată urmà la un loc cu școlariĭ, dar Cîrmuirea crezu că așa ceva nu se poate, și răspinse cererea.

La 1840 întăiŭ, Eforia Școlilor muntene găsi de cuviință să se gîndească și la școlile de fete. «Cunoscînd că acum este vremea a se lua măsurĭ și pentru învățătura sexuluĭ femeiesc», ea propune a se înființa «școlĭ de întăia învățătură», și anume în niște încăperĭ ce se aflaŭ goale din casele bisericiĭ Sf. Spiridon Noŭ. Era vorba deocamdată numaĭ de «o școală de fete externe, unde să se învețe după metodul lancasterian», — cam ceia ce se învăța în școala similară de la Iașĭ. Aicĭ era să fie însă un singur «învățător romîn», plătit cu 150 de leĭ pe lună, și «o femeie care să știe carte și să aibă știința de felurĭ de lucrurĭ de mînă», locuind, ca și dincolo, chiar în școală.

Dar nu se găsiră banĭ, și acest întăiŭ proiect, ca și altele care-l urmară, rămase zădarnic.

Dacă a fost aicĭ o școală de fete pentru sărace, cu program practic, simplu și folositor, aceasta se datorește Doamneĭ lui Știrbeiŭ, Elisaveta. La 1843 ea întemeia un institut de educație, pe care-l punea supt conducerea Germanuluĭ

Limburg. Vre-o sută de eleve se adunară la școala eĭ. Abia la 1850, o a doua școală fu așezată într'o casă din culoarea de Negru. Și într'una și în cealaltă, se primiaŭ fetițe între 9 și 12 anĭ. Cum se vede, slujise exemplul școliĭ ieșene de la Sf. Ilie, pe care o cunoștea de sigur doamna Știrbeiŭ o Moldoveancă.

Legea din 1847 a luĭ Bibescu prevedea întemeiarea pensionuluĭ oficial, pentru 12 bursiere, pe socoteala Eforieĭ ca și a bisericiĭ Sf. Spiridon, pomenind și gîndul de a se maĭ face astfel de așezăminte și în alte părțĭ ale Principatuluĭ.

Anul 1848 apucă însă școlĭ de fete numaĭ în Craiova, Slatina și Ploieștĭ, și nu se pare că s'ar fi întemeiat altele după restabilirea liniștiĭ. Dorința revoluționarilor de a maĭ face în Bucureștĭ cîte o școală de fiecare coloare, afară de școala «Doamneĭ cetățeneĭ Știrbeiŭ» și de a da cîte o școală de fete fiecăruĭ județ rămase zădarnică. Maĭ tărziŭ, singură primăria din Buzăŭ face o școală de fete românească. În Brăila era numaĭ cea grecească, întemeiată de binefăcătoriĭ Peneti și Zurmali, prin aniĭ 1840. Abia în 1859 din fondurile brîncoveneștĭ se fac cincĭ școlĭ de fete în treĭ orașe oltene (Cerneți, Tîrgu-Jiiuluĭ, Rîmnicu-Vîlciĭ), precum și în Piteștĭ și Tîrgoviște.

Supt Vodă-Știrbeiŭ se alcătuise un proiect pentru întemeiarea școliĭ de fete a Cîrmuiriĭ, clădindu-se și un local pentru douăzecĭ de eleve, parte cu baniĭ Eforieĭ Școlilor, parte din venitul, închinat și fetelor sărace, al mănăstiriĭ Sf. Spiridon Noŭ. Deocamdată însă, se închiriè o casă a vestituluĭ bogătaș Manuc, pe strada cea mare a Tîrguluĭ-de-afară. În 1852 se făcuse și lista pensionarelor, fete de ofițerĭ și funcționarĭ, în vrîstă de 5 până la 14 anĭ. 9 externe se adauseră la bursiere. Dar, aducîndu-se din străinătate «institutrițe», direcția se dădu d-neĭ Iacobson, contopindu-se decĭ pensionul Statuluĭ cu pensionul eĭ cel vechiŭ. De și se alesese lîngă Cișmegiŭ un loc pentru școala cea nouă, ea nu se întemeiè niciodată.

La Craiova era maĭ de mult şcoala numită Lazaro-Otetelesanu, după ceĭ doĭ ctitorĭ aĭ eĭ. Pentru conducere se adusese Wilhelmina Dahlen. Aceasta plecă însă de acolo, şi veni la Bucureştĭ. Numindu-se o directoare nouă, programul şcoliĭ craiovene fu unificat atuncĭ cu al celeĭ din Bucureştĭ. D-na Dahlen fusese înlocuită cu o d-nă Massenza, foastă profesoară la şcoala catolică din Bucureştĭ, apoĭ cu d-ra de Villeneuve.

La 1843 şcoala din Iaşĭ căpătase atîta desvoltare, încît avea, pe lîngă cursul «lancastric», al claseĭ I (cu 43 de eleve), un «curs normal I» (cu 33) şi un «curs normal II» (cu 17). Eraŭ acum patru dăscălişe de lucru de mînă (şi o Elencu Boian, o Anica Poni, o Catinca Fabian) şi un noŭ profesor în locul preotuluĭ.

Supt Caimacamul Vogoridi urmară întemeierile de şcolĭ de fete (cu 2 şi 3 clase), până şi la Ocna, la Ismail, la Bolgrad, saŭ la Tîrgu-Frumos, cu puterĭ date de şcoala centrală. Şcoala avea acum şi o clasă a VI-a şi «un curs de pedagogie înnaltă în limba francesă»: elevele, menite să fie «profesorese saŭ crescătoare» într'un sens maĭ înnalt, făceaŭ practică şi în şcoală. Directoare era Francesa Élise Barbe Andrée, cu treĭ profesoare, între care recunoaştem pe d-na Boian; preotul Poienaru, de la vechea şcoală sturdzească, preda încă religia şi aritmetica; d-na Clara Dolnischi Stavschi păstra desemnul şi se adăogiseră încă treĭ profesorĭ.

Şi Domnia nouă a luĭ Grigore Alexandru Ghica veni cu un noŭ program pentru întemeiarea de şcolĭ de fete. Potrivit cu dorinţele reformiştilor de la 1848, se hotăria aşezarea de şcolĭ primare în fiecare reşedinţă de judeţ, începînd cu cele şese centre maĭ marĭ ale Moldoveĭ, afară de Iaşĭ, unde eraŭ să maĭ fie două şcolĭ, pe lîngă a luĭ Mihaĭ Sturdza. Una din aceste şcolĭ era să se numească: Şcoala Centrală, şi acolo se adăugia, pe lîngă materiĭ elementare

(între altele, pentru întâiaşĭ dată: «geografia şi istoria patrieĭ»), pe lîngă canto şi lucrul de mînă, pe lîngă contabilitate, şi «o limbă străină», care rămîne a se alege după nevoile timpuluĭ. La aceiaşĭ şcoală va fi un internat maĭ mare, unde vor sta eleve, care, după cursul obişnuit, acum de *cincĭ* anĭ, vor maĭ urmà, timp de doĭ alţĭ anĭ, pedagogie şi, după cîteva lunĭ de practică, vor fi şi ele învăţătoare.

Şcoala Centrală a trăit încă multă vreme în vechea clădire din marea grădină, cum te urcĭ la Sărărie, şi profesoarele din vechea generaţie moldovenească aŭ plecat toate de aicĭ.

IX.

Femeile în literatura romantică.

Nicĭ la ceĭ d'intăiŭ romanticĭ, figura clară, luminată de un curat sentiment, a iubiteĭ nu apare. Poesia de iubire a luĭ Grigore Alexandrescu se ţine între nelămurite rîvnirĭ către vedeniĭ ce nu se coboară niciodată, şi complimente în ton prosaic. Cîrlova, de şi ofiţer, are în vedere maĭ mult ruine de trecut şi steagurĭ de viitor. La Rosetti tînăr e însă, supt înrîurirea demonismuluĭ byronian, o ură pornită din iubirea batjocurită şi straşnice blestemurĭ pe urma necredincioaseĭ. «O singură cununa ne-ar fi încununat», strigă el aceleia pentru care uitase o clipă cele «treĭ blondine» şi «cincĭ oacheşe» necesare permanent vieţiĭ sale sentimentale. Boliac nu înseamnă nimic în lirica de iubire. Iar la Bolintineanu în fiecare bucată de dragoste e acelaşĭ chip de o frumuseţă şi o frăgezime ca a figurilor ce împodobesc cutiile de săpun.

Numaĭ prin cîntecul de iubire, pe rînd sfios, plin de nădejde, triumfător, zguduit de temere, desnădăjduit, înseninat pe încetul după pierdere, al luĭ Vasile Alecsandri către Elena Negri, prietena, iubita şi cea «pierdută în neagra

veșnicie», lirica românească a dobîndit o superioară valoare morală. Sora luĭ Costachi Negri, crescută la Iașĭ și la moșia părintească din Mînjina, într'un mediu stăpînit de poetica prietenie a luĭ Conachi, avea însușirĭ sufletești care o făceaŭ vrednică de o astfel de simțire a unuĭ astfel de om. Se stînse la Constantinopol, în 1846, lăsînd amintirea pe care poetul iubit a făcut-o neuitată. De acum înnainte afară de legătura, pe care nu o va putea mărturisi, cu Mărgărita, soția altuia, Alecsandri nu va maĭ face, ajuns poet de salon, decît dibace complimente înnaintea acelora care încap cu tot sufletul lor în saloane.

Fiicele luĭ Doxachi Hurmuzachi, ca d-na Elisa Sturza de la Dulcești și Eufrosina, mama poetuluĭ Petrino, aŭ înrîurire asupra scriitorilor ereĭ nouă, iar peste Milcov Anicuța Manu, născută Ghica, soția luĭ Ioan Manu, a fost ocrotitoarea statornică a literaturiĭ românești: eĭ i-a dedicat Eliad cea maĭ frumoasă poesie a sa, *Zburătorul*. În familia Mavrocordat din Iașĭ, iubirea pentru carte și artă era o mîndrie a tuturor membrilor eĭ.

X.

Școlĭ nouă și partea nouă a femeilor în viața neamuluĭ.

Legea din 1864 crea școlĭ de fete în orașele de reședință, cu o directoare și o singură profesoară, avînd apoĭ profesorĭ de canto și catehism; satele cele marĭ singure eraŭ să aibă o școală de fete deosebită. În reședințele cu liceie vor fi și «școlĭ secundare de fete», cu directoare, «superioare de clasă» și profesoare saŭ profesorĭ. O singură limbă modernă, «după alegere», va fi obligatoare; pedagogia se va preda în anul din urmă, pentru viitoarele profesoare numaĭ. Toate aceste școlĭ vor fi internate, cu stipendiĭ și plățĭ. Scopul de căpetenie e mărturisit a fi acela de-a da «institutrice» «școliĭ secundare».

Era, cum se vede, o lege cu totul greșită, care mărgenia cunoștința de carte maĭ înnaltă la fetele care puteaŭ plăti saŭ la un număr restrîns de bursiere. Ea amesteca școlile normale ale profesoarelor și învățătoarelor cu școlile pentru capătarea uneĭ culturĭ maĭ deosebite, fără scop practic, și silia oarecum pe toate fetele o concura la slujbe. Se uita necesitatea unuĭ pension de lux pentru fetele bogate. Se lăsa pe planul al doilea învățarea limbilor pentru cetirea în original a maĭ multor literaturĭ. Se desprețuiaŭ «artele de agrement»: dantul, canto, pictura. Gospodăria, vechea «cuhnie», cusăturile dispăreaŭ.

În sfîrșit, un program greșit înrăi lucrurile, impunînd fetelor aceleași materiĭ ca și băieților.

Era un singur cîștig: această școală înnaltă păstra caracterul românesc în toată deplinătatea luĭ. Din lupta între sistemul muntean frances și cel moldovenesc național, — acesta învinsese.

În această vreme, a doua jumătate a veaculuĭ trecut, nu școala formează scriitoare, ci ele datoresc îndemnul lor de a se manifesta literar unor împrejurărĭ exterioare. Astfel d-ra Matilda Cugler (născută în 1853), imitatoarea fericită a luĭ Heine, crește într'o familie germană, iar Veronica Micle (născută la 1853 din părinții ardelenĭ, Cîmpeanu), înnălțată prin iubirea pentru Eminescu, creatorul poesieĭ lirice cu puternică pasiune și înțeles mistic, răspunde cîntărilor luĭ, fără care de bună seamă sufletul eĭ superior ar fi rămas mut. Iulia Hasdeŭ, spirit de o uimitoare bogăție pentru vrîsta eĭ, Elena Văcărescu, stăpînitoare pe deplin a retoriceĭ poetice francese, datoresc scrisul lor creșterii în Paris, căruia-ĭ și aparțin literar. Tot astfel, cu mult înnainte de ele, Dora d'Istria, fiica Banuluĭ Mihaĭ Ghica și a uneĭ Facă și soție, separată de fapt, a unuĭ prinț rus, femeie cu un superior talent de asimilare și de compilație, care a scris istorie, călătoriĭ, considerațiĭ

filosofice, sociale, morale[1], în limbile francesă și italiană, nu aparține naţieĭ noastre, fiind un produs al cosmopolitismuluĭ liberal și romantic de la 1840.

Școala dădea doar institutoare ambiţioase, care îmbrăcaŭ banalităţĭ în versurĭ și prosă fără adevărată frumuseţă și energie, puind totdeauna pe planul întâiŭ revendicările, destul de ridicule în starea noastră culturală, socială și politică, ale «femeiĭ romîne»[2]. Înrîurirea acestor ideĭ în straturile de jos ale societăţiĭ se poate vedea în eroinele-cetăţene ale luĭ Caragiale.

În sfîrșit predicarea ideilor socialiste de *Contemporanul* din Iașĭ aduce cu sine și apărarea drepturilor «femeiĭ» în genere, fără deosebire națională, după formula acesteĭ școlĭ de cugetare. Doamne și domnișoare scriŭ cu îndrăzneală în paginile revisteĭ ieșene, maĭ mult polemică, uitînd maĭ cu totul reserva cuvenită sexuluĭ lor. În stil popular, cam neîngrijit, a publicat multe povestirĭ, dintre care unele nu fără interes, d-na Sofia Nădejde, o autodidactă stăruitoare.

În Ardeal și Ungaria exemplul Sașilor îndeamnă la scris femeĭ de o cultură deosebită, ca d-na Constanţa Dunca, autoare de articole morale, în generaţia veche, și, în cea de acum, altele, de un talent literar real, ca d-șoarele Lucreţia Suciu, Maria Cunţan, Maria Cioban și Ecaterina Pitiș. Povestirile doamneĭ Constanţa Hodoș nu sînt inspirate de mediul femeiesc de la noĭ. Un întreg șir de poete aŭ astăzĭ locul lor în literatura românească din Regat.

Măiestria neîntrecută a dicţiuniĭ, mlădierea joculuĭ, arta înfăţișăriĭ fac, în teatrul noŭ, gloria, d-neĭ Aristiţa Romanescu.

---

[1] Despre femeile în Orient, despre Svitera, despre călugăria răsăriteană, despre Albanesiĭ în România, etc.

[2] Maria Flechtenmacher, Eufrosina Homoriceanu, etc.

XI.

Încheiere.

Vechea stare de lucrurĭ, dăunătoare pentru rolul pe care femeile ar trebui să-l joace în viața socială, morală și culturală a nației, înrîurește însă și până astăzĭ învățămîntul fetelor la noĭ; relele de atuncĭ aŭ urmărĭ până astăzĭ; cultura femeiască ce se dobîndește prin școlĭ nu poate scăpa din acele vechĭ cătușe.

Căcĭ e vădit că școlile de fete nu pot fi decît de patru felurĭ, *care nu trebuie a se amesteca:*

Școlĭ de lux, pentru bogațĭ, ale căror fete *n'aŭ dreptul* de a se înstrăina, în chipul, cu adevărat scandalos, care revoltă astăzĭ, precum ele *n'aŭ dreptul* de a primi o cultură religioasă străină de legea familieĭ și a țerii lor.

Școlĭ de carieră pentru ca să ajungă cineva la un loc în învățămînt.

Școlĭ de meseriĭ, pentru a putea inlocui pe străinĭ și în meseriile exercitate de femeĭ.

Școlĭ de cultură în adevăr femeiască: cultură a inimiĭ, cultură a sufletuluĭ îmbogățit și făcut maĭ fin, maĭ ales prin literatură și artă, cultură practică, din acea veche cultură, desprețuită azĭ, a anilor 1830, prin care femeia poate fi în adevăr mîngîietoarea bărbatuluĭ obosit de lupte, mama unor copiĭ pe cari e chemată a-i pregăti pentru viață, stăpîna adevărată între cele patru ziduri ale caseĭ sale.

Astăzĭ n'avem, în învățămîntul de Stat ca și în cel particular, nicĭunul din aceste tipurĭ, care-și aŭ fiecare rostul lor, *curat,* desfăcut de amestecurĭ.

De aicĭ resultă că:

a) Școlile de lux le caută bogațiĭ, cum am spus, în străinătate saŭ la călugărițele francese și germane de la noĭ.

b) Școlile de meseriĭ sînt încă maĭ mult o formă zădarnică, fiind copleșite de carte teoretică.

c) Şcolile de cultură nu există, şi o societate întreagă se resimte de aceasta.

d) Iar şcolile de carieră, dacă pregătesc în aceiaşi măsură ca şcolile de băieţi pentru cariera urmărită, năpădesc fără dreptate şi distrug ramuri cu mult mai folositoare ale învăţămîntului femeiesc. Ele strică în mare parte viaţa acelora care le-aŭ urmat fără a-şi face apoi o carieră, prin aceia că, fără cunoştinţile plăcute saŭ cele folositoare, daŭ un balast ştiinţific de care e legată totdeauna trufia.

*

În desfacerea deplină a acestor tipuri de şcoli — pe care se cuvine să le lege numai respectul pentru sufletul femeiesc, pe de o parte, iar, pe de alta, cultul a tot ce este românesc —, în această desfacere stă viitorul învăţămîntului femeilor în România şi viitorul femeilor noastre în cultura naţională, menită să se afirme şi să se întărească din ce în ce mai mult, ajungînd temeiul însuşi al fiinţei noastre ca popor.

V.

Doamna luĭ Ieremia-Vodă.

În mănăstirea Sucevița atîrnă de bolți o cutie de argint[1], în care se cuprinde o coadă groasă de frumos păr castaniŭ-deschis. Cutia nu poartă nicio însemnare, dar toți știŭ să spuie că acesta e prinosul Doamnei lui Ieremia Movilă, dat ctitoriei soțului ei în clipa celei mai mari nenorociri și celei mai adînci rușini. Încheind povestirea luptei de la Dracșani, din 1615, care aduse stîngerea Casei lui Ieremia-Vodă, Miron Costin, care n'avuse prilej să vadă pe ambițioasa învinsă, căzută în mîni dușmane și batjocurită, dar care putuse auzi povestiri înduioșate despre mărirea, trufia, neastîmpărul și groaznica ei cădere, înseamnă: «Iară Doamna la mare ocară aŭ sosit; de care singură a mărturisit cătră boieri: trecînd cu carul, aŭ văzut pe boieri, și lăcrămînd aŭ zis: «Boieri, boieri! rușinatu-m'aŭ păginul.»

Aceia care pierdea astfel pentru totdeauna orice rost pe lume, orice legătură cu lumea creștină, pe care o tulburase de atîtea ori, chemînd pe Turci asupră-i prin provocările ei, e fără îndoială una din marile figuri tragice ale trecutului nostru. De la Chiajna, fiica istețului Petru Rareș și soția sîngerosului «cioban» de măcelărie Mircea, nu stătuse una ca dînsa lîngă un Domn al nostru. Cu Chiajna și samănă ea: ca și nepoata de fiŭ a lui Ștefan-cel-Mare ea venise prin căsătorie într'o țară străină, care n'avea de ce s'o iubească, găsind însă, în locul strașnicului bărbat domnesc al aceleia, un blajin boier gras, gros la minte, încet la faptă; ca și dînsa ea își petrecu la mormînt soțul,

---

[1] V. p. 93.

vărsînd lacrămĭ de mînie împotriva soarteĭ care o amenința cu pierderea puteriĭ și stăpînirii sale; ca și Chiajna ea se gîndi încă de a doua zi la Domnia eĭ de fapt supt numele fiilor; ca și mama luĭ Petru Șchiopul, Doamna Elisaveta avu odrasle care nu eraŭ în stare a merge de sine pe lume, și astfel în Scaunul Țeriĭ rămase ambiția eĭ; ca și înnaintașa în energie vitează, ea ajunge prin orașele turcești, fără să poată păstra însă ca aceia demnitatea uneĭ văduve de Domn creștin, cu trecere pe lîngă ceĭ marĭ aĭ Porțiĭ și în stare să aducă mazilĭĭ și ridicărĭ în Domnie pentru folosul celor din trupul săŭ.

I.

Nu știm sigur cînd s'a însurat Ieremia Movilă, într'o vreme cînd acest boier înrudit cu Despoțiĭ sîrbĭ, prin Doamna luĭ Petru Rareș de sigur, și prin Ruxandra luĭ Alexandru Lăpușneanu, fiica eĭ, nu visa poate de Domnie, care era a urmașilor dinastieĭ întemeietoare a Moldoveĭ. Ioan Movilă, tatăl săŭ, întovărășise, dacă se poate tălmăci astfel mărturia genealogistuluĭ polon Okolski, pe Alexandru Lăpușneanu în campania din Ungaria care aduse din noŭ în stăpînire pe văduva luĭ Ion Zápolya, Crăiasa Isabela; după întoarcere el se însură cu «vlăstarea Despoților»: ce spune Okolski despre «iubirea și cinstea» ce căpătase în «neamul Hunyazilor», isprăvit atuncĭ, vine neapărat dintr'o confusie.

Nu e de mirare decĭ că Ieremia, fiul cel maĭ mare al luĭ Ioan, care poartă un nume puțin obișnuit la noĭ, nume din Vechiul Testament, la care se îndreptaŭ pentru botezurĭ maĭ mult Slaviĭ din Balcanĭ, înrîuriți de vechiul lor bogomilism, — își luă și el soție de la Ungurii din Ardeal, ca puținĭ dintre boieriĭ noștri, deprinșĭ a se însura în țară, cîștigînd și moșiĭ nouă la nuntă. Tot Okolski ni spune că el a luat pe «o fată din Ardeal, a unuĭ fruntaș din neamul Csomortány».

Acest neam de nobilĭ ardelenĭ, această seminţie de nemeşĭ se întîlneşte în Ardealul veaculuĭ al XVI-lea şi are dese şi strînse legăturĭ cu ţerile noastre. Ieremia a putut cunoaşte pe bătrînul Csomortány saŭ pe fiul acestuia Toma şi cu prilejul soliilor pe care cel din urmă le îndeplĭnia în ţerile noastre. Şi Ieremia, dacă el şi nu Vartic e «Vornicul din Moldova» pe care-l pomenesc socotelile Braşovuluĭ în 1587, bătea drumurile Ardealuluĭ. Se ştie că odată viitorul Domn al Moldoveĭ din mila Polonilor, sprijinitoriĭ statornicĭ aĭ acestuĭ statornic vasal, pribegi în ţara lor, aducînd căderea luĭ Iancu Sasul şi întoarcerea în Scaun a luĭ Petru Şchiopul, de la care Movileştiĭ toţĭ —, Ieremia însuşĭ, Simion, Toader, Vlădica Gheorghe, ajuns Mitropolit supt acest Domn evlavios, — avură numaĭ bine. Nu e de mirare decĭ că Ieremia ca şi Simion şi acest noŭ Mitropolit al Moldoveĭ întovărăşiră pe Vodă Petru, atuncĭ cînd acesta. pierzînd orĭce nădejde de la Turcĭ, apucă drumul Apusuluĭ catolic, de unde nu era să se maĭ întoarcă niciodată. Un timp Ieremia stătu pe lîngă surgunitul de bună voie, pentru ca apoĭ să treacă în Polonia. De acolo nu se întoarse decît în 1595, pentru a domni.

Încă înnainte de aceste din urmă rătăcirĭ ale sale, Ieremia era soţul Elisaveteĭ Csomortány, căcĭ la 25 Maiŭ 1603 el mărita pe fiică-sa Regina (Chiajna) cu Mihail Wiszniewiecki. Cu Elisaveta şi cu cel puţin cea maĭ mare din ficele sale petrecu Ieremia în aceştĭ anĭ de înstrăinare, la Ustie, pe Nistru, între Jaslowiecz şi Rohatyn, pe atuncĭ proprietate a duceluĭ Ioan-Simion de Sluczk; aicĭ primi el, la 1593, diploma de indigenat polon, şi de aicĭ plecă pentru a face propunerĭ politice pribeaguluĭ Petru Şchiopul, pe care-l află tocmaĭ la Bozen, în Tirol. Maĭ tîrziŭ Ieremia cumpără această moşie de la acela căruia-ĭ multămia călduros pentru adăpost, ca unuĭ «domn şi binefăcător milostiv», la 21 Decembre 1591. Se poate chiar ca fiul cel maĭ mare al luĭ Ieremia, Constantin, al căruĭ nume amin-

teşte pe al puternicnluĭ principe ortodox, Constantin de Ostrog, Voevodul Chievuluĭ, aşa de mult amestecat în afacerile ţerilor noastre, să se fi născut pe pămînt polon, acolo la Ustie.

În cursul Domnieĭ luĭ, Ieremia-Vodă păstră legăturĭ cu Toma Csomortány. În 1599, îndată după luarea în stăpînire a Ardealuluĭ de către cardinalul Andreĭ Báthory, cumnatul Domnuluĭ moldovenesc mergea la duşmanul acestuia, Mihaĭ Viteazul, pentru a-ĭ arăta că ar fi bine să-şĭ lase ţara, unde Turciĭ nu voiaŭ să-l maĭ îngăduie. Socotelile Braşovuluĭ înseamnă trecerea luĭ prin acest oraş. Prin Mart 1600 Mihaĭ, ajuns el acuma poruncitor în Ardeal, trimetea decĭ oamenĭ aĭ săĭ pentru a căuta pe Csomortány, unde va fi, în Moldova orĭ în Polonia, de bună seamă pentru a negocia prin el cu Ieremia. El va fi întovărăşit îndată pe acesta în fuga luĭ la Hotin, şi de acolo la Cameniţa, unde familia domnească: Vodă, fratele luĭ, Simion, fiul luĭ, Constantin, copil de cîţiva anĭ, întovărăşiţĭ, de sigur, de Doamnă, de episcopul de Rădăuţĭ, Teodosie, şi de boierimea credincioasă Movileştilor, se aflaŭ la 2 August 1600. În Iunie 1601, după căderea luĭ Mihaĭ, Toma se strecura prin Bistriţa, ca om al luĭ Sigismund Báthory, înţeles şi cu Moise Székely, «gheneralişul» ardelean. În vara anuluĭ acestuia 1601 îl vedem la Cluj, de unde scrie pentru a lua măsurĭ în vederea găzduiriĭ cetelor de Moldovenĭ şi Muntenĭ pe cari Movileştiĭ îĭ trimeteaŭ ca să sprijine pe Sigismund, întors în ţara sa de moştenire.

II.

Doamna Elisaveta era catolică de sigur, şi e îndoielnic că ar fi primit legea noastră. Fiiĭ eĭ aŭ fost, firește, ortodocşĭ cu toţiĭ, dar, în ce privește fetele, avem această dovadă numaĭ pentru Ana, care, deşi măritată şi ea în Polonia, îşĭ păstră legea grecească. De sigur că Elisaveteĭ i

Mama luĭ Ieremia cu fiul eĭ și doĭ arapoți (pictură murală la Sucevița).

se datoresc și simpatiile luĭ Ieremia pentru Polonĭ și retragerea luĭ la dînșiĭ și gîndul, ce avuse o clipă, de a se așeza pentru totdeauna în mijlocul lor. Ea-l va fi îndemnat. ca și acești vecinĭ și prietenĭ, vechĭ ocrotitorĭ și ajutătorĭ întru a lua Domnia, să sprijine în persoana luĭ Bernardino Querini, episcopul de Argeș, catolicismul, care credea pe atuncĭ să poată cuceri Moldova. Ea va fi adus lucrurile așa ca fetele eĭ să nu fie date după cine știe ce boierĭ de țară, fără nume mare, ci după fruntașĭ aĭ nobilimiĭ polone. Regina luînd pe Wiszniewiecki, era să ajungă astfel viitoare bunică de rege al Polonieĭ; Maria, numită după mama luĭ Ieremia, luă pe Ștefan Potocki, Voievod de Braclaw, Ecaterina pe Samuil Korecki, Ana (Stana) pe Maximilian Przerembski. Mîndria Elisaveteĭ va fi născocit pentru Movileștĭ originĭ așa de glorioase ca aceia din Mucius Scaevola orĭ din «Casa Flavie a Împăraților din Constantinopol».

III.

La 1598, Ieremia, găsindu-se la nestatornicia lucrurilor domneștĭ, se hotărî să-șĭ gătească pentru cine știe ce năprasnică mazilie un culcuș cald la Ustie, pe care voiă s'o cumpere. La 17 Iulie Zamoyski, Marele-Hatman și Cancelariŭ al Polonieĭ, era rugat să se intereseze de afacere. Ieremia părea grăbit și hotărî un soroc apropiat pentru luarea în stăpînire a castelului, care-l maĭ adăpostise odată și unde se simțise bine. Proprietarul era acum Marele-Păharnic al Coroaneĭ, și el se învoi a vinde Ustie, de bună seamă în cursul aceluĭ an. Luca Stroicĭ, Marele-Logofăt, avu, după însăși mărturisirea luĭ, destul de lucru cu aceasta.

Se ajunse la următoarea soluție: Păharnicul polon murind, văduva luĭ făcu un testament prin care lăsa Ustie fiuluĭ celuĭ maĭ mare al luĭ Ieremia, Constantin. Actul fu copiat în registrele castelului din Lemberg, și încă din 1599 Ieremia numia tutorĭ, valabilĭ pentru Polonia, aĭ tînăruluĭ

НАИСѢТА ГОСА
МѢА
АЛЕѲІИ ЕКАТЕРИНА
СОФІИ ЕГНА

Voievod, și anume, în rîndul întîiŭ, pe Zamoyski însuși, apoĭ pe Mitropolitul Gheorghe și pe Simion, celălalt frate al Domnuluĭ, în sfîrșit pe negociatorul afacerilĭ, Luca Stroicĭ; sub-camerierul Lembergului, Andreĭ Sienienski, trebuia să administreze averea aceasta, polonă, a luĭ Constantin.

În curînd, prin năvălirea luĭ Mihaĭ Viteazul în Ardeal, prin necontenita amenințare a Moldoveĭ din această nouă cucerire, Ieremia-Vodă căpătă griji și temerĭ maĭ marĭ decît până atuncĭ, și banilĭ luĭ, întrebuințațĭ, de un timp, la clădirea, din noŭ, a bisericilĭ «moldovenești» din Lemberg, Adormirea, fură ceruțĭ de strîngerea și plata oștilor. Fratele săŭ, Hatmanul Simion, începuse a iscăli, încă din 1596, «Simion Voevod», și frăția luĭ cu Domnul Moldoveĭ nu era de ajuns pentru a îndreptăți acest titlu, care țintia, cum se vede din împrejurările dela 1596 chiar, Țara-Românească, al căruĭ apărător plecase pentru cîștigarea de alte țerĭ și pentru adăogire de glorie nouă. Încă de la 6 Maiŭ 1600 însă, Ieremia putea să vestească pe ocrotitoriĭ săĭ poloni că «oștile și oameniĭ luĭ Mihaĭ-Vodă aŭ început a trece granițele sale». Ceasul adăpostuluĭ la Ustie părea că a și sosit.

La 18 Maiŭ 1600 Domnul moldovenesc fugar era încă la Hotin: ar fi trecut la Cameniță, dar aĭ săĭ chiar nu-l lăsaseră a ieși din cetate. Numaĭ retragerea neașteptată a luĭ Mihaĭ, chemat de alte interese, spre Suceava, scăpă de bună seamă pe bietul om îngrozit de o prinsoare în mînile dușmanuluĭ săŭ, pe care ar fi împărțit-o și familia, aflătoare în aceiașĭ cetate încunjurată. Ceĭ 2.000 de pedeștri și 200 de călărĭ aĭ luĭ Mihaĭ plecară și eĭ de la Nistru înnainte de sfîrșitul luniĭ. La 21 Iunie, cînd Ieremia se plînge că ostașiĭ luĭ Mihaĭ, lacomĭ de banĭ, scormonesc și prin mormintele din mănăstirile și bisericile Moldoveĭ, el se afla, scăpat de închisoarea zidurilor hotinene, în «tabără la Nistru».

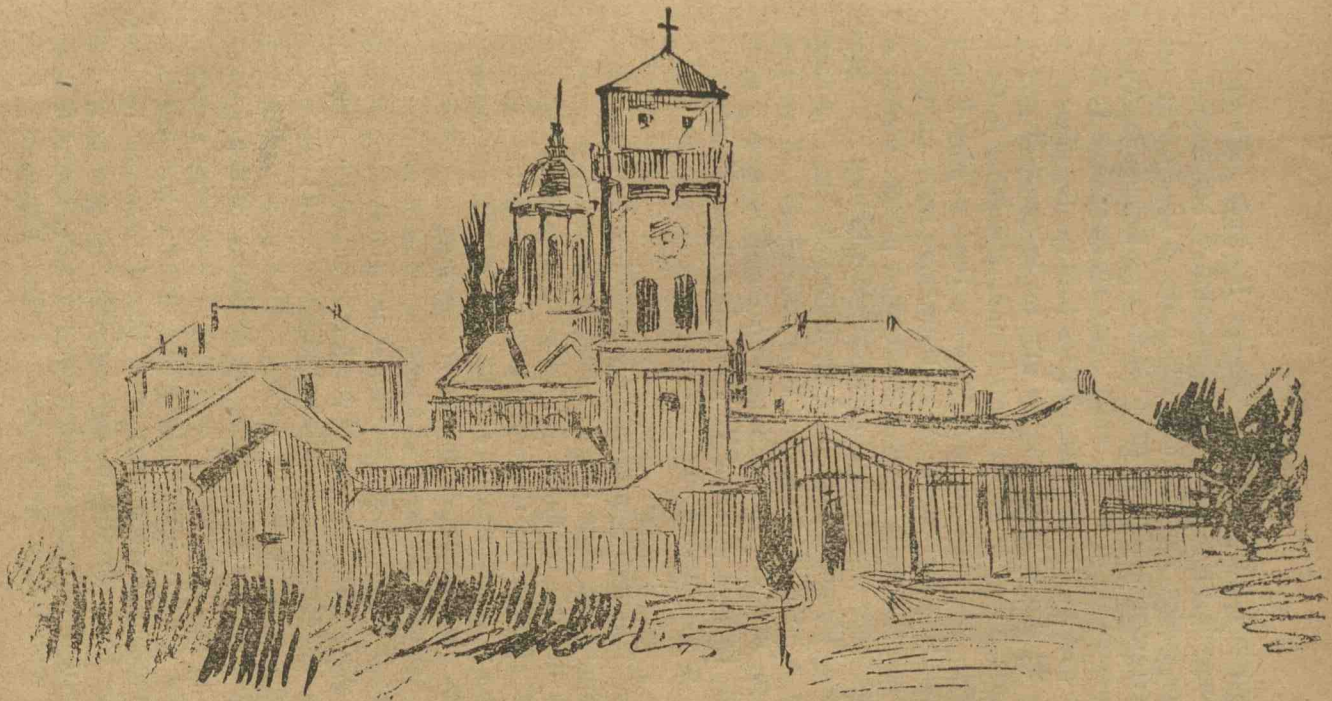

Mănăstirea Dealului.

Avu la Probojna, dincolo de apa hotarului, o întîlnire cu Zamoyski, în cea d'ìntăiŭ săptămînă a luĭ August. Ţinea încă oastea, dar cu cheltuială mare, şi, pentru lefile acestor mercenarĭ, el trebuia să-şĭ vîndă argintăria şi juvaierele ce luase cu el în fugă; voise chiar să amaneteze Ustie, dar nu găsi pe nimenĭ care să-ĭ dea banĭ pentru această moşie. La 20 August Ieremia se afla tot în preajma Cameniţeĭ, unde stătuse la 12 ale lunii, avîndu-şĭ lagărul la Oryn. În sfîrşit, retrăgîndu-se maĭ departe, Domnul izgonit se adăpostia la 24 în castelul de la Ustie chiar, unde nu va fi dus şi neascultătoarea oaste, căreia nu-ĭ plătise. Până şi la 11 Septembre aicĭ stăteaŭ în aşteptare Movileştiĭ şi Luca Stroicĭ, fără a bănui că răscoala Ardealuluĭ şi înfrîngerea neaşteptată a luĭ Mihaĭ Viteazul la Mirislăŭ vor aduce pentru dînşiĭ, fără zăbavă, putinţa întoarceriĭ în ţară şi a stăpînirii. Ba încă «Simion Voevod», dus de oştĭ polone, ajungea să stăpînească în Tîrgovişte.

În frămîntările luptelor împotriva luĭ Mihaĭ, şi Ieremia şi Simion se temeaŭ să-şĭ amestece pe aĭ lor, nesigurĭ fiind încă de izbînda din urmă. Astfel Doamnele şi copiiĭ domneştĭ rămaseră la Cameniţa până la începutul anuluĭ următor; numaĭ «bătrîna», adecă Maria, mama Voevozilor, trecu, întovărăşită de fiul eĭ Mitropolitul, în Moldova. Despre Doamna Elisaveta se spune în deosebĭ că nu voiă să plece pentru a nu-şĭ lăsa singur fiul Constantin, unul-născut până atuncĭ, pe care Poloniĭ îl chemaseră la dietă, unde avea să represinte vasalitatea părinteluĭ săŭ! Moldova întreagă, lovită de un bir noŭ, se ridica pe atuncĭ împotriva greutăţilor nesuferite aduse de găzduirea oştilor polone, pe carĭ tocmaĭ starostele Cameniţeĭ, întors după aşezarea în Scaun a luĭ Simion, le lăsase în această ţară creştină şi prietenă, unde se puteaŭ hrăni bine fără nicio cheltuială. Satele eraŭ părăsite în mijlocul iernii şi prin codri copiiĭ muriaŭ de asprimea geruluĭ din Februar; boieriĭ ale căror case eraŭ batjocurite de aceştĭ străinĭ nerusinaţĭ, fugiaŭ

peste Dunăre, la Turcĭ. Mercenarĭĭ treceaŭ peste Nistru, hoțește, turmele, cirezile, cară pline de jaful satelor, curților boierești, tîrgurilor. Trebui să se hotărască pedeapsa cu moarte pentru cel ce s'ar dovedi dușman al Polonilor aflătorĭ în Moldova ca să se împiedece măcelărirea lor de către ceĭ cari-și pierduseră acum toată răbdarea.

În astfel de împrejurărĭ e ușor de înțeles pentru ce amîndouă Doamnele zăboviră la Cameniță. Dar în primăvară ciuma se stîrni în această cetate de adăpost: muriră cîțiva casnicĭ aĭ Elisaveteĭ, și sora eĭ însăși. Să plece, n'aveaŭ încă voie de la Zamoyski, și Logofătul muntean Dan Danovicĭ, credinciosul luĭ Simion, arăta, la 23 April 1601, într'o scrisoare desperată, în ce hal se află Elisaveta și cumnata eĭ, «ce năcăjite, ce bolnave, ce bîntuite de frica morțiĭ înnainte de timp». Turburările izbucnite îndată după aceasta în Țara-Românească prin ridicarea Buzeștilor asupra luĭ Simion, «străinul», vor fi zăbovit poate și maĭ departe întoarcerea Doamnelor. Mihaĭ însușĭ, împăcat acum cu Împăratul, părea că se gătește de o răsbunare întreagă și crîncenă. Abia la 1-iŭ Septembre putea Ieremia să trimeată în Polonia vestea morțiĭ temutuluĭ dușman.

Acuma Elisaveta se va fi putut întoarce, ceia ce era foarte nemerit într'un timp cînd la Hotin comandantul polon bătea cu buzduganul pe pîrcălabul luĭ Ieremia și-l amenință că-ĭ taie barba. Acest pîrcălab din scrisoarea leșească se chema Gheorghe Izlozeanul, și soția sa Cristina, căreia i se zicea «cneaghină», era fiica luĭ Ieremia Movilă, o fiică necunoscută până acum: eĭ decĭ dădeaŭ, în Mart 1599, o Evanghelie, ferecată de Iachim argintarul din Suceava Bisericiĭ Adormiriĭ din Hotin. Se poate ca această fiică a luĭ Ieremia-Vodă să fi fost născută cu altă soție a luĭ, pe care n'o cunoaștem, căcĭ se pare că încă din 1600 Izlozeanul avea un fiŭ, Pătrașcu, care era «ureadnic» de Botoșanĭ. O fată a luĭ Gheorghe și a Domnițeĭ Cristina, Anghelina, e înmormîntată în necropola Movileștilor, Suceviță

Gheorghe muri înnainte de 1619, cînd face vînzărĭ «cneaghina Crîstina pîrcălăboaia» ca văduvă, locuind tot în Hotin și stăpînind o sumă de moșiĭ în aceste părțĭ.

La 8 Septembre 1602, Simion-Vodă era la Tîrgu-Frumos, ca fugar. Încercarea luĭ de a se întoarce prin Hanul tătăresc nu izbuti. Căderea definitivă a Domnuluĭ impus Țerilĭ-Românești de Polonĭ aduse în sfîrșit liniște și în Moldova și în casa Domnuluĭ eĭ. Plecînd, Poloniĭ luĭ Simion, neplătițĭ, amenințaŭ pe Ieremia că-ĭ vor strica locuința din Ustie, dacă aceasta nu li se va da ca o garanție că pretențiile lor vor fi mulțămite. Ieremia însușĭ scrie regeluĭ polon, la 17 Ianuar 1603, că adăpostul săŭ de peste Nistru e amenințat, fără cuviință și fără dreptate, de aceste cete sălbatece. Cu acest prilej el stăruia asupra faptuluĭ că Ustie nu e măcar a sa, ci a fiuluĭ săŭ Constantin. Totușĭ soldațiĭ luĭ Tarnowski rămaseră în hotărîrea lor de «a face tărăboiŭ luĭ Vodă și de a năvăli la Ustie».

În Februar, Ustie era ocupată în adevăr de dînșiĭ, cari stăteaŭ în sate și culegeaŭ veniturile, de la «podaniĭ» ce fugiaŭ de acolo; eĭ vindeaŭ grîul strîns de patru anĭ, mîncaŭ vitele, trimeteaŭ la Ieremia delegațĭ pentru negociere, declarînd că, deși Simion, care-ĭ întrebuințase, e la Iașĭ, cu dînsul n'aŭ nimic de vorbit. Ba amenințaŭ că vor veni în Moldova să iea boiĭ negustorilor.

De atuncĭ trebuie să fi început dușmănia între ceĭ doĭ frațĭ, Ieremia avînd în spinare și întreaga casă a fratelui săŭ: pe Mitropolitul Eftimie, pe Logofătul Dan, pe Logofătul Teodosie, cronicarul luĭ Mihaĭ Viteazul, pe Spătarul Ienachi Catargiu, pe Logofătul Fiera și o sumă de egumenĭ și boierinașĭ. Și era firesc ca Doamna să prindă ură pe acela care adusese pagube moșieĭ polone a fiuluĭ eĭ.

Încă din timpul războiuluĭ, Domnița Maria luase de soț pe Ștefan Potocki, fratele luĭ Ioan. În Februar din același an 1603, Ieremia făcea cunoscută Regeluĭ apropiata căsătorie a

fiicei sale Regina cu Mihail Wiszniewiecki, un Rutean ortodox, rudă cu Domniĭ Moldoveĭ ceĭ vechĭ, și ruga pe «îndurătorul săŭ Domn și stăpîn» «să nu despreţuiască sărmana casă a prea-umilituluĭ săŭ slujitor și credincios supus». Nunta s'a și făcut, după cum vestia scrisoarea, la 25 Maiŭ după stilul vechiŭ, în Suceava, care de mult nu văzuse bucurie domnească. Cu cîteva zile înnainte, delegaţiĭ regalĭ, arhiepiscopul și castelanul din Lemberg, cercetaseră pricina pentru Ustie și hotărîseră că Ieremia, garant pentru fratele săŭ și gazdă a luĭ, trebuia să se înţeleagă cu acesta pentru plata întregiĭ datoriĭ până în Novembre. Spre sfîrșitul anuluĭ și în cursul celuĭ următor, ambiţia domnească a luĭ Simion nu era încă amorţită, și el maĭ cerea de la Polonĭ să fie sprijinit pentru a se așeza în Ţara-Românească, unde Radu Șerban se întărise prin marea-ĭ biruinţă din Ardeal.

Pe acel timp mercenariĭ, cari, după porunca Regeluĭ, ieșiseră din Ustie, se pregătiaŭ a o lua iarăși în stăpînire, căcĭ același Simion nicĭ nu se gîndia la plată. Data aceasta, o nouă intervenţie a Regeluĭ porni de la dreptatea desăvîrșită a luĭ Ieremia, care nu era ţinut a plăti din averea fiuluĭ datoria fratelui, pe care nu el, ci Zamoyski îl adusese și-l lăsase în Ţara-Românească, și de la datoria de cinste a Regatuluĭ ca posesiunea luĭ Constantin să nu fie primejduită, nicĭ păgubită. Soldaţiĭ ar trebui să se mulţămească dacă Ieremia ar voi să li dea o despăgubire oarecare: acestuia i se punea în vedere că dreptul n'are singur cuvîntul în desbaterile cu ostașiĭ nesupușĭ, «păsărĭ pribege, care nu pot fi judecate după lege». Simion ar trebui, adăugia instrucţia, să plătească din averea luĭ, dar la așa ceva el nicĭ nu se gîndise.

Decĭ Ieremia trebui să plătească. Atuncĭ numaĭ, Ustie scăpă de primejdia uneĭ desăvîrșite nimicirĭ. Îndată, încă în mijlocul iernii, îngrijită de averea fiuluĭ eĭ, Elisaveta aleargă acolo. Din Ustie scrie ea la 13 Februar 1604, iscălind neobișnuit, ca un Domn, «cu mila luĭ Dumnezeŭ Doamnă a ţeriĭ Moldoveĭ», ca să mulţămească fraţilor din

Stavropighia de la Lemberg pentru rugăciunile ce aŭ făcut pe vremea «suferinţilor noastre».

Şi Simion nu se astîmpără. Neizbutind cu Poloniĭ, el aducea pe Turcĭ să poruncească luĭ Ieremia aşezarea frateluĭ în Tîrgovişte, şi-l făcea să se coboare cu lagărul până în jos, pe rîul Moldova, apoĭ pe cursul Bistriţeĭ, spre Bacăŭ. Domnul moldoveam ştiu să scape de această osteneală şi primejdie. Pe cînd el se odihnia în Suceava, în Maiŭ 1605, Luca Stroicĭ era la Ustíe, îngrijind de moşia dărăpănată, care putea fi, în cine ştie ce viitor nenorocit, un sigur adăpost de pribegĭ: el nu se întoarce decît în Maiŭ 1606. În 1605, Simion îşĭ găsi, în sfîrşit, de lucru, mergînd, cu Vornicul Crîstea Ghenovicĭ şi Vornicul Ştefan, în Ardeal, supt cuvînt că ajută, alăturĭ cu Turciĭ, pe Craiul Bocskai, dar, de fapt, pentru a lucra, din răsputerĭ, împotriva «usurpatoruluĭ» Radu Şerban. El nu făcu însă altă ispravă decît să ajute la asediul Sighişoareĭ, pe cînd Radu Şerban, dibaciŭ în politică precum era norocos în războiŭ, încheia o legătură solemnă cu delegaţiĭ puterniculuĭ săŭ vecin ungur. În zădar veni de la Ieremia şi încercatul negociator Nistor Ureche pentru a vedea dacă nu se poate dobîndi ceva pentru fratele Domnuluĭ săŭ. În Septembre acesta se întorcea în Moldova aşa cum venise.

IV.

Nu vom şti lămurit poate niciodată de ce a murit Ieremia, om încă destul de tînăr, în ziua de 30 Iunie 1607: pe învelitoarea mormîntuluĭ săŭ de la Sucevița el se înfăţişează ca un om gras, busnat, cu gîtul scurt; un atac de apoplexie l-ar fi toropit în acea zi caldă de vară. În ultimele timpurĭ el îşĭ împodobise mănăstirea de veche ctitorie, Sucevița, cu odoare şi cărţĭ sfinte, dăruite în numele săŭ, al soţieĭ, «Ilisavefta», şi al fiuluĭ maĭ mare, Constantin. Prin astfel de pomenire a fiuluĭ acestuia, — fură născuţĭ

în Domnie ceilalţi doi, Alexandru şi Bogdan, ale căror nume eraŭ puse întru amintirea Domnilor din zilele bătrîne ale Moldoveĭ, Alexandru-cel-Bun şi Bogdan întemeietorul —, prin alegerea Regeluĭ Polonieĭ însuşĭ ca tutor al întăiuluĭ-născut, prin legarea luĭ de Regatul vecin unde-şĭ avea moşia la Ustie, prin toate aceste semne Ieremia arăta desluşit, de alminterea şi după datinile ţeriĭ — el însuşĭ se iscălia «Domn cu drept de moştenire», şi aşa îl aşezaseră Poloniĭ, aşa îl recunoscuseră la 1595 Turciĭ — că în Constantin vede pe moştenitorul şi urmaşul săŭ legiuit. La 1599, un privilegiu al Sultanuluĭ spunea lămurit că: «atîta timp cît Ieremia, Domnul Moldoveĭ, va fi credincios Porţiĭ noastre Prea-Înnalte şi va trimete în fiecare an, la vremea hotărîtă, tributul săŭ obişnuit, şi, în hotarele noastre, se va supune poruncilor, va rămînea pe viaţă Domn al Moldoveĭ, *şi după moartea luĭ îĭ va urmà fiul*».

Un călugăr plînge astfel pe Ieremia: «Şi a luat Domnia luĭ sfîrşit şi a trecut din această lume deşartă la doritul Hristos în acelaşĭ an, luna Iunie 30, în ziua Soboruluĭ Sfinţilor Apostolĭ, — veşnica Domnieĭ Sale pomenire. Şi maĭ bine ar fi fost să nu ni răsară soarele decît să tacă buzele evseviosuluĭ şi puterniculuĭ şi milostivuluĭ Voevod şi de la ochiĭ noştri să se ducă. Vaĭ, vaĭ, cine ne-a despărţit de atîtea bunurĭ ale Domnieĭ Sale! O amar, amar nouă!» În adevăr era să se plîngă mult în Moldova pentru mult amar după moartea luĭ Ieremia!

În dania pe care o făcea el, cu vre-o lună de zile înnaintea morţiĭ sale, mănăstiriĭ Zografuluĭ de la Athos, Ieremia-Vodă înseamnă pe aceştĭ boierĭ: Nistor Ureche, Crîstea, Gheorghe Izlozeanul, Orăş Hatmanul, Dumitrachi Chiriţa Paleologul, care ţinea pe o vară a Movileştilor, Caraiman Ceaşnicul, Luca şi Simion Stroicĭ, pe lîngă alţiĭ maĭ mărunţĭ cari nu se ridicară niciodată la însemnătate. Dintre eĭ, Ureche, Izlozeanul, Paleologul, Stroiceştiĭ eraŭ vechĭ şi siguri prietenĭ, uniĭ din eĭ şi rude, aĭ neamuluĭ luĭ Iere-

mia. Totuşĭ eĭ se lăsară cîştigaţĭ de Simion: un copil de treĭsprezece anĭ nu li se părea Domn potrivit pentru Moldova, şi maĭ ales regenţa Doamneĭ străine, rămasă poate catolică, li desplăcea. Va maĭ fi înrîurit şi vrista maĭ înnaintată a luĭ Simion, care era «*om mare de zile, sosit la bătrîneţe*». Aceasta o spune, de altfel, o povestire italiană din Arhiva familieĭ Santa-Croce din Roma, care adauge că Ieremia, înnainte de moarte, se îngrijise a recomanda fratelui săŭ pe tînărul moştenitor.

Astfel eĭ aduseră pe Simion, lucru cu totul neobişnuit şi nedrept, acesta nefiind măcar fiŭ de Domn, şi Domnia luĭ munteană, tăgăduită de ţară, neputîndu-ĭ da vre-un drept asupra Moldoveĭ. Noul Domn e încunjurat în adevăr, măcar după cîtva timp de la suirea luĭ în Scaun, de Ureche şi Crîstea, de pîrcălabiĭ luĭ Ieremia, de Orăş, vechiul săŭ generalisim în luptele pentru Ţara-Românească, de Paleologul, de Spătarul Veveriţă, care nu-şĭ schimbă rostul, de Luca şi Simion Stroicĭ, de Stolnicul Grigore şi de Văruntar Comisul. Dintre sfetnicĭĭ Domnieĭ trecute lipsesc numaĭ Izlozeanul, înlocuit la Hotin cu un Ion, şi Caraiman, în locul căruia se aşează ca Păharnic unul din pribegiĭ munteni aĭ luĭ Simion, Ienachi «Catardziul», Catargiu.

Elisaveta rămase în Moldova, — în Iaşĭ chiar, saŭ pe una din moşiile eĭ? Nu putem spune. Trebuie să se însemne însă faptul că mormîntul luĭ Ieremia a rămas fără o piatră amintitoare. Şi soţia, şi fratele, şi fiiĭ, maĭ tîrziŭ, îl uitară. Abia tocmaĭ în urmă se îndură de părăsirea acestuĭ loc de odihnă o rudă a Movileştilor, pe care Miron-Vodă Barnovschi Movilă îl numeşte vărul săŭ, Gavril saŭ Gavrilaş, pe atuncĭ numaĭ fost Stolnic, iar maĭ tîrziŭ Vornic. Pe cînd în dania citată, din Maiŭ 1606, a luĭ Ieremia se pomenesc numaĭ doĭ fiĭ, Elisaveta avea acum şi un al treilea fiŭ, în scutece, pomenit la 1607 întîiŭ, pe Bogdan.

Pe Simion nu-l putea uita pentru o luare de stăpînire care i se părea o nelegiuită usurpaţie. Nicĭ noul Domn n'o

cruța pe dînsa. Aceasta se vede limpede din scrisoarea luĭ de la 15 Iunie 1607 către fraţiĭ Stavropighieĭ din Lemberg: se spune apriat că n'a trimes banĭ pentru clădire «din pricina greutăţiĭ, şi maĭ ales a lipseĭ Vistierieĭ sale; precum şi pentru aceia că răposatul fratele nostru Ieremia-Vodă fusese ctitor, şi am crezut că *Doamna luĭ nu ne va lăsa să-ĭ luăm locul intru aceasta.* Totuşĭ, aflînd de la trimeşiĭ noştri că *dumneaeĭ nu vrea să isprăvească această muncă, ci ne lasă pe noĭ a o mîntui*, ceia ce şi eŭ doriam, trimetem deocamdată o mie de zloţĭ leşeştĭ».

V.

Peste cîteva lunĭ numaĭ, la 14 Septemvrie st. v. 1607, Simion muria. Ambasadorul veneţian pe lîngă Poartă scrie: «a murit cu oarecare bănuială de otravă, pentru că boieriĭ din acea ţară nu-l iubiaŭ, din pricina cruzimiĭ sale». Iar Miron Costin e şi maĭ lămurit: «Iară, moartea luĭ Simion-Vodă, precum aŭ rămas din om în om în ţară poveste, aŭ murit otrăvit de cumnată-sa, Doamna luĭ Ieremia-Vodă, trăgînd Domnia maĭ curînd la feciorii săĭ, temîndu-se că se vor întemeia feciorii luĭ Simion-Vodă la Domnia Ţeriĭ; care faptă aceĭ Doamne, apoĭ, aŭ arătat Dumnezeŭ cu patimile eĭ». Această învinuire n'o găsim însă într'un izvor, scris în limba francesă, dar de origine polonă, şi anume în legătură tocmaĭ cu acea partidă din Polonia care sprijini pe fiul luĭ Ieremia; în povestirea alcătuită de Baret pe temeiul spuselor aventurierului lotaringian de Joppecourt, se spune numaĭ că Simion «a trecut la cele veşnice» (passa de ceste vie en l'éternelle). E de observat însă şi aceia că, într'o vreme care nu era deprinsă a cruţa, Elisaveta n'a fost niciodată, într'un act public al duşmanilor eĭ, arătată ca ucigaşă. Ni se pare, iarăşĭ, că Simion era destul de obosit de o viaţă zbuciumată pentru ca otrava să nu fie de nevoie ca să-ĭ grăbească sfîrşitul.

Văduva luĭ Simion poartă numele unguresc de Marghita (Margit), deşi la măritiş i se impusese numele ortodox de

Melania, singurul pe care-l întrebuințează documentele de la soțul eĭ, cînd vorbesc de dînsa.

Era decĭ și ea venită din Ardeal, dintre nemeșiĭ de acolo, poate chiar o rudă a Elisaveteĭ. Astfel ura pătimașă între două străine, care aduceaŭ cu ele firea aprigă a altuĭ neam, aruncă Moldova pe opt anĭ în turburărĭ, jafurĭ și nenorocirĭ și aduse peirea celeĭ maĭ strălucite boierimĭ de țară, de la bătrîniĭ cari-șĭ amintiaŭ de ultimele zile bune ale vechiĭ Moldove, până la zburdatecul tineret crescut după moda polonă. Căcĭ, dacă văduva luĭ Ieremia privia peirea luĭ Simion ca sfîrșitul unuĭ provisorat nedrept, văduva acestuĭ din urmă înțelegea ca moștenirea Scaunuluĭ moldovenesc să vie fiuluĭ eĭ Mihaĭ orĭ Mihăilaș, care, născut în 1592-3, purta în slăbiciunea luĭ de copil numele mare al gloriosuluĭ Mihaĭ Viteazul.

Ea făcu pe o seamă de boierĭ să-l «aleagă». În numele luĭ înțelegea însă *ea* să domnească, și în adevăr o vedem dînd privilegiĭ butnarilor din Piatra, într'un act românesc scris în grabă, în lipsa pisaruluĭ slavon, și cu această intitulare în vechea limbă a oficialității: «Marghita, Doamna răposatuluĭ întru fericire Simion Movilă Voevod». Un obiceiŭ pe care-l păstră, de altfel, cînd fiul eĭ Gavrilaș căpătă Țara-Românească: și acolo «Io (!) Doamna Marghita, Doamna răposatuluĭ Simion Voevod», judeca, «depreună cu boiariĭ», și «afla dereptatea».

Numaĭ atuncĭ mormîntul luĭ Simion-Vodă fu și el «înfrumusețat» lîngă al fratelui săŭ, la Suceviță. Inscripția spune: «Și a rămas mormîntul săŭ în uitare, fără împodobire, până ce a vrut Dumnezeŭ de a putut prea-iubitul fiŭ al săŭ, Io Gavriil Moghila Voevod, să fie Domn în cel d'intăiŭ Scaun al părinteluĭ săŭ, în Țara-Românească, *cu* (сѫ) *mama luĭ, Melania Doamna.* Atuncĭ a scris piatra și a pus-o, la anul 7128 [1620], luna luĭ Martie în 15».

Mihăilaș era Domn în Septembre, la 23; în Octombre Constantin îl izgonia; în aceiașĭ lună încă, Marghita îl înlocuia pe acesta cu fiul eĭ, ajutată fiind de aceiașĭ merce-

nari cari luaseră în stăpînire Ustie și cari erau acum în «rocoș», în revoltă împotriva regeluĭ, gata să treacă însă în slujba oricuĭ li-ar da banĭ. «Aŭ căutat luĭ Constantin-Vodă... și cu boieriĭ din partea luĭ a ieșire cu fuga din Iașĭ; după cari aŭ trimis Mihăilaș-Vodă în goană, și aŭ ajuns carele boierilor de le-aŭ jăcuit la Mihăiștĭ», scrie Miron Costin. La 16 Novembre, Mihăilaș făcea o danie mănăstirii de lîngă Iașĭ a luĭ Petru Șchiopul, Galata. Între 16 și 19 Decembre Constantin biruia la Ștefănștĭ pe Prut, cu cetele luĭ Potocki și Wiszniewiecki și cu Cazaciĭ pe cari-ĭ strînsese supt steagurile sale. La 6 Ianuar 1608 Constantin scria la Bistrița cu veste de biruință, ca Domn din mila luĭ Dumnezeŭ și a celor doĭ ocrotitorĭ maĭ marĭ de pe pămînt, Sultanul Turcilor și Craiul Leșilor; el pomenia numaĭ de părintele săŭ, fără a maĭ aduce aminte că pe Scaunul săŭ de moștenire s'aŭ strecurat un unchiŭ și un văr, împotriva dreptuluĭ. Tot de atuncĭ trebuie să fie scrisoarea luĭ către fiul luĭ Constantin din Ostrog, răposat de curînd, către Janus: și aicĭ e vorba despre părintele săŭ «de slăvită amintire». Mihăilaș trecuse la Radu-Vodă Șerban, pe a căruia fiică o luă în căsătorie, ceia ce nu-ĭ aduse alt folos decît un mormînt la mănăstirea Dealuluĭ, la doĭ pașĭ de locul unde mînĭ pioase coborîseră în pămînt sfințit capul luĭ Mihaĭ Viteazul. Pe ceĭlalțĭ fiĭ aĭ luĭ Simion, maĭ tîrziŭ și pe Marghita, îĭ primi Ardealul.

VI.

Treĭ anĭ ținu Domnia luĭ Constantin, încunjurată acum de toată clientela boierească a Movileștilor. Pe cînd copilul eĭ de unsprezece anĭ punea pe acte o frumoasă iscălitură de duct latin, Elisaveta scria «fraților» din Lemberg, trimițîndu-li banĭ pentru biserică, din «Vistieria Mărieĭ Sale Domnul». Dacă și Constantin face acest lucru, el adauge că va fi «cu ajutorul Doamneĭ, mameĭ sale». Ea-ĭ e «mamă și făcătoare de bine». Cînd pentru biserica din Lemberg se daŭ banĭ din veniturile de la Ustie, scrisoarea vine de la

Constantin și de la «Elisaveta Moviloaia *(Movilina)*, Doamnă a țerii Moldovei» și după moartea soțului ei.

Această Domnie se mîntui printr'o catastrofă. Sprijinirea lui Radu Șerban împotriva Turcilor aduse scoaterea de Turci a lui Constantin-Vodă. În Octombre 1611 el trimetea la Poloni, pentru a cerși un sprijin diplomatic ori un ajutor militar, pe Nistor Ureche și pe Bucioc Păharnicul. În Novembre Ștefan Tomșa era numit Domn moldovenesc. Constantin se închidea în cetatea Hotinului, cu familia sa, Doamna Elisaveta, «mătușa» Maricuța, soră a lui Ieremia și soție a Paleologului Chiriță, cu «Ileana Logofeteasa», sora Maricuței, poate soția lui Vasile Stroici Logofătul, și nu a lui Vitolt Logofătul, un străin, se pare, care îndeplinise numai sarcina unui *al doilea* Logofăt, cu acest Vitolt, cu bătrînul Vistier Simion Stroici — Lupu sau Luca, fratele acestuia, murise, lăsînd o văduvă, Păscălina, și un fiu, Ionașcu — , cu Vistiernicul cel nou, Nicoară Prăjescul, și el o rudă a Movileștilor, care, fiind numai al treilea Logofăt, înmormînta la Sucevița, în Novembre 1597, pe fiul său Procopie, cu Dumitru Buhuș, cu Ștefan Boier din Făgăraș, pisarul său unguresc poate, și cu Pătrașcu Ciogolea, noul Logofăt-Mare și altă rudă a Movileștilor. La 17 Ianuar 1612 fugarul Domn tînăr scria din Hotin prietenilor săi, arătîndu-li că, față de sosirea Pașilor cari au călcat făgăduiala Sultanului, și față de trădarea unora dintre boieri, el a fost silit, «cu învoirea și socotința sfetnicilor săi, să se retragă în cetatea sa, a Hotinului, cu ceі rămași credincioși lui și cu oastea sa, în așteptarea unei vremi mai bune». Pe Tomșa îl arăta el ca pe un Turc adevărat, care a mers cu Ienicerii în războaiele împotriva Persiei, boierii lui ar fi «pribegi, Greci și Turci». Constantin aștepta ajutoare polone, de la cumnați, și oști cu plată, dar, peste cîteva zile cel puțin, Ureche se afla *dincolo* de Nistru, la Cameniița.

În Maiu Tomșa cerca să-și împace vecinii, cari îl ame-

Doamna Elisaveta.

nințaŭ cu o năvălire; el asigura că a iertat pe Constantin și că n'are de gînd a-l urmări; știe doar că «acel care era aicĭ pe vremea luĭ și făcea din el ce voià», ca și familia Potocki, sînt vinovațĭ eĭ singurĭ pentru răul pe care nu era în stare a-l face «un tînăr ce nu se putuse învăța a fi Domn». Departe de a voi să primească această mărinimoasă iertare, Constantin era însă gata de războiul pe care urmașul luĭ ar fi voit așa de mult să-l înlăture. Îl îndemna, firește, «Elisaveta Movilă, din mila luĭ Dumnezeŭ Doamna, Voevodeasa țerii Moldoveĭ», care se afla în ziua de 14 Iunie lîngă dînsul la Cameniță, Hotinul fiind acum părăsit: ea stăruia pe lîngă fraţiĭ Stavropighieĭ din Lemberg ca eĭ să nu primească ajutorul la care se credea dator, ca Domn al Moldoveĭ, noul Ștefan-Vodă.

Expediția se făcu supt directa supraveghere a Mareluĭ-Hatman polon Zolkiewski, ca o răsbunare pentru «jignirea» drepturilor regeluĭ Polonieĭ prin izgonirea luĭ Constantin Movilă cel «numit» de Polonĭ.

Lupta de la Cornul-luĭ-Sas, în ziua de 19 Iulie, aduse înfrîngerea hotărîtoare a strînsuriĭ de oamenĭ de toate neamurile și legile pe care Constantin Movilă o aruncase asupra Moldoveĭ; căpitaniĭ, acum fără stăpîn, aĭ luĭ Mihaĭ Viteazul, Mîrza, Raț, «Ghețea», cîștigaseră biruința, învingînd a doua oară neamul, slab la războiŭ, al Movileștilor. Potocki fu robit de Moldoveniĭ și Turciĭ Tomșeĭ. Domnul de odinioară căzu el însușĭ în mînile unuia din Tatariĭ Hanuluĭ. Cel care avuse acest noroc fugi răpede cu scumpa-ĭ pradă spre Nistru, spre Nipru; înnaintea zidurilor «Dașăuluĭ», ale puterniceĭ cetățĭ tătărești Oceacovul, «s'aŭ scornit vîntul, și s'aŭ umplut luntrea de apă, și acolo», scrie Miron Costin, «s'aŭ înnecat Constantin-Vodă în Nipru». Mateiŭ al Mirelor nu e sigur de acest sfîrșit al luĭ Constantin: «s'a făcut nevăzut, și a fost mare jale; nimenĭ nu l-a știut unde era, unde fugise, ori de l-aŭ luat Tatariĭ, ori de a perit undeva (ἐπνίγη)». După Joppecourt, Constantin însușĭ s'ar fi aruncat în apă, — în Nistru —, crezînd

să poată scăpa. Piasecki crede că Voevodul a stat între robiĭ de rînd aĭ Tatarilor și, nedescoperit, a perit de suferință. Să nu se uite însă că, dacă la Miron Costin se adauge că tînărul Domn avuse un tovarăș de robie, pe Comisul Mihăilescul, cred: Crîstea Mihăilescul, fostul pisar domnesc, aceasta înseamnă că prin Mihăilescu a venit apoĭ în Moldova vestea înnecăriĭ. Mihăilescu se întoarse în țară și rămase pe lîngă Movileștĭ: la 1620 el era martor la vînzarea caseĭ Logofătuluĭ Vitolt, credinciosul Elisaveteĭ, către Vornicul Nicoriță.

VII.

Nistor Ureche, necrezînd că se poate dărîma așa de lesne o Domnie așa de nouă, rămase, după mărturia aceluiașĭ cronicar, la Cameniță; nicĭ într'un chip nu voi să se potrivească sfatuluĭ unor tinerĭ nebunatecĭ, pe cari-ĭ aștepta o moarte pretimpurie orĭ groazele închisorilor păgîne. De sigur că nicĭ Elisaveta Doamna nu era în acea nenorocită zi din Iulie care trebuia să fie pentru feciorul eĭ iubit sfîrșitul a toate lucrurile.

Ea nu știu alta decît că Vodă Constantin e în puterea Tatarilor. La 9 Septembre, stînd acum iarăș la Ustie, ea dădea călugărilor pravoslavnicĭ din Liov asigurarea că tot dînsa va isprăvi biserica lor, cu fiul Constantin, pentru care, ca și pentru starostele Felinski» — Potocki —, cerea rugăciunile lor de izbîndire, ca să-ĭ «mîngîie Dumnezeŭ» pe toțĭ. Avem și o scrisoare a eĭ din 24 Septembre, tot de la moșie. în care, iarășĭ, nu se vede nicĭun semn de desnădejde: pe fiul eĭ îl credea bine păstrat undeva în casa vre-unuĭ Mîrzac, gata să-l vîndă cu preț bun. E drept că, încheind încă la 8 Octombre un tratat cu Tomșa, regele Polonieĭ pomenise, între ceĭ cari trebuie liberațĭ, pe Potocki, dar pe Constantin nu, poate însă pentru că acesta nu era socotit ca aflîndu-se în mînĭ moldovenești.

La 18 Februar 1613 castelana din Ustie, care avea lîngă

dînsa pe Maria, lipsită de soțul eĭ, prînsul din Constantinopol, și pe Logofătul Vitolt, vorbia numaĭ de «nenorocirea» (inefortunny) fiuluĭ eĭ Constantin, «Măria Sa Domnul, fiul meŭ iubit», care «și-a fost pierdut Domnia și a fost căzut apoĭ în mînile păgînilor»: Leon Sapieha, un vechiŭ prieten, cancelarul Lituanieĭ, era rugat să lucreze, nu numaĭ pentru liberarea, dar și pentru așezarea din noŭ în Scaun a învinsuluĭ. Peste cîteva lunĭ, «Voevodeasa și Doamnă» trimetea banĭ la Lemberg printr'un Bașotă, om al Maricuțăĭ Paleologa, care, ea, se afla încă la Camenița. În tot cursul anilor 1613 și 1614 o aflăm pe Elisaveta în același loc, cu aceleașĭ nădejdĭ. Scrisoarea din 1613 a Sultanuluĭ spune deslușit că numaĭ Ureche, Bucioc, Simion Stroicĭ și încă cincĭ boierĭ se află în provinciĭ polone, dar că Voevodul lor și alțĭ boierĭ «sînt în mînile noastre».

Totușĭ, în acest an 1613 încă, vestea morțiĭ luĭ Constantin sosi, prin scrisorĭ ale Hanuluĭ și Mîrzacilor, cari pănă atuncĭ vor fi primit rugămințĭ și darurĭ, fără a da un răspuns deslușit. Elisaveta fusese la Varșovia, și la întoarcere veni asupră-ĭ, prin aceasta, lovitura cea maĭ grea. «Scoasă din Domnie și din bunele mele drepturĭ de moștenire, iată că mă lovește acum și pierderea fiuluĭ mieŭ iubit, Constantin-Vodă, despre care pănă acum trăgeam nădejde că este în viață și sănătos, și cu aceasta mă mîngîiam și-mĭ maĭ îndulciam amarul». În oferta Hanuluĭ de a-și da călărețiĭ pentru așezarea la Iașĭ, în locul luĭ Tomșa, care-ĭ jignise orĭ păgubise cumva, a celuĭ de-al doilea între fiiĭ Ieremieĭ, Alexandru, putea să afle însă o alinare, dacă nu durerea de mamă, cel puțin ambiția nesățioasă, și maĭ puternică decît orice altă simțire, a Doamneĭ.

În Octombre 1613, un act judecătoresc polon zice luĭ Constantin: «răposatul». Nistor Ureche, care fusese primit între nobiliĭ Polonieĭ încă de la 1607, și avea, de la începutul anuluĭ măcar, rostul de arendaș al moșiilor căpitănieĭ de Rohatyn în Pocuția, era dat în judecată de Elisaveta pentru că ar fi primit, fără a-ĭ întrebuința la haraciŭ, 600

de boĭ, ar fi luat pentru sine și veniturile ținuturilor Orheiuluĭ și Cernăuților, ar fi păstrat averea luĭ Donicĭ și a ginereluĭ săŭ, Isaia Balica, fiul din altă căsătorie al bătrîneĭ Maria Movilă și jertfa răsbunărilor luĭ Tomșa, că ar maĭ fi oprit 50.000 de ughĭ și unele lefĭ ale slugilor domneștĭ. Elisaveta primi citația la Halicz, unde ea maĭ avea o pricină, cu Melania-Marghita, cumnata eĭ, de la care cerea datoria de 95.000 de ughĭ a luĭ Simion către Ieremia. Și în cele d'intăiŭ lunĭ ale anuluĭ 1614 Doamna Ieremieĭ, cu ceĭ doĭ fiĭ, Alexandru și Bogdan, era tot la Halicz, unde chema ca martorĭ pe Nicoară Prăjescu și pe Bucioc. Ureche, care moșteni în 1614 pe văduva luĭ Balica, era dat în judecată și de soldațiĭ polonĭ neplătițĭ aĭ luĭ Constantin Movilă, în frunte cu Ieremia Otwinowski. Se maĭ judeca și cu moștenitorul celuĭ de la care ținea Rohatynul pentru că, acesta fiind dator regeluĭ, pribeagul moldovean fusese scos din arendă.

Elisaveta strîngea banĭ de unde putea numaĭ, pentru a plăti oastea care trebuia să dea luĭ Alexăndrel, fiul eĭ, moștenirea Ieremieĭ și a luĭ Constantin; acesta e scopul călătoriilor, plîngerilor, gîlcevilor. În 1615, isprăvind cum va fi isprăvit judecățile pentru datoriile de pe la prietenĭ și rude, Elisaveta saŭ, cum se scria dînsa, *Ielisavefta*, «Doamna răposatuluĭ întru fericire Ieremia Movilă», era la Ustie, încunjurată de rudele și credincioșiĭ eĭ, între cari, pe lîngă ceĭ pe cari-ĭ cunoaștem, un vameș și altă lume boierească.

VIII.

«Atotputernicul Dumnezeŭ i-aŭ adus supt sabia Domnieĭ Mele, unde și oasele lor față sunt», scrie mîndru Ștefan Tomșa despre Balica și ceĭlalțĭ învinșĭ de la «apa Jijieĭ», «în drumul Sasuluĭ, la viĭ, pe Prut». Cu ură domni bătrînul tiran și cu ură i se răspunse. După biruința sa din Iulie 1612 el tăiase pe Vasile Stroicĭ, pe Balica, pe Chirița Paleologul, pe un Stolnic Miron: nu știŭ ce fel de rudă

va fi fost acesta din urmă cu Movileștiĭ, dar Stroicĭ era, probabil, soțul uneĭ surorĭ a luĭ Ieremia, Paleologul al celeĭlalte, iar Balica li venia frate vitreg; și diacul luĭ Constantin-Vodă fu jertfit în hohotele de rîs ale cruntuluĭ răsbunător, care nu voià să ție seamă de cărturarĭ pentru că «maĭ cărturar decît Dracul nu este altul». Cu aceasta Casa Movileștilor se spărsese. Dacă-l vedem pe Tomșa ieșind în Septembre 1614 la Țuțora în lagăr, aceasta nu se datorește vre uneĭ amenințărĭ de peste Nistru, ci, de bună seamă, ciumeĭ, care bîntuia și în anul precedent.

Dar răutatea luĭ Tomșa, patima-ĭ de sînge ridică asupră-ĭ boierimea cea nouă, «Casa *luĭ*», care umbla «cu zilele a mînă». Astfel, cînd se făcu *ieșirea* de la Cucutenĭ lîngă Iașĭ, în fruntea nemulțămiților era Logofătul Nichifor Beldiman, care se întîlnește până la 1-iŭ August 1615 în dregătorie, Vornicul Bărboiul, al căruĭ adevărat nume pare a fi fost Ursu, celălalt Vornic, Mîrzea, omul luĭ Mihaĭ-Vodă, de care se ținea tagma ostășească a «Mîrzeștilor», Hatmanul Sturza, Vistiernicul Boul — acesta un fost Vistiernic, căcĭ Vistiernicul în activitate era Costachi Roșca, alt om noŭ. Oastea cu care se putea apăra Tomșa se alcătui în pripă din dărăbanĭ—cari, pentru plată, călcară jurămîntul ce făcuseră cu slujitoriĭ ceilalțĭ —, din Ieșenĭ «strigațĭ în leafă»— Joppecourt maĭ adauge că tîrgoveților Scaunuluĭ domnesc li s'ar fi dat scutire de bir —, adecă : negustorĭ, «slugile negutitorilor» și vagabonzĭ, «oamenĭ nemernicĭ», apoĭ din cîteva «steagurĭ de călărașĭ», care veniseră din Țara-de-jos pentru a fi trecute în revistă de Domn, după un obiceiŭ străvechiŭ, care se zicea în vechea noastră limbă militară: «căutare». Pe urmă și slujitoriĭ boierilor trecură la Vodă, pentru că dădea banĭ. La «Fîntîna luĭ Păcurar», de unde s'a numit mahalaua Păcurarilor, bogăția și îndrăzneala, vitejia personală a luĭ Ștefan-Vodă biruiră. Dintre răsculațĭ, numaĭ Bărboiul însă și fiul săŭ plătiră cu moarte. Ceilalțĭ fugiră peste Milcov, unde Radu Mihnea, Domnul muntean,

socoti că are dreptul să-ĭ primească. Maĭ tărziŭ însă, cînd Tomșa era acum numaĭ un fugar, Turciĭ, la Țarigradul cărora învinșiĭ merseseră cu jalbă — Radu ar fi dorit să capete Moldova pentru «coconul» săŭ, Alexandru —, îĭ dădură în mînă, cu ceaușĭ, la Focșanĭ, și îndată trupurile descăpățînate fură zvîrlite în apa Siretiuluĭ din porunca bețivuluĭ Domn.

Lupta din margenea Iașuluĭ trebuie să se fi dat în toamna anuluĭ 1615. În zădar luă Ioan Danilowicz, Voevod al Rusieĭ, măsurĭ pentru ca Doamna Elisaveta, care strîngea trupe în provincia Haliczuluĭ, cu fiul eĭ, să fie împiedecată de a provoca și maĭ mult pe Tatarĭ printr'o năvălire a eĭ în Moldova. La 1-iŭ Octombre Petru, pîrcălab de Hotin, care, împreună cu Gheorghe Balș, al doilea Logofăt, îndeplinise în 1614 o misiune la Polonĭ, trăda către Movileștĭ, dîndu-li fără împotrivire Hotinul, unde se strigâ Domnia cea nouă a luĭ Alexandru-Vodă. La 6 Octombre oastea menită să cucerească Moldova pentru «dreptul-moștenitor», oaste a cărĭĭ strîngere căutase a o împiedeca Polonia oficială, pleca spre Iașĭ. La 22 Novembre trabanțiĭ ceĭ frumoșĭ aĭ luĭ Tomșa, cu haine de Flandra, *filendreș (fländrisch)*, cu ceaprazurĭ, «ceprage» și nasturĭ de argint, cu lăduncile acoperite tot cu argint și cu «pene de argint la comănace», eraŭ zdrobițĭ la dealul Tătărenilor lîngă Iașĭ de Poloniĭ luĭ Alexandru, pe carĭ-ĭ comandà cumnatul săŭ Wiszniewiecki și un alt nobil polon de pe lîngă hotar, Samoil Korecki, care era numaĭ pețitorul Domnițeĭ Alexandra-Ecaterina. Oastea de strînsură, venită de silă, fugi. Tunariĭ îndreptară greșit cele douăzecĭ de «puștĭ» ale luĭ Ștefan-Vodă. La 24 Ianuar 1616 oastea luĭ Tomșa, care nu se lăsa ușor, suferia și definitiva înfrîngere din partea luĭ Korecki, care-și pusese tabăra la Tecuciŭ: fostul Domn al Moldoveĭ avu abia cu cine să fugă spre Brăila. Răsculațiĭ din Orheiŭ, carĭ nu voiaŭ pe Polonĭ în Moldova, pentru că-ĭ prădaseră

Cazacii, și se uniseră cu Tatarii pentru a-i izgoni, fuseseră biruiți de Wiszniewiecki.

Numai atunci se întoarse în Moldova Doamna lui Ieremia, cu fiica ei încă nemăritată, și începu vesela viață de Curte. Ea fu întreruptă de moartea lui Wiszniewiecki. Acesta, care, ca Rutean, era de lege ortodoxă, fu împărtășit în post de un preot romîn, și preotul, înțeles cu Tomșa ori mai curînd cu Gavrilașcu, fiul lui Simion, care nădăjduia să fie Domn și era mult mai dorit de țară, amestecă, se zice, otravă în cuminecătură; vinovatul, saŭ calomniatul numai, fu ars legat de un jeț, și în această cruzime se poate vedea mînia răsbunătoare a Elisaveteĭ. Trupul luĭ Wiszniewiecki nu fu îngropat în Iași, ci trimes acasă, unde soția îĭ găsi locul de înmormîntare în vre una din bisericile de pe moșiile familieĭ.

Peste cîteva zile, în Februar, Doamna hotăra retragerea spre Hotin, înnaintea luĭ Schender-Pașa, atotputernicul paznic al graniteĭ, care înnainta spre Moldova. Acolo stătu Alexandru-Vodă, cu familia, Curtea și oastea, pînă prin Mart-April. Supt zidurile cetățiĭ ea putu să vadă în sfîrșit înfrîngerea Tatarilor Tomșeĭ, pe care Turcii îl lăsaseră în Iași fără a maĭ veghiă asupra Domnieĭ luĭ așa de nesigure. În Hotin se auziră cîntecele de bucurie care fuseseră auzite cu cîteva luni în urmă la Iași, «și Doamna cu jupănesele eĭ» se împărtășiră de ospețele războinicilor. A doua zi Korecki serba nunta luĭ, pe cînd Tomșa ardea cele «22.000» de case ale Iașuluĭ și fugia spre Milcov. Peste cîteva săptămîni în sfîrșit Alexandru și Korecki eraŭ la Buzăŭ, și eĭ nădăjduiaŭ să poată da luĭ Radu Șerban această Țară-Romînească, gata de supunere.

Radu Mihnea, așezat în tabăra de la Ploiești, nu cuteza să se miște împotriva năvălitorilor. În curînd Korecki supuse din noŭ pe Orheieni și urmări pe pribegi pînă supt zidurile Cetățiĭ-Albe.

Dar, cînd Schender, cu Ibrahim de Silistra, veni la Tîrgoviște pentru a face cunoscut luĭ Radu-Vodă că Sultanul l-a mutat în Moldova și oastea-ĭ înnaintă spre Milcov, Elisaveta se lăsă înșelată de minciunile Turculuĭ, care o asigura că vine numaĭ ca să aducă luĭ Alexandru-Vodă caftanul. Hatmanul polon Zolkiewski fu și el amăgit spuindu-i-se că, fără doar și poate, Moldova are să fie a luĭ Gavrilaș Movilă, ocrotitul săŭ. Cazacilor li se dădură banĭ pentru a-ĭ smulge de supt steagurile luĭ Alexandru, iar Hatmanul Bucioc se îndreptă, cu 2.000 de călărĭ, spre Mihnea.

Abia cînd Tatariĭ ajunseră lîngă Iașĭ, ochiĭ pînă acum întunecațĭ de viclenia luĭ Schender văzură primejdia; de o săgeată fu rănit Gheorghe Potocki, nepotul celuĭ ce zăcea în temniță la Constantinopol, și el muri peste cîtva timp. Oastea turcească goni din Cotnarĭ pe ostașiĭ Movileștilor, cari se retrăgeaŭ spre Hotin. Korecki fu atins la picior și în spinare de săgețĭ tătărești.

Doamna și fiica eĭ se aflaŭ între fugarĭ,—abia vre-o șese miĭ de oamenĭ. Bucioc li tăiè calea între Cotnarĭ și Botoșanĭ, în marginea satuluĭ Dracșanilor, cu iazul cel mare. Munteniĭ se așezară la dreapta; Turciĭ veniaŭ din urmă; la stînga era codru adînc. Schender ceru căpeteniile; după ce tunurile turcești vorbiră, trebui să se ajungă, noaptea, la o capitulare. Astfel Alexandru, Bogdan, Doamna ajunseră în mîna Turcilor; Korecki, descoperit, avu aceiașĭ soartă; Domnița Alexandra fu dusă de Tatarĭ la Cetatea-Albă, unde născu un fiu.

Miron Costin zugrăvește scena mariĭ nenorocirĭ a Movileștilor: Doamna Elisaveta prinsă, pîngărită, strigînd a doua zi, înnebunită de rușine și mînie, înnaintea boierilor acele cuvinte strașnice: «Boierĭ, boierĭ, rușinatu-m'aŭ păgînul». Un Agă o tîrî cu dînsul în Constantinopol, și ușile ferecate ale uneĭ case turcești se închiseră pentru totdeauna în urma eĭ. «Aŭ căzut după un Agă turc pînă la moartea eĭ», scrie Miron Costin. Un

nobil din suita Trimesului german zugrăveşte astfel intrarea în Capitala turcească a roabeĭ desnădăjduite:

«La 25 Septembre s'aŭ dus la Seraiul Împăratuluĭ turcesc, pe d'innaintea caseĭ noastre, patru steagurĭ, după ele mulţĭ Polonĭ şi între dînşiĭ un călugăr, legaţĭ laolaltă ca nişte cînĭ, apoĭ cîteva trăsurĭ pe care stăteaŭ bolnavĭ şi doĭ trîmbiţaşĭ cari trebuiaŭ să sune din trîmbiţe, şi încă maĭ în urmă o doamnă nobilă, pe care o serviaŭ, cu doĭ fiĭ aĭ eĭ, în vîrstă de vre-o nouă, zece anĭ, într'o trăsură acoperită. Fuseseră bătuţĭ şi prinşĭ de Tatarĭ, cari, cu învoirea Împăratuluĭ turcesc, şi ca să se poată răsbuna puţin pentru Cazacĭ, năvăliseră în Podolia *(sic)*. Prinşiĭ aŭ fost trimeşĭ la Bagno (fr. bagne; temniţa galerienilor) şi apoĭ la Galere. Iar Doamna a primit legea imamilor, adecă cea mohammedană, împreună cu amîndoĭ fiiĭ eĭ, şi apoĭ a fost dusă între femeile împărăteştĭ. Fiiĭ însă aŭ fost păstraţĭ în Seraiul Împăratuluĭ. Cel maĭ mare, cînd l-aŭ întrebat dacă vrea să se facă Musulman, a răspuns că, dacă maică-sa face aşa, şi el o va urmà.»

IX.

La Ustie se aşează apoĭ, — după căderea fiuluĭ eĭ, Miron Vodă Barnovschi, înrudit cu Movileştiĭ tocmaĭ printr'însa,— o altă Doamnă Elisaveta, care păstra legăturile cu Stavropighia din Lemberg. Ana şi Maria Movilă, măritate amîndouă în Polonia, vînduseră moşia luĭ Miron Barnovschi, şi cea d'intăiŭ a răscumpărat-o poate după moartea acestuia, aşa cum se prevedea în diata luĭ.

Gaşpar Vodă Gratiani liberâ pe Potocki, cîtva timp după ce Korecki găsise mijlocul de a scăpa singur; Domniţa cea maĭ mare, văduva luĭ Wiszniewiecki, creştea copilul pe care-l numise, după tatăl eĭ, Ieremia; el era să fie tatăl unuĭ rege al Polonieĭ.

Sora eĭ Ana se măritâ cu un Przrembski, apoĭ cu un Czarnkowski; ceĭ doĭ din urmă soţĭ aĭ acesteĭ femeĭ straş-

nice, despre care s'a vorbit mult răŭ ca pedeapsă pentru cîte uneltirĭ politice făcuse şi cîtă zavistie sămănase, — o adevărată icoană a nenorociteĭ sale mame —, fură Vladislav Myskowski şi Stanislav Potocki.

Maria Potocki, cara se împrumuta cu banĭ şi argint de la ruda eĭ Miron Barnovschi, luă după moartea celuĭ d'intăiŭ bărbat pe Nicolae Firley, Voevodul de Sandomir. Ea păstra legăturĭ cu Moldova: la 17 Iulie 1634, simţia nevoie de rugăciunile preoţilor legiĭ sale de la început şi celeĭ adevărate şi, astfel, printr'o scrisoare al cării text grecesc e de mîna călugărilor de la mănăstirea Aron-Vodă, închinată la mănăstirea din Chalke în Insulele Principilor, «Maria Firleiowa, W. S.», adecă «Voevodeasa de Sandomir», care avea în pecetea eĭ bourul moldovenesc, dădea o sută de leĭ pe an, «pentru ca să fie pomenită la Sfintele Darurĭ, ea şi copiiĭ eĭ». Stăpînia încă, poate, acele moşiĭ, cu sate, pe care i le dăduse Ieremia la nunta eĭ cu Potocki şi pe care Vasile Lupu găsise cu cale să le «aprindă».

Într'un tîrziŭ, cînd şi Domnia luĭ Vasile încetase, neastîmpărata Domniţă Ana se gîndise a pune în Moldova pe «un frate al eĭ, care, fiind trimes tînăr la Constantinopol, fusese hrănit în legea musulmană, dar ţinea la cea grecească», în care se născuse. Nu pare a fi Alexandru, care ar fi fost amintit altfel, ca unul ce fusese Domn; singură aflarea acestuia în Polonia ar fi făcut, de sigur, mult zgomot. Trebuie să se vadă prin urmare în acest candidat la Domnie din 1655 Bogdan, cel maĭ tînăr fiŭ al Doamneĭ Elisaveta, rămînînd ca fratele săŭ maĭ mare să fie acela care peri de pe urma circumcisieĭ. Bogdan fusese un timp în slujba Sultanuluĭ, ajungînd şi Capugi-başă, «căpetenie a Portarilor». Trecerea luĭ în Polonia se făcu în aşa de mare taină, încît Miron Costin n'o ştia cînd, pe la 1660, îşĭ scria cronica.

Mormîntul luĭ Bogdan Movilă trebuie să se afle pe vre una din moşiile familieĭ Potocki. O întrebare se pune:

într'o vreme cînd mormintele eraŭ încunjurate de o îngrijire așa de pioasă, puteaŭ lăsa fetele încă în viață ale Elisaveteĭ și acest fiŭ care se întorcea în Creștinătate oasele mameĭ lor în vre-un profan cimitir al Musulmanilor? Poate că nu. Și poate că izbutiră a le căpăta ori răscumpăra. N'ar fi de mirare atuncĭ ca și acest mormînt să se descopere cîndva, aflîndu-se prin inscripția de pe dînsul și ultimele împrejurărĭ din viața uneĭ femeĭ cu însușirĭ neobișnuite, care, maĭ presus de crimă și mustrare de cuget, a lăsat în istoria Moldoveĭ urme adîncĭ prin care a curs mult sînge, al celor maĭ bune neamurĭ de boierĭ romînĭ.

I.

Scrisorĭ de Doamne.

I. Ecaterina luĭ Alexandru-Vodă.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, Eŭ, Doamna Doamnă Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, sănătate şi salutărĭ surorilĭ mele Mărioareĭ, şi de la fiul mieŭ Mihnea Voevod salutărĭ, şi către călugăriţe închinăciune, şi tuturor alor noştri salutărĭ. Şi rog pe Dumnezeŭ să te afle scrisoarea mea în sănătate şi mîntuire. Dacă întrebĭ şi despre noĭ, am suferit multe, şi ne-aŭ surgunit la Tripoli [1], şi am fost destul de bine, şi, iarăşĭ, slavă prea-bunuluĭ Dumnezeŭ, ni-aŭ dat Domnia, şi sîntem bine, cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ şi cu mijlocirea Fecioareĭ. Cel ce nădăjduieşte, îşĭ ajunge scopul; măcar şi în fundul pămîntuluĭ să ajungă omul, şi, dacă-l iubeşte Dumnezeŭ, îl scoate iar de acolo. Dar, o sora mea, nu ţi-am trimes nimic, căcĭ n'aveam chip; după aceasta îţĭ voiŭ trimete; numaĭ roagă-te luĭ Dumnezeŭ să fim bine, şi-ţĭ port eŭ grija. Şi eŭ, Gheorghe, care eram de faţă cu Battista, mă închin Domnieĭ Tale.

Deie-se în cinstitele mînĭ ale prea-cinstiteĭ şi de neam bun doamne Mărioara luĭ Fabrizio, în Murano, la Veneţia.

II. Elina luĭ Mateiŭ Basarab.

Elina gospojda, bojieiŭ milostiiŭ nacĭalniţa zemle vlaşcoe. [Elina Doamna, cu mila luĭ Dumnezeŭ stăpînitoare a Ţerilĭ-Româneştĭ].

Scris-am la a noastră iubită, bună priatnică şi de aproape vecină, jupăneasă Catrina judeceasa din cinstita cetate a Braşovuluĭ; cu sănătate mă 'nchin dumitale. Alta, poftesc pe dumneata că aicĭ am cumpărat Domnia Mea o roabă, şi este împletitoare, numaĭ nu avem aicĭ izvoade de petere, şi să facĭ dumneata bine să ni daĭ ceva izvoade de petere, şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, şi de cilţĭ, şi de tot felul. Că într'acolo sînt multe la dumneavoastră. Şi să ni cîştigĭ dumneata, şi să ni trimeţĭ, pe acest om al nostru, iar noĭ vom avea a mulţămi dumitale. Şi

[1] În Africa.

iar poftesc pe dumneata, pentru rîndul semințelor de florĭ de tot felul, să ni dăruieștĭ dumneata și nouă de ce vor fi acolo la dumneavoastră. Iar, de nu le veĭ putea trimete acum, pe acest om, le veĭ trimete maĭ incolea, la vreme. Iar Domnia Mea încă voiŭ fi bucuroasă, din ce va fi pofta dumitale. Să fiĭ dumneata sănătoasă. Scris Fevruarie 10 zile, leat 7157 (1649).

La a noastră iubită, bună prictenică și vecină de aproape, jupăneasa Catrina judeceasa de la cetatea Brașovuluĭ să se dea.

III. Maria luĭ Constantin Brîncoveanu.

Cinstituluĭ și al nostru de bine voitor și vecin de aproape, dumneata jupîne Filștaĭ[1], marele-județ al mariĭ și cinstiteĭ cetățĭ Brașovul, împreună cu tot Sfatul. De la Dumnezeŭ sănătate și tot fericitul bine poftesc dumitale, împreună cu tot cinstitul Sfat al cinstiteĭ cetățĭ. Pricina acesteĭ cărțĭ nu este alta, numaĭ să știm de sănătatea dumitale. După aceasta facem știre dumitale că iată trimisem pe jupînul Neacșul, omul nostru, pentru ceĭ banĭ aĭ noștri ce avem la dumneavoastră. Ci vă poftim să faceți dumneavoastră bine, cițĭ aŭ maĭ rămas, să se dea și aceia la omul nostru, să ni-ĭ aducă. Că și noĭ avem mare păs de datoriile ce sîntem datorĭ; cît nu ne lasă pe zile și pe ceasurĭ a răsufla, - cît, și în patria noastră fiind, dar amară viață trecem, maĭ mult pentru datoriile acestea. Ci, precum v'am maĭ scris dumneavoastră, faceți bine și nevoiți să iasă banĭ fără zăbavă, ca doară m'aș maĭ ușura din datoriĭ. Că acum, la primejdia ce am ajuns, ca cum ni i-ațĭ dărui de la dumneavoastră. Aceasta, și mila luĭ Dumnezeŭ pururea să fie cu dumneata. Iunie, 19 zile, leat 7225 (1717).

De bine voitoare dumneavoastră și veche din prietenĭ:

Marica Doamna,
a răposatului Constantin-Vodă.

Cinstituluĭ și al nostru de bine voitor, dumnealuĭ jupînuluĭ Filșteaĭ, marele-județ al cinstiteĭ și mariĭ cetățĭ Brașovul, împreună cu tot cinstitul Sfat, cu fericită sănătate să se dea.

II.

Un testament de jupănească munteană: Safta luĭ Constantin Stolnicul Cantacuzino.

Safta răposatuluĭ Constantin Stolnicul, Iunie 29 zile, leat 7227 (1719). Văzînd slăbiciunea bătrinețelor și această boală de la Dumnezeŭ trimeasă asupra norodului, înfricoșîndu-mă de sfîrșit, mă rog tuturor, și

[1] Filstich.

celor maĭ marĭ şi celor maĭ micĭ, ca să aibă de la toţĭ iertăciune. Şi mă rog, fie-mea Stanco, să-ţĭ fie milă de sufletul mieŭ cel greşit, dacă n'am avut parte nicĭ de soţie [1], nicĭ de feciorĭ, ca să caute de sufletul mieŭ, ci la voĭ îmĭ este nădejdea sufletuluĭ. Să porţĭ grija, să şi daĭ din cele ce mi-aŭ rămas cîte ceva nepoţeluluĭ Dinuluĭ, să-ĭ daĭ inelul ce este pus zălog. doar se va putea scoate; Săfticăĭ cununa; Mândicăĭ, ştiĭ unde am dat ceĭ puţineĭ galbenĭ marĭ la Bucureştĭ: de vor scăpa, să cumperĭ cunună frumoasă, să pomenească şi pe moşu-săŭ şi pe mine. Şi, de cînd ştiŭ că s'aŭ dat galbeniĭ, s'aŭ luat din toţĭ galbenĭ 30, şi, ce vor maĭ rămînea, şi doar veĭ maĭ cîştiga de pe moşiĭ, să cumperĭ mărgăritar, să li facĭ iişoare increţite, la amîndouă. Iar inelul cel mare să-l ţiĭ, până doar va da Dumnezeŭ de se vor învîrteji copiiĭ fiu-mieŭ Ştefan [2], Dumnezeŭ îl pomenească: atuncĭ vă veţĭ socoti şi pentru baniĭ ceĭ de la Ţeca [3]; cum va fi maĭ bine şi cu dreptate, aşa să faceţĭ. La finul Anghelichĭ sînt talerĭ 700; ci cincĭ sute să daĭ să mi se facă sărindare pe la bisericĭ, pe unde te va îndrepta Dumnezeŭ. Iar talerĭ 200 să se dea pentru alte trebĭ ce se vor cădea. Ci ştiĭ că aŭ fost banĭ maĭ mulţĭ, ci s'aŭ dat talerĭ 300, de s'aŭ scos sculele copiilor fie-mea Ilincăĭ; ci, dacă se vor nălţa copiiĭ, va da finul Anghelichĭ sculele: baniĭ sînt de la mine.

Şi mă rog, fata mea, să sileştĭ pentru cartea ce a făcut de afurisanie jupăneasa Manuluĭ [4], să se deslege, să nu rămînem cu acel păcat asupra noastră. Nepotuluĭ Constantin să i se dea iişoara cea cu mărgăritar, ce este în răcliţa cu hainele de moarte, şi o părechiţă de brăţăruşe, cele cu zale, care le ştiĭ. Un ineluş, ce este cu smaragd, şi pe de lăturĭ cu diemănţele, să-l daĭ Mariuţeĭ. Şi-mĭ pare că maĭ sînt două ineluşe: dintr'acelea, care veĭ socoti maĭ frumoase, să le daĭ luĭ Ioniţă. Brăţările cele ce s'aŭ scos de la Sibiiŭ, acelea să le daĭ luĭ Mateiaş, că ştiĭ că s'a crescut de mititel.

De veĭ avea vreme, să le daĭ, să se facă treĭ părechĭ de brăţărĭ, să se dea celorlalţĭ nepoţĭ, Stancăĭ, luĭ Ştefănică şi Săfticăĭ, să ne pomenească şi eĭ. Iar în şcatulca ce este la mine sînt 38 de galbenĭ: aceştia să-ĭ daĭ Marieĭ, ca să-mĭ facă şi ea ce va şti, pentru sufletul mieŭ.

Unde sînt galbeniĭ aceştia, aŭ fost şi două legăturĭ cu banĭ de argint; ci o legătură s'a luat de s'a cheltuit la ce a trebuit, iar într'altă legătură sînt talerĭ 100. Dintr'acea sută de talerĭ, să daĭ la un arhiereŭ să-mĭ facă un sărindar, cît se va putea, iar, ce va maĭ rămînea, să cumpere bogasie pentru cizme, ce se va putea. Şi, dacă veĭ avea vreme şi

---

[1] Soţ.
[2] Ştefan-Vodă Cantacuzino.
[3] Monetăria Veneţieĭ.
[4] Manu Apostolu, casnicul luĭ Vodă Brîncoveanu

veĭ putea să strîngĭ de pe vinurĭ, să daĭ să ni facă la arhiereĭ două sărindare, să fie cu acesta: treĭ; și scrie și pe soția mea și pe ceĭlalțĭ.

Marieĭ mele și nepotuluĭ Constantin mă rog să-ĭ fie milă de sufletul mieŭ, dacă am fost rînduită de-am rămas la atîta străinătate. Că cu multă jale a inimiĭ scriŭ aceste puținele rîndurĭ.

Șcatulca, cu sculele copiiilor fie-mea Ilincăĭ, nu știŭ ști-veĭ că o a dat Maria mea la jupînul Mogoș, la Brașov, ci să-țĭ fie aminte ca să nu li piară sculele. Și iar la jupînul Mogoș sînt două sipete ale mele, cu mărunțișurĭ; ci care vor fi maĭ bunișoare, maĭ frumoase, mese, peșchire, șervete, le veĭ da nepoatelor, cîte cît li se vor veni, șervete, iar mese, peșchire, cîte o păreche; iar, care vor fi maĭ groase, le veĭ da la mănăstirĭ, care vor maĭ rămînea. Și puținică pînză ce este maĭ groasă, o veĭ împărți; iar cea supțirică să fie de treaba cocoanelor [1]. Sînt și niște iișoare ce le veți da unde veți socoti. Este la Brașov o lădișoară cu lăcățele: într'acea lădișoară este năstrapa care știĭ, cea de argint. Ci aceia să se strice, să se facă cuțite, lingurĭ, de va ajunge, să se dea nepoateĭ Săfticăĭ, a fie-mea Ilincăĭ. Iar o hataĭ ce este cu florĭ de fir, să o daĭ Săfticăĭ; iar un atlaz ce este, să-l daĭ Diniculuĭ. Și, pe baniĭ ce veĭ fi vîndut vinurile de la Olt, să cumperĭ și Zmărăndițeĭ o hataĭ, să nu se întristeze.

Într'acea ladă este și o tăvșoară de argint; ci gîndim că vor veni și ceĭlalțĭ nepoțĭ, să li-o daĭ lor; ci, dacă s'a întîmplat de s'aŭ depărtat, va fi iar a Diniculuĭ. Pentru moșia ce s'a scris Păuneĭ, doar se va găsi să se cumpere, să-ĭ daĭ surori-sa ceĭ maĭ micĭ, să-ĭ facĭ roche, aŭ de dimie, aŭ de hataĭ de Saciz [2], și zăbun iar de dimie. Și-ĭ veĭ da și ie, briŭ, ce știĭ că trebuie, călțunĭ, năframă; și să zicĭ luĭ Dumitrașcu să facă bine să-ĭ fie aminte, doar ar mărita-o și pe aceia. Pentru bietele slugĭ ce sînt pe lîngă mine, mă rog, cum este baba Ioana, că mi-a slujit mult, măcar la o chilie, tot să-țĭ fie milă ds dînsa; și de bieții copiĭ de rumînĭ [3] să-țĭ fie milă; și bietele copile să le grijeștĭ cum li s'ar cădea.

Și să sileștĭ, fata mea, doar ar putea face un rînd de haine să se dea dumnealuĭ; că știĭ că nu i s'aŭ dat, fiind vremile așa. Ci mă rog, fetele mele, să vă fie milă de sufletele noastre.

Nepotuluĭ Răducanuluĭ și nepotuluĭ Constantin, pe Dumnezeŭ cel milostiv rog să-ĭ blagoslovească și să-ĭ sporească.

Nepotuluĭ Dinul tot acel Milostiv să-l blagoslovească și să-l sporească.

Împreună așijderea și nepoțelelor, Dumnezeŭ să le blagoslovească cu zile și cu norocire.

---

[1] Copilelor.
[2] Chios.
[3] Țeranĭ șerbĭ.

Într'acestaşĭ chip şi nepotuluĭ Constantin, Dumnezeŭ să-l blagoslovească şi să-l sporească, impreună cu nepotuluĭ Ştefan, şi nepotuluĭ Ioniţă, şi nepoateĭ Mariuţeĭ; Dumnezeŭ cel puternic să-ĭ blagoslovească şi să-ĭ dăruiască cu zile, cu norocire.

Nepotuluĭ Ştefan şi nepoţeluluĭ Mateiaş şi nepoţelelor tot pe acel Milostiv rog să-ĭ dăruiască cu zile şi cu norocire. Dumnezeŭ cel puternic şi cu Maica Precista să vă dea ca să trăiţĭ intru unire şi cu dragoste unul spre altul. A voastră mumă: Safta. Şi aceasta este scrisă de popa Sava.

Constantin Cantacuzino a ţinut pe o Mariţa, «de fel Moldoveancă»: ea nu poate fi această testatoare. Dar în pomelnicul de la Bisericanĭ apare ca soţie a Stolniculuĭ Safta. Dacă Safta nu e acea Moldoveancă, ea poate să fi dat soţuluĭ eĭ moşia Afumaţiĭ.

În testamentul eĭ, pe care-l dăm maĭ sus, redactat la 29 Iunie 1719, de popa Sava, cînd era «rămasă la atîta străinătate»—se vorbeşte de «fiica» eĭ *Stanca*, spre care se îndreaptă, — ea are un fiŭ, Dinu, Dinicu; e însă *nora* eĭ, văduva luĭ *Răducanu*, şi ştim că Stanca (†1753) era fiica Postelniculuĭ Brezoianu. Dinu şi soră-sa Smaranda, Mândica din testament, trăiră până în 1729 numaĭ. O altă fată, Safta, luă pe Barbu Văcărescu, şi apoĭ alţĭ doĭ soţĭ.

O adevărată fiică a văduveĭ Stolniculuĭ, *Ilinca*, soţia luĭ *Stati Leurdeanu*, nu maĭ trăia; ea lăsase urmaşĭ, căroŭa li se maĭ dă cîte ceva. Nepotul Ştefănică era de la această Ilincă, impreună cu Mateiaş, crescut «de mititel» la bunică-sa, şi cu nepoata Stanca, menită a fi soţia luĭ Ienе Slătineanu. «Copiiĭ fie-mea Ilinca» sînt şi astfel pomeniţĭ. Despre Săftica se inseamnă anume că e «a fie-mea Ilincăĭ». Ea luă pe Răducanu Creţulescu.

Maĭ găsim un nepot Răducanu şi altul Constantin, carĭ sînt fiiĭ, atuncĭ pribegĭ, aĭ luĭ *Ştefan-Vodă*. Unul ajunsese de ţinea case de joc şi de petrecerĭ: e îngropat în Cameniţa, unde d. T. Burada i-a găsit mormîntul. Celălalt stătu închis ca trădător o viaţă întreagă şi muri de bucuria liberăriĭ. «Nepotuluĭ Răducanuluĭ şi nepotuluĭ Constandin, pe Dumnezeŭ cel milostiv rog să-ĭ blagoslovească şi să-ĭ sporească», scria bunica.

Alţĭ nepoţĭ sînt Constantin, Ştefan, Ioniţă şi Mariuţa. Se ştie că alta din fetele Stolniculuĭ, *Maria*, luase pe *Radu Dudescu*. Aceştĭ Constantin, Ştefan, Ioniţă şi Mariuţa sînt decĭ Dudeştiĭ. Maria luă pe Constantin Notara. Constantin Dudescu, ginerele luĭ Antioh Cantemir, jucă un mare rol în veacul al XVIII-lea, ca Vornic, muntean, patronînd, el, nepotul învăţatuluĭ Stolnic, pe Daponte. Era în fruntea boierilor duşmanĭ aĭ Grecilor. Numele Safteĭ s'a păstrat şi în al Săftiţeĭ Dudescu, care scria franţuzeşte la 1803.

Dudescu fu ucis de Turcĭ odată cu Ştefan-Vodă; Răducanu, fiul Safteĭ, murise tînăr; Ştefan, alt fiŭ, fusese zugrumat; tot aşa şi soţul testatoareĭ, Stolnicul; un ginere îşĭ pierdu capul, ba până şi fratele Stancăĭ luĭ Răducanu, Pătraşcu Brezoianu, fu decapitat, în drumul mare lîngă Bucureştĭ, de Nicolae-Vodă Mavrocordat. Bunicul celuilalt ginere, Stroe Leurdeanu, adusese uciderea socruluĭ, Constantin Postelnicul Cantacuzino, şi fusese călugărit cu sila de cumnaţiĭ eĭ. Fără a maĭ pomeni pe Brincovenĭ, verĭ şi nepoţĭ, omoriţĭ cu toţiĭ supt ochiĭ Sultanuluĭ!

«Pentru bietele slugĭ ce sînt pe lîngă mine, mă rog, cum este baba Ioana, că mi-a slujit mult, măcar la o chilie, tot să-ţĭ fie milă de dînsa. Şi de bieţiĭ copiiĭ de ruminĭ să-ţĭ fie milă; şi bietele copile să le grijeştĭ cum li s'ar cădea.» Astfel se încheie diata.

III.

Biblioteca francesă a uneĭ fiice de boier din Moldova pe la 1820.

Notes des effets apartenans à Mademoiselle Mariette de Cantacuzène, qui se trouvent chez Madame la baronesse à Bender : 1 collier ; 1 paire de boucles d'oreille ; 1 paire de petis ciseaux ; 1 canif ; 1 morceau de crayon rouge ; 1 porte-crayon ; 1 boîte de couleurs ; couleurs sur des morceaux de verre ; 2 dictionnaires italiens et français ; 2 grammaires russe et française ; 2 géographies françaises ; 1 globe ; 14 volumes Vie et Amours du chevalier de Faublas ; 1 le Petit la Bruyère ; toute ma musique ; 1 dictionnaire russe ; 3 volumes le Petit Trésor ; 6 volumes Mythologie italienne ; 1 dialogues allemands-italiens ; 1 l'Art d'aimer d'Ovide ; 2 dictionnaires allemands-français ; 1 Ornement de la mémoire ; 1 Oeuvres de Delille ; 1 Anténor en Grèce ; 9 volumes Histoire ancienne ; 1 volume de Télemaque italien ; 2 grammaires grecques et turques ; 1 livre pour les dépenses.

Signée : *Mariette de Cantacuzène.*

2 Cours d'études pour la jeunesse, dans lequel se trouve la grammaire française et la géographie [1].

IV.

Foaie de zestre a Bălașeĭ fiica luĭ Iordachi Cantacuzino Logofătul.

Partea fiiceĭ mele Balașa, de moșiĭ și altă zestre, ce i-am dat cînd am căsătorit-o după Aristarho Hrisosculeŭ, Vel Comis la aniĭ 7238 (1730).

1 salbă de 60 ughĭ (galbenĭ ungurești) ; cîte de 2 ug., și 2 ug., și 1 ug. de 12 ug., 520 leĭ, 8 parale ; 1 left cu rubinurĭ și cu diamant, 240 leĭ ; 1 lanț de 100 ug. ungurești, la Țarigrad l-am făcut și 50 de leĭ am dat de lucru ; 453 leĭ, 4 par., 110 dram. aŭ tras ; 15 șirurĭ mărgăritare, 34 matcalurĭ, cîte 15 leĭ matcalul, 510 leĭ ; 1 păreche brățărĭ aur cu diamant, 200 de leĭ ; 1 păreche șărjĭ aur cu smaragd, 150 de leĭ ; 1 păreche șărjĭ aur cu rubinurĭ, cîte cu treĭ picioare, mărgăritare marĭ, 120 de leĭ ; 1 păreche șărjĭ, aur cu smaragdurĭ, tij cu picioare de mărgăritar, 110 leĭ ; 1 păreche șărjĭ cu smaragdurĭ, cu mărgăritare, 40 de leĭ. Acestea-s de-a mîne-sa.—1 inel cu diamant, 150 de leĭ, al mîne-sa.

---

[1] Biblioteca Academieĭ Romîne, *Doc. Trib. Iași*, IV, fol. 115 V°.

1 inel tij[1] cu diamant, 70 de leĭ; 1 inel tij cu diamant, 60 de leĭ; 1 inel tij cu diamant, 100 de leĭ; 1 inel tij cu diamant, 60 de leĭ; 1 inel smaragd mare, 150 de leĭ; 1 inel safir, 60 de leĭ; 1 inel maĭ prost, 30 de leĭ; 1 inel cu mărgăritare, 20 de leĭ; 2 inele smaragd, 50 de leĭ: de-a mîne-sa; 1 inel de aur cu pecetea eĭ, 10 leĭ; 1 gherdănaş mărgăritare, 30 de leĭ: a mîne-sa; 2 coboaie argint poleite, 150 leĭ: a mîne-sa; 1 buhur de argint poleit, 50 de leĭ; 12 lingurĭ argint, 228 dramurĭ, 57 de leĭ: 3.304 leĭ, 4 parale.

Haine ce i-am dat.

1 tambar şahmarand, cu patcè de sobol, cu bumbĭ de mărgăritar; 1 tămbar sarasir cu patcè sobol, cu bumbĭ de mărgăritar; 1 tămbar tij şahmarand, cu pacè de sobol, cu bumbĭ mărgăritar; 1 tămbar canavaţă cu florĭ de fir, cu blană de cacom, cu bumbiĭ mărgăritar; 1 ghiordie bilacoasă, cu florĭ de fir, cu cacum blănită; 1 ghiordie hataiă, cu florĭ de fir, cu elan *(sic)*, cacum blănită; 1 sucnă sirasir; 1 sucnă lastru; 1 sucnă hataiă cu fir; 1 sucnă hataiă, tij cu fir; 1 sucnă belacoasă catifea, tot cu galioane de fir peteală; 1 brîŭ cumpărat cu 30 de leĭ la Ţarigrad; 1 brîŭ cu stele; 1 brîŭ colan, paftale de argint; 6 cămeşĭ cu sîrmă; 10 cu fir; 22 cămeşĭ cu mătasă; 12 şervete, însă 6 cu fir; 12 şervete alese cu fir; 12 şervete alese cu aţă albă; 1 masă leşească; 4 mese făcute în casă; 1 peşchir de mătasă; 2 prostirĭ, una cu fir, alta cu mătasă; 1 prostire aleasă cu fir; 1 prostire aleasă cu aţă; 1 odghial cu fir; 1 prostire cu fir; 1 odghial tij cu florĭ de fir; 1 polog tafta alagè, cu sandal căptuşit; 1 pilotă atlaz; 2 feţe perinĭ marĭ, cu fir; 4 perinĭ micĭ, tij cu fir; 4 perinĭ cirşic cu fir; 7 covoare; 2 scoarţe turceştĭ; 2 cergĭ cu ozoare; 1 păretarĭ, tij cu ozoare; 1 masar tij aşa; 2 năfrămĭ de Ţarigrad, cite 30 de leĭ, de cele lungĭ; 1 năframă reţele; 2 năfrămĭ cusute cu fir în capăt; 4 năfrămĭ tij aşa, după acèle; 5 năfrămĭ aclaz cu fir; 20 năfrămĭ cu sîrmă; 30 năfrămĭ cu fir; 1 miniştergură de mînĭ, cu fir; 1 miniştergură cu mătăşĭ; 2 miniştergurĭ alese, cu fir; 4 miniştergurĭ alese, cu fir; 2 tocurĭ blide cositor; 2 sfeşnice marĭ de aramă de Ţarigrad; 1 scatulcă mare, cu şipurĭ cristal de Gdansca[2]; 1 sepet mare de Ţarigrad; 1 sicrieş mic poleit; 1 rădvan, 6 telegarĭ; 1 cuhne bătută cu pulgariŭ, cu 6 caĭ telegarĭ; 1 cal de mire; 1 şea poleită, cusută cu sîrmă; 1 raft de cele grele cu presăr cu pohĭ, 150 de leĭ l-am cumpărat; 1 lighian cu ibric.

Bucate ce i-am dat.

230 stupĭ în treĭ prisăcĭ primăvara; 520 oĭ marĭ, cu 200 micĭ; 20 vacĭ cu viţeĭ; 20 boĭ marĭ de plug; 20 iepe marĭ cu 10 micĭ; 1 armăsar galben.

---

[1] Tot aşa.

[2] Danzig.

Moşiĭ ce i-am dat.

Zadubreuca, sat întreg la Cernăuţĭ, cu două heleşteie, însă unul iezit cu morĭ, ce l-am cumpărat de la Stolniceasa Ursăchioae şi de la fiiĭ săĭ.

Vascăuţiĭ, jumătate sat, tij la Cernăuţĭ; iar hotarul iĭ este mare pe Ceremuş, cu vecinĭ[1] şi cu morĭ, ce l-am cumpărat a patra parte de la Catrina fata luĭ Flondor şi a patra parte de la vara Safta, fata Pridiĭ Stolniculuĭ, ce i să trage de pe Boul.

Voloca, a patra parte de sat, ce se hotărăşte cu Văscăuţiĭ, am cumpărat de la Dănilă Giurgiuvan, ce-ĭ de pe moşu-mieŭ Boul.

Vlădeniĭ, sat pe Jijia, la Dorohoiŭ, cu vad de morĭ in Jijia, ce-mĭ este o parte moşul mieŭ Boul şi de la neamul Ciogoleştilor, fiind rudă cu Boul.

10 pogoane vie la Odobeştĭ.

10 sălaşe Ţiganĭ, cu copiiĭ lor, pe izvod ce i-am dat anume.

---

[1] Ţeranĭ şerbĭ.

ILUSTRAȚIĬ.

Pagina

Ruine de biserică veche (Prahova) 7
Mircea-cel-Bătrîn 9
Vlad Țepeș 11
Ștefan-cel-Mare 15
Mihaĭ Viteazul 21
Petru Șchiopul cu fiul săŭ 22
Casă boierească de pe la 1630-50 (din Coțofenĭ; Dolj). . . . 25
Mateiŭ Basarab 30
Biserică munteană de la sfîrșitul veaculuĭ al XVI-lea (Mihaĭ-Vodă din Bucureștĭ) 31
Maria, fiica luĭ Vasile Lupu, măritată cu cneazul Ianus Radziwill 32
Vasile Lupu 34
Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez) . . . 53
Stemă bizantină (a Cantacuzinilor munteni; la Hurez) . . 54
Alte două sculpturĭ asemenea (stema bizantină și cea munteană) 54
Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez) . . . 55
» » » » » » » » » » . . . 56
» » » » » » » » » » . . . 56
Spetează de stranăă din mănăstirea Hurezuluĭ 57
Sfințĭ din zugrăvelĭ ale veaculuĭ al XVII-lea (de la Hurez). . 58
Ștefan-cel-Mare, după Evangheliariul din Humor 59
Chip de sfîntă din veacul al XVII-lea (de la Hurez) . . . 60
Vultur bicefal bizantin (de la Hurez) 61
Vultur cu crucea în cioc (de la Hurez) 61
Sculpturĭ de la Hurez (influență apuseană) 63
Alte sculpturĭ (influență apuseană) 63
Lucru de mînă de la Hurez 64
Vultur bicefal (de la Hurez) 65
Sculptură ornamentală (de la Hurez) 66

Pagina

Stema amînduror ţerilor (de la Hurez). 67
Stemă munteană (la Hurez) 68
Veche casă de negustor romîn din Botoşanĭ (pe la 1800) . . 71
Podoabă de uşă la o biserică munteană în veacul al XVII-lea. 72
Chip de boier din veacul al XVII-lea (la Hurez) 75
Boier după moda veaculuĭ al XVIII-lea (la Coţofenĭ) . . . 77
Casă munteană de la 1837 (Vălenĭi-de-Munte) 79
Fiica luĭ Ioan Sandu Sturdza, întăia soţie a luĭ Grigore Ghica 82
Smaranda, soţia luĭ Scarlat-Vodă Callimachi 84
Cutie de argint cu părul Doamneĭ luĭ Ieremia Movilă (la Suceviţa) 93
Doamna Evdochia a luĭ Ştefan-cel-Mare (zugrăveală de părete la Sf. Nicolae Domnesc din Iaşĭ). 97
Doamna Maria din Mangup, soţia luĭ Ştefan-cel-Mare . . 98
Doamna Maria a luĭ Radu-cel-Frumos, soţia luĭ Ştefan-cel-Mare 99
Neagoe-Vodă (Basarab), Doamna Miliţa şi copiiĭ lor . . . 100
Casele de la Potlogĭ (Dîmboviţa) ale Brîncoveanuluĭ . . . 114
Casele domneştĭ de la Hurez 116
Mire cu işlic de nuntă 123
Veche mănăstire munteană 126
Îmbrăcăminte femeiască, pe jumătate după moda apuseană, pe la 1800 134
Femeie din familia luĭ Vasile Lupu 147
Doamna luĭ Duca-Vodă, Anastasia, cu soţul şi fetele eĭ, la Cetăţuia (lîngă Iaşĭ) 149
Gheorghe Asachi 156
Mama luĭ Ieremia cu fiul eĭ şi doĭ nepoţĭ la (Suceviţa) . . 179
Doamna luĭ Ieremia cu soţul eĭ 181
Mănăstirea Dealuluĭ 183
Doamna Elisaveta 195

CUPRINSUL

I. DOAMNELE RONÎNILOR. Pagina

Generalităţĭ 5
Doamnele muntene până la Neagoe (Basarab) 8
Doamnele catolice în Ţara-Romănească 10
Cele d'intăiŭ Doamne ale Moldoveĭ 11
Doamnele luĭ Alexandru-cel-Bun şi ale urmaşilor luĭ . . 12
Doamnele luĭ Ştefan-cel-Mare 14
Doamna Miliţa a luĭ Neagoe-Vodă 15
Doamna luĭ Petru Rareş şi fetele eĭ: Chiajna luĭ Mircea Ciobanul şi Ruxanda luĭ Alexandru Lăpuşneanu . . 17
Doamna luĭ Mihaĭ Viteazul 20
Doamne muntene după Mihaĭ Viteazul 21
«Doamna luĭ Ieremia» 23
Doamne străine în amîndouă ţerile 27
Doamna luĭ Mateiŭ Basarab. 29
Doamne din veacul al XVII-lea după ale luĭ Mateiŭ Basarab şĭ Vasile Lupu 35
Doamna luĭ Constantin Brîncoveanu 37
Doamnele din epoca fanariotă 38

Adaus cu privire la Doamnele noastre.

I. Doamna Velica, iubita luĭ Mihaĭ Viteazul şi stăpîna Ardealuluĭ 41
II. Fiicele Chiajneĭ şi ale luĭ Mircea Ciobanul . . . 44
III. Fetele Lăpuşneanuluĭ 45

II. DESPRE ÎMBRĂCĂMINTE ŞI LOCUINŢĂ.

Generalităţĭ 49
Cele patru înrîurirĭ 51
Moda bizantină 52
Portul moldovenesc în vremea luĭ Ştefan-cel Mare . . . 57
Stofele întrebuinţate în vechea îmbrăcăminte; juvaiere şi alte podoabe 62
Moda de îmbrăcăminte de pe la 1600 la 1700 66
Locuinţe şi mobile în veacul al XVII-lea 70
Noua modă orientală de la 1700 74
Inceputurile modeĭ nouă europene 80

VERIFICAT 2017
VERIFICAT 2007
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

Pagina

III. VIAȚA SOCIALĂ A TRECUTULUĬ.

Viață socială bizantină și viață socială românească . . . 90
Cele d'intăiŭ forme de viață socială în țerile noastre . . 94
Scene din veacul al XVI-lea 96
Moda bizantină din vremea luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu. Primirĭ și ospețe 102
Serbătorile cele marĭ ale anuluĭ în vremea deplinuluĭ ceremonial constantinopolitan 105
Alaiurile de Domnie în aceiași epocă 110
Alte serbărĭ ale Curțiĭ 115
Petreceri de familie 121
Noua influență turcească 128
Pătrunderea obiceiurilor sociale din Europa 131
Adaus: *Scene din viața socială de pe la 1770.* . . . 137

IV. FEMEILE ÎN CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNEASCĂ.

Generalitățĭ. Doamne cu învățătură până la 1600 . . . 141
Scrisorile grecești ale Doamneĭ Ecaterina (1576-1587). . . 143
Cultura femeilor în viața românească din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. 145
Femeile ca inspiratoare ale vechiĭ noastre poesiĭ . . . 150
Învățămîntul fetelor la începutul veaculuĭ al XIX-lea . . 152
Femeĭ traducătoare. 155
Învățămîntul fetelor în epoca Regulamentuluĭ Organic: Pensioanele 157
Învățămîntul public al fetelor în epoca Regulamentuluĭ Organic 160
Femeile în literatura romantică 167
Școlĭ nouă și partea nouă a femeilor în viața neamuluĭ. . 168
Încheiere 171

V. DOAMNA LUĬ IEREMIA-VODĂ 173

VERIFICAT 1987

Adaus:

Scrisorĭ de Doamne.

I. Ecaterina luĭ Alexandru-Vodă 207
II. Elina luĭ Mateiŭ Basarab 207
III. Marica luĭ Constantin Brîncoveanu 208
Un testament de jupănească munteană: Safta luĭ Constantin Stolnicul Cantacuzino 208
Biblioteca francesă a uneĭ fiice de boier din Moldova pe la 1820 212
Foaie de zestre a Bălașeĭ fiica luĭ Iordachi Cantacuzino Logofătul 212